

17 dec. 1976

EKONOMICKÝ ČASOPIS

24 | 1976 | 10

S-I-C 8.— Kčs

Z OBSAHU

KODAJ, Milan: XV. zjazd KSČ a produktivita práce – SOKIRA, Jozef: Charakter jednoty ekonomických záujmov za socializmu – ZERVAN, Ján: Ceny a problémy zvyšovania technickej úrovne a kvality výrobkov – LACKO, Rastislav: Životné prostredie a niektoré otázky efektívnosti – HERETIK, Štefan: Dvesto rokov ekonomickej vedy (K výročiu Smithovho Bohatstva národov) – KOCIÁNOVÁ, Helena: Štruktúra zamestnanosti a hodnota pracovnej sily ve vyspělých kapitalistických zemích – Správy

Ekon. Čas., 24, 1976, č. 10, s. 873–968

VEDA, VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
895 30 Bratislava, Klemensova 19

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Časopis pre marxisticko-leninskú ekonomickú teóriu

Ekonomický časopis prináša state a diskusné príspevky z oblasti marxistickej politickej ekonómie, plánovitého riadenia a rozvoja socialistického národného hospodárstva, teórie hospodárskej politiky, financií, ekonomiky priemyslu, poľnohospodárstva a ostatných úsekových ekonomík. Venuje pozornosť otázkam medzinárodnej socialistickej integrácie, vedeckotechnickej revolúcie a využívaniu ekonomicko-matematických metód. Zaoberá sa aj ekonomikou kapitalistických a rozvojových krajín a kritikou buržoázných ekonomických teórií. Prináša recenzie teoretických prác, bibliografiu a správy z vedeckého života.

Ekonomický časopis печатает статьи и дискуссии из области марксистской политической экономики, планового управления и развития социалистического национального хозяйства, теории экономической политики, финансов, экономики промышленности, сельского хозяйства и других отраслевых экономик. Он уделяет внимание вопросам международной социалистической интеграции, научно-технической революции и использованию экономико-математических методов. Занимается также и экономикой капиталистических и развивающихся стран равно как и критикой буржуазных экономических теорий. В журнале публикуются рецензии теоретических работ, библиография и новости из научной жизни.

Ekonomický časopis brings articles and discussions on marxist political economy, planned management and development of the socialist national economy, theory of the economic policy, finances, industrial economics, economics of agriculture and other branch economics. It gives attention to the questions of the international socialist integration, scientific-technical revolution and applying of the economico-mathematical methods. It also deals with the economic problems of the capitalist and developing countries and with the critics of the bourgeois economic theories as well. It brings reviews of theoretical publications, bibliography and news about the scientific life.

Hlavný redaktor Andrej Lantay
Výkonná redaktorka Frída Švajdlerová
Redaktorka Katarína Rybanská
Tajomníčka redakcie Naďa Proksová

Redakčná rada: Ivan Figura, Štefan Fišera, Vladislav Garaj, Štefan Heretik, Pavel Hoffmann, Filip Hronský, Michal Hronský, Jan Iša, František Jarušek, Miloslav Jirges, Milan Kodaj, Ján Kúkel, Adam Laščiak, Ivan Okáli, Jan Přívara, Pavol Rapoš, Štefan Samson, Eduard Šarmír, Ladislav Unčovský, Libor Zátoupek, Ján Zervan

Adresa redakcie: ul. Obrancov mieru 2, 884 16 Bratislava, telefón 35761-5

Číslo bolo redakčne spracované v auguste 1976

OBSAH

State

KODAJ, Milan: XV. zjazd KSČ a produktivita práce — — — — —	875
SOKIRA, Jozef: Charakter jednoty ekonomických záujmov za socializmu — — —	884
ZERVAN, Ján: Ceny a problémy zvyšovania technickej úrovne a kvality výrobkov — —	899
LACKO, Rastislav: Životné prostredie a niektoré otázky efektívnosti — — —	911
HERETIK, Štefan: Dvesto rokov economickej vedy (K výročiu Smithovho Bohatstva národov) — — — — —	921

Prehľady a informácie

KOCIÁNOVÁ, Helena: Štruktúra zamestnanosti a hodnota pracovnej sily ve vyspělých kapitalistických zemích — — — — —	938
--	-----

Správy

Ekonomická teorie o otázkách vědeckotechnické spolupráce — — — — —	953
Teoretické a metodologické problémy komplexného zdokonaľovania spolupráce v oblasti plánovacej činnosti (M. Šikula) — — — — —	957
Ekonomická integrácia rozvojových krajín a spolupráca socialistických štátov s rozvojovými krajinami (I. Tomková) — — — — —	961
Mladí ekonómi k XV. zjazdu KSČ (H. Smilková) — — — — —	965
Obsah 24. ročníka Ekonomického časopisu — — — — —	966

СОДЕРЖАНИЕ

Статьи

КОДАЙ, Милан: 15-тый съезд КПЧ и продуктивность труда — — — — —	875
СОКИРА, Йозеф: Характер единства экономических законов при социализме —	884
ЗЕРВАН, Ян: Цены и проблемы повышения технического уровня и качества изделий	399
ЛАЦКО, Растислав: Окружающая среда и некоторые вопросы эффективности —	911
ГЕРЕТИК, Штефан: Двести лет экономической науки (К годовшине «Богатства народов» А. Смита) — — — — —	921

Обзоры и информации

КОЦИАНОВА, Гелена: Структура занятости и стоимость рабочей силы в развитых капиталистических странах — — — — —	938
--	-----

Сообщения

Экономические теории о вопросах научно-технического сотрудничества — — —	953
Теоретические и методологические проблемы комплексного совершенствования сотрудничества в области плановой деятельности (М. Ш и к у л а) — — — — —	957
Экономическая интеграция развивающихся стран и сотрудничество социалистических государств с развивающимися странами (И. Т о м к о в а) — — — — —	961
Молодые экономисты к 15-ому съезду КПЧ (Г. С м и л к о в а) — — — — —	965
Содержание 24-ого тома журнала Ekonomický časopis — — — — —	966

CONTENTS

Articles

KODAJ, Milan: The XV-th Congress of the Communist Party of Czechoslovakia and Labour Productivity — — — — —	875
SOKIRA, Jozef: Character of the Unity of Economic Interests under Socialism — —	884
ZERVAN, Ján: Prices and Problems of Increasing the Technological Level and Quality of Products — — — — —	899
LACKO, Rastislav: Living Environment and the Problems of Efficiency — — —	911
HERETIK, Štefan: Two Hundred Years of Economic Science (To the Bicennial of Smiths' „Wealth of Nations“) — — — — —	921

Outlines and Informations

KOCIÁNOVÁ, Helena: Structure of Employment and the Value of Labour Force in Developed Capitalist Countries — — — — —	938
--	-----

Reports

Economic Theory on Scientifico-Technical Collaboration Problems — — — —	953
Theoretical and Methodological Problems of the Complex Improvement in the Sphere of the Planning Activity (M. Š i k u l a) — — — — —	957
Economic Integration of the Developing Countries and Collaboration of the Socialist Countries with the Developing Countries (I. Т о м к о в á) — — — — —	961
Young Economists to the 15-th Congress of the Communist Party of Czechoslovakia (H. S m i l k o v á) — — — — —	965
Contents of the 24 Volume of the Journal Ekonomický časopis — — — — —	966

XV. zjazd KSC a produktivita práce

KODAJ, Milan

Súčasná etapa výstavby komunistickej spoločnosti bola charakterizovaná XV. zjazdom KSC ako etapa budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti [1]. Ďalší rozvoj výroby v tejto etape, ktorý má v rokoch 6. päťročnice zabezpečiť „uspokojovanie rastúcich hmotných a duchovných potrieb obyvateľstva a ďalšie upevňovanie jeho životných potrieb a sociálnych istôt“ [2], je diktovaný základným ekonomickým zákonom socialistickej spoločnosti.¹

KSC vypracovala podrobný program budúceho päťročného rozvoja ČSSR v zmysle požiadaviek tohto ekonomického zákona, ako aj na základe poznania mechanizmu fungovania celého systému ekonomických zákonov socialistickej spoločnosti a hlbokých analýz hospodárskej a politickej situácie nielen u nás, ale aj na celom svete a najmä v socialistickej spoločnosti organizovanej v RVHP. Tento program bol schválený XV. zjazdom v podobe *Smernice pre hospodársky a sociálny rozvoj ČSSR v rokoch 1976—1980*. Ešte pred jej schválením na zjazde bol naznačený program v duchu leninských princípov straneckej práce daný na širokú diskúziu, v ktorej sa pracujúci k nemu aktívne vyjadrili. Tým sa smernica rozvoja stáva srdcovou záležitosťou všetkých našich pracujúcich. Určuje, čo každý pracujúci ako spotrebiteľ, na strane jednej, môže očakávať a čo dostane za svoju poctivú prácu, o čom sa hovorí v kapitole X. pojednávajúcej o rozvoji životnej úrovne, a na druhej strane, kapitoly II. až IX. a XI. hovoria o tom, čo treba urobiť, aby sme dosiahli plánovaný rast životnej úrovne. Stručne povedané, reálne príjmy obyvateľstva, a to pracovné spolu so sociálnymi, sa zvýšia o 23—25 % a budú rozdeľované v súlade so socialistickým princípom odmeňovania podľa práce. To však znamená, že práca,

¹ Stručnú formuláciu základného ekonomického zákona socializmu nám dáva Program KSSZ, keď hovorí o jeho ciele: „Cielom socializmu je stále plnšie uspokojovanie rastúcich materiálnych a kultúrnych potrieb obyvateľstva cestou nepretržitého rozvoja a zdokonaľovania spoločenskej výroby.“

jej kvalita, intenzita a množstvo, ktoré pracujúci odvádzajú v spoločenskej výrobe, musia byť také, aby sa vytvorený národný dôchodok do roku 1980 zvýšil o 27—29 %. Toto zvýšenie v dôsledku obmedzených pracovných zdrojov musí byť z 91—93 % kryté rastom spoločenskej produktivity práce.

Z toho vidieť, že ciele, ktoré je možné splniť iba poctivou prácou, sú náročné, avšak odmena — v podobe relatívne vysokého rastu životnej úrovne, ktorá sa má zvýšiť až o štvrtinu — je im adekvátna. Každému pracujúcemu je zrejme, že stojí za to napnúť svaly, a najmä um, poctivo priložiť ruky k takému náročnému dielu, akým je 6. päťročnica. Je to jediná a najreálnejšia cesta k zvýšeniu nášho blahobytu.

Smernica nehovorí iba o cieľoch, ale aj o cestách, ako tieto ciele dosiahnuť. Základom ich splnenia je rozvoj a vzostup priemyslu, poľnohospodárskej výroby a stavebníctva, a najmä pozdvihnutie efektívnosti celého nášho národného hospodárstva na vysokú úroveň. Spôsob, ako to zabezpečiť, je tiež naznačený v Smernici. Je to špecializácia a kooperácia výroby, najmä jej intenzifikácia, lepšie energetické a technické vybavenie práce a už osvedčená metóda z minulej päťročnice — komplexná socialistická racionalizácia. Urýchlenie vedeckotechnického rozvoja a užšia spolupráca so ZSSR a s ostatnými socialistickými krajinami sú taktiež prostriedkom na zvýšenie efektívnosti nášho hospodárstva. To sú zároveň aj základné cesty rastu spoločenskej produktivity práce, tak ako ich načrtol XV. zjazd KSČ.

Z uvedeného vidieť, že splnenie náročných úloh, ktoré sú vytýčené Smernicou, znamená predovšetkým všestranné zvyšovanie produktivity spoločenskej práce. To si podľa nášho názoru vynucuje skúmať ekonomický zákon rastu produktivity práce, a najmä zvláštnosti jeho pôsobenia v súčasnej etape nášho vývoja. Zabezpečovanie uvedeného cieľa v súčasných zložitých podmienkach, ktoré sú dané oveľa menšími zdrojmi pracovných síl a domácich surovín, než ich bolo v nedávnej minulosti, ako aj značne komplikovanými vonkajšími podmienkami,² je možné iba výrazným rastom spoločenskej produktivity práce. Konštatuje sa to aj v Smernici, kde sa hovorí, že „rast výroby a výkonov vo všetkých odvetviach národného hospodárstva treba založiť predovšetkým na raste produktivity práce“ [2, s. 6]. To určuje dôležitosť skúmania ekonomického zákona rastu produktivity práce, a najmä zvláštnosti jeho pôsobenia v súčasných zložitých ekonomických a politických podmienkach.

Smernica naznačuje globálne cesty pre dosiahnutie náročných cieľov. Vidí ich predovšetkým v zlepšení efektívnosti ekonomiky ako celku a aj jeho jednotlivých častí. Tými sú nielen odvetvia národného hospodárstva, jednotlivé výrobné odbery, ale všetky pracoviská, ako aj jednotlivé pracovné miesta. Tam všade je

² „Celkový nedostatok surovín a energie vo svete, ťažké podmienky ich získavania a dôsledky zostrenia krízovej situácie na kapitalistických trhoch, prejavujúcej sa nielen pokračovaním inflačného vývoja a rozkolísanosti cenovej hladiny na týchto trhoch, ale i sťažením odbytu pre viaceré naše výrobky.“ [2, s. 6]

dostatok priestoru, kde sa dá uplatniť um a kvalifikácia, ktoré umožňujú vždy niečo zlepšiť, čo pomáha zvyšovať produktivitu práce.

Hlavný smer úsilia pracujúcich je XV. zjazdom KSČ orientovaný na rast produktivity práce prostredníctvom zlepšenia kvality práce všetkých pracujúcich, ktorá sa má prejavovať najmä v raste technickej úrovne a kvality vyrábanej produkcie a poskytovaných služieb. Z toho vyplynulo aj základné heslo pre činnosť všetkých riadiacich orgánov, pracovných kolektívov a jednotlivcov. *Je to boj za vyššiu efektívnosť a kvalitu.*

Tu nejde iba o kvalitu práce ako takej, ale hlavne o kvalitu výrobkov a služieb. Je potrebné, aby svojou úrovňou kvality dosahovali najvyššie parametre z aspektov svetovej úrovne kvality. Kvalita práce, ktorej úroveň je adekvátna predovšetkým úrovni kvalifikácie pracovnej sily, ovplyvňuje kvalitu jej výsledkov, ale len do možných parametrov daných výrobným, resp. technologickým procesom. Ten, ako je známe, závisí od technickej úrovne výrobného zariadenia a pracovného predmetu, ako aj od parametrov zaprojektovaných v uvedených súvislostiach do kvality konečného výrobku. Preto v boji o kvalitu sa treba zamerať hlavne týmto smerom.

Dôkazom opodstatnenosti uvedeného generálneho hesla pre 6. päťročnicu — za vyššiu efektívnosť a kvalitu — sú aj výsledky zjazdov ostatných komunistických a robotníckych strán, ktoré prebehli v posledných mesiacoch v ZSSR a v jednotlivých socialistických krajinách, v ktorých sa výstavba komunistickej spoločnosti nachádza približne na rovnakej úrovni, v dôsledku čoho tieto krajiny orientovali požiadavky základného ekonomického zákona socialistickej spoločnosti, ktorým je rast blahobytu, na boj za *vyššiu efektívnosť a kvalitu.*

Rast produktivity práce (zákon úspory času) je všeobecným procesom rozvoja ľudskej spoločnosti, ktorý sa presadzuje vo všetkých spoločensko-ekonomických formáciách.³ Toto presadzovanie má však v jednotlivých spoločenských poriadkoch svoje špecifické prejavy, ktoré sú určované výrobnými vzťahmi a stupňom ich zrelosti.

Pohyb rastu produktivity práce v kapitalizme je charakterizovaný relatívne nízkym a kolísavým tempom. Príčinou takéhoto rozvoja je hybná sila tejto spoločenskej formácie, ktorou je samonarastanie kapitálu cez výrobu a privlastňovanie si nadhodnoty vykorisťovaním robotníckej triedy. Obdobia kríz sú charakterizované znížením alebo stabilitou úrovne produktivity práce. Skutočnosť, že rast produktivity práce je zviazaný s pôsobením iných ekonomických zákonov kapitalizmu, napríklad tým, že ho ovplyvňuje aj zákon konkurencie a anarchie výroby, spôsobuje, že rozvoj výrobných síly práce v jednotlivých odvetviach národného hospodárstva je nerovnomerný a často sa vyvíja aj protirečivo. Výsledkom toho je, že „pre kapitalizmus zákon zvyšujúcej sa výrobných síly práce nemá bezpodmienečný význam“ [4]).

³ K. Marx rast produktivity práce charakterizoval ako „všeobecný ekonomický zákon, na základe ktorého výrobné náklady sa stále znižujú a živá práca sa neustále stáva produktívnejšou“. Pozri [3].

V socializme je to naopak. Zákon rastu produktivity práce má bezpodmienečný význam, pretože splnenie základného ekonomického zákona tejto ekonomicko-spoločenskej formácie, a to rast životnej a kultúrno-technickej úrovne obyvateľstva, je možné dosiahnuť iba prostredníctvom ustavične sa zvyšujúcej produktívnej sily práce. K. Marx na túto skutočnosť tiež poukazuje, keď zdôrazňuje zvláštny a absolútny význam zákona úspory pracovného času, čiže zákona rastu produktivity spoločenskej práce za socializmu. Píše, že „úspora času, rovnako ako aj plánovité rozdeľovanie pracovného času do rozličných odvetví výroby, zostane prvým ekonomickým zákonom na základe kolektívnej výroby. To sa stáva zákonom dokonca na vyššom stupni“ [3, s. 117].

Doterajší vývoj výstavby socializmu v krajinách, ktoré sa zbavili kapitalizmu, túto tézu K. Marxa plne potvrdil. Dôkazom je aj náš doterajší hospodársky a sociálny vývoj, a najmä vývoj po XIV. zjazde, tak ako je charakterizovaný v I. kapitole Smernice schválenej XV. zjazdom KSC. Tu sa konštatuje, že „sme výrazne pokročili pri uskutočňovaní kurzu na zvýšenie efektívnosti vytýčeného XIV. zjazdom, najmä v krytí prírastku výroby rastom produktivity práce a v znižovaní nákladov výroby...“ [2, s. 5].

Doterajšie relatívne vysoké a stále tempá rastu produktivity práce pri výstavbe socializmu nielen u nás, ale aj vo všetkých socialistických krajinách dávajú plné opodstatnenie pre charakteristiku zákona úspory času ako ekonomického zákona *nepretržitého rastu produktivity práce, ako špecifického zákona komunistickej formácie*. Tento podstatne zmenený proces rozvoja produktivity práce vyplýva z podstaty výrobných vzťahov socialistickej spoločnosti, kde práca je zbavená pút vykorisťovania a je plánovite usmerňovaná v prospech celej spoločnosti. Z toho nielenže vyvierajú nové a mohutné zdroje a stimuly rastu produktivity práce, ale súčasne boli aj odstránené prekážky spojené s vykorisťovateľským charakterom práce, ktoré v kapitalizme brzdia rozvoj produktivity práce. Takáto charakteristika ekonomického zákona neustáleho rastu produktivity práce má nielen teoretický, ale aj praktický význam. Praktický význam je očividný najmä teraz, pri presadzovaní a plnení Smernice XV. zjazdu, zvlášť pri hľadaní ciest ako dosiahnuť jej splnenie, a to nielen každým pracovným kolektívom, ale aj každým jednotlivcom. Tomu pomôže aj teoretické objasnenie a vytypovanie podmienok a zdrojov rastu produktivity práce.

Odpoveď na otázku, aké sú zdroje a ako sa uskutočňuje proces rastu produktivity práce, má význam pre objasnenie podstaty tohto zákona a aj pre jeho využívanie v praxi. Túto problematiku analyzoval a objasnil K. Marx v Kapitáli a v iných svojich prácach.

K. Marx svoju analýzu začína skúmaním prírodných podmienok práce, v ktorých sa výroba uskutočňuje. Prírodné podmienky najviac ovplyvňujú produktivitu práce v poľnohospodárstve a pri ťažbe nerastov a dreva. Súvisia s rozdielnou kvalitou pôdy, s klimatickými podmienkami, čo sa týka predovšetkým poľnohospodárstva, ďalej s podmienkami rozloženia užitočných nerastov (hĺbka, vzdialenosť), ako aj s ich kvalitou (výhrevnosť uhlia, obsah železa a pod.), čo sa týka ťažby dreva, uhlia, rúd, nafty, plynu atď. V dôsledku odlišnosti prírodných

podmienok rovnaká kvantita práce dáva rôzne výsledky nielen v rozličných teritoriálnych priestoroch, ale aj v rôznych časových obdobiach v dôsledku klimatických zmien (sucho alebo prebytok vlhky ap.). Vyčerpanie kvalitných nerastov alebo lesného bohatstva v priaznivých a primeraných vzdialenostiach, resp. hĺbkach, ovplyvňuje produktivitu práce.

Takto prírodné podmienky ovplyvňujú produktivitu práce najmä v odvetviach, ako sú poľnohospodárstvo, ťažobný priemysel a lesníctvo. Zvýšenie produktivity práce je v uvedených odvetviach spojené s ovplyvňovaním týchto prírodných podmienok. Ovplyvňovanie umožňuje veda a technika, ktorá poskytuje možnosti zlepšovať tieto podmienky, resp. odstraňuje a prekonáva ich negatíva. Smernica ukazuje cesty, ako sa vyrovnáť aj s prírodnými podmienkami, s rozmarmi počas a takto zmenšiť ich vplyvy, najmä v poľnohospodárstve.

V IV. hlave Smernice, ktorá sa týka poľnohospodárstva, sa pracovníci tohto dôležitého odvetvia orientujú na zvyšovanie výroby zeleniny v skleníkoch, na zlepšovanie bonity pôdy odvodňovaním, zavlažovaním a hnojením. V VII. hlave, týkajúcej sa lesného a vodného hospodárstva, orientujú sa pracujúci tohto odvetvia na ochranu a rozvoj vodných zdrojov pred znečistením, na zabezpečenie produkčných schopností lesov širším použitím vhodných semien a priesad, melioráciou lesných plôch, na rozvíjanie veľkoplošných závlahových zariadení a pod. V III. hlave o rozvoji priemyslu, v prvom paragrafe, ktorý pojednáva o palivách a energetike, sa pozornosť orientuje na výkonnejšiu dobývaniu a zakladáciu technológiu, ako aj na dokonalejšiu techniku, najmä na zrýchlenie geologického prieskumu nových uhoľných oblastí a na zvládnutie ťažby vo veľkých hĺbkach a v zložitých bansko-geologických podmienkach. V šiestom paragrafe pojednávajúcom o priemysle stavebných látok sa výroba orientuje na využívanie domácich silikátových surovín.

Uvedená orientácia na ovplyvňovanie prírodných a klimatických podmienok vychádza zo záverov K. Marxa, v ktorých upozorňuje, že prírodné podmienky práce sú iba podmienkami produktivity práce, ktoré je nevyhnutné brať do úvahy, ale ktoré sa nemôžu brať ako hybné sily, resp. ako vnútorné zdroje rastu produktivity práce. Hybné sily dynamiky a rastu produktivity práce treba vidieť v spoločenskom výrobnom poriadku. Marx ich nazýva spoločenskými silami práce. Píše o nich v tom zmysle, že okrem prírodných podmienok produktivita práce závisí aj „od progresívneho zdokonaľovania spoločenských síl práce, ktoré sú podmienené veľkovýrobou, koncentráciou kapitálu, kombináciou práce, delbou práce, strojmi, zdokonaľovaním výrobných metód, využívaním chemických a iných prírodných faktorov, skrátením času a priestoru za pomoci spojovacích a dopravných prostriedkov a rôznymi inými vynálezmi, prostredníctvom ktorých veda núti prírodné sily slúžiť práci a vďaka ktorým sa rozvíja spoločenský alebo kooperatívny charakter práce“ [5]. Do týchto zdrojov produktivity práce K. Marx zahŕňa aj rast technického vybavenia práce a všeobecný rozvoj techniky, zvyšovanie kvalifikácie a celkového rozvoja pracujúcich.

Uvedené faktory rastu produktivity práce sú všeobecné. Ich využitie závisí od spoločenského poriadku. Navyše, socialistický poriadok má k dispozícii pre

zvyšovanie produktivity práce aj činitele, s ktorými kapitalizmus nemohol a nemôže počítať. Sú to napríklad prednosti plánovaného hospodárstva, iniciatíva nás,⁴ ktorá umožňuje využiť úsilie a um pracujúcich. V súčasnosti vystupuje do popredia aj integračné úsilie socialistických krajín organizovaných v RVHP, ktoré je možné charakterizovať ako významný faktor rastu produktivity práce prostredníctvom kooperácie a špecializácie práce. Takto socializmus odhaľuje nové, obrovské sily a zdroje rastu produktivity práce, o ktorých kapitalizmus ani nesníva. S týmito faktormi sa v Smernici počíta. Tu sa naplňajú skutočnosťou slová V. I. Lenina, keď hovoril, že „socializmus si vyžaduje vedomý a masový pohyb vpred, k vyššej produktivite práce v porovnaní s kapitalizmom a na základe produktivity práce dosiahnutej kapitalizmom. Socializmus musí podľa svojho, svojimi metódami — povediac konkrétnejšie, sovietskymi metódami — uskutočňovať tento pohyb vpred“ [6].

S faktormi rastu produktivity práce, tak ako sme ich tu uviedli, plne počíta aj Smernica. Orientuje na zdokonaľovanie plánovitého riadenia národného hospodárstva, na lepšie zapojenie československej ekonomiky do integračného procesu RVHP a medzinárodnej delby práce, upozorňuje na využívanie iniciatívy nás pri všestrannej hospodárnosti, pri zamedzovaní strát a pod. Smernica hovorí: „Rozvíjať a ďalej zdokonaľovať riadenie národného hospodárstva tak, aby účinnejšie napomáhalo zvyšovanie efektívnosti rozvoja dôslednejším uplatňovaním vedeckotechnického pokroku a socialistickej integrácie, aby pre to mobilizovalo rezervy, podnecovalo rast produktivity práce, zvyšovanie kvality výroby, tvorivé sily a iniciatívu pracujúcich.“ [2, s. 73] Z referátu súdruha Husáka je možné k uvedenému vybrať tento citát: „Život si vynucuje, aby sme výraznejšie pokročili na ceste racionálnej delby úloh jednotlivých stupňov riadenia a integrácie riadiacej činnosti. To vyžaduje pristúpiť ku komplexnému zdokonaľeniu organizácie a riadenia jednotlivých odvetví a odborov. Pri posilnení úlohy a zvýšení úrovne práce vlád a ministerstiev je potrebné urobiť základným článkom riadenia generálne riaditeľstvo.“ [1, s. 5]

Jedným z dôležitých faktorov rastu produktivity práce, súvisiacim s iniciatívou, ako aj s kvalifikáciou pracujúcich, je komplexná racionalizácia, ktorej cieľom je hľadať rezervy efektívnosti a rastu produktivity práce. Komplexné racionalizačné hnutie musí rátať so všetkými faktormi rastu produktivity práce, vyberať ich a zavádzať do výrobného procesu tak, aby to bolo čo najúčelnejšie z aspektu rozvoja národného hospodárstva, jeho jednotlivých odvetví a odborov, ako aj závodov, cechov a jednotlivých miest. G. Husák vo svojom referáte o tom hovoril takto: „K zavádzaniu poznatkov vedy a techniky do praxe prispieva i racionalizačné úsilie, do ktorého sa po XIV. zjazde KSČ zapojili tisíce pracovných kolek-

⁴ „V iniciatíve ľudí, v ich ume a pracovitosti je naše najcennejšie bohatstvo. V správnom určení úloh, v dobrej organizácii práce, keď ľudia vidia výsledky, keď vedia, že pracujú pre seba, pre svoju socialistickú vlasť, v tom je nevyčerpatelná sila. Keď sa nadšenie a iniciatíva správne usmernia, dokážu, ako sa hovorí, aj hory prenášať.“ [1, s. 3]

tívov, robotníkov, novátorov, zlepšovateľov, technikov a vedcov. Je to cenná iniciatíva, ktorú treba všestranne podporovať. Jej ďalší rozvoj budeme orientovať na využitie rezerv tak na jednotlivých výrobných pracoviskách, ako aj v spolupráci medzi odborními a odvetviami, ale aj v spotrebnej oblasti, v riadení a správe.“ [1, s. 4]

Predmetom racionalizácie, ktorá pomáha zvyšovať produktivitu práce, je široký okruh problémov, na ktoré upozorňujú zjazdové materiály. Racionalizovať možno každý pracovný a výrobný proces, ktorý je možné z aspektov produktivity práce zamerať na úspory tak zvečnenej, ako aj živej práce. Ide o racionalizáciu vo všetkých odvetviach národného hospodárstva a na všetkých organizačných stupňoch riadenia, až po jednotlivé pracovné miesta.

Veľké možnosti pre racionalizáciu poskytuje údržba, manipulácia s materiálom, skladovanie, zásobovanie a odbytové cesty, kde pracovný proces si u nás v súčasnosti vyžaduje značné množstvo živej práce a viaže značný počet pracovných síl, ktorých je u nás celkový nedostatok. Ďalej je možné racionalizovať služby, ako aj riadenie služieb, kde je relatívne málo pracovných síl.

Nedostatkovosť energie, surovín a materiálov orientuje racionalizáciu smerom k ich čo najefektívnejšej spotrebe. Je potrebné racionálnejšie využívať prírodné a ekonomické zdroje, poľnohospodársku produkciu.

Nedostatok pracovných síl, neobsadenosť veľkého počtu pracovných miest zameriavajú pozornosť racionalizačného úsilia týmto smerom, a to hlavne na spotrebu živej práce metódami organizácie výroby a práce, na využitie strojov v čase a na zdokonalenie zábehu nových výrob. Je potrebné racionalizovať usporiadanie výrobnotechnickej, výskumnej, vývojovej a projekčnej základne. Zjazd upozornil na nedostatky v kvalite vyrábanej produkcie, s čím súvisí aj obmena výroby na vyššej technickej úrovni.

Jedným z najdôležitejších a najvýraznejších faktorov zvyšovania produktivity práce je veda, resp. jej výsledky materializované v produkcii a v progresívnych technológiách, najmä však vo výrobných prostriedkoch umožňujúcich automatizáciu výroby. Výsledkom vedy sú aj nové druhy výrobkov. Zjazd v Smernici, ako aj v referáte generálneho tajomníka ÚV KSČ s. G. Husáka venoval vede primeraný priestor. V jeho referáte sa hovorí: „Z hľadiska cieľov šiestej päťročnice však treba vedeckotechnický pokrok podstatne urýchliť, zvýšiť jeho váhu v hospodárskom a spoločenskom rozvoji... Je nevyhnutné energetickejšie odstraňovať bariéry stojace dosiaľ v ceste rýchlemu zavádzaniu vedy a techniky do výroby... ťažiskovou požiadavkou aj tu zostáva efektívnosť, užšie spojenie s potrebami praxe... zabezpečiť predstih vedy a techniky pred výrobou... Súčasne musíme lepšie sledovať a využívať výsledky vedy a techniky i v ostatnom svete, aktívnejšie rozvíjať licenčnú politiku... Povinnosťou komunistov je byť na čele úsilia o neustály technický pokrok, všestranne podporovať nové technické riešenia a viesť dôsledný boj proti technickej strnulosti a rutine.“ [1, s. 4]

Dnes už niet sporu o tom, že veda je rozhodujúcou silou rastu produktivity práce a zefektívňovania výroby a služieb. Spory sa vedú skôr o tom, aká má byť vlastne vedeckovýskumná základňa, najmä čo sa týka jej disciplinárnej

štruktúry a jej vedeckého zamerania, aby urýchlila rozvoj našej spoločnosti. Je jasné, že rozvoj vedy, veľkosť, technická a kádrová vybavenosť vedeckých pracovísk závisí od ekonomickej sily krajiny, od jej vzdelávacieho systému, ktorý vychováva vedecké kádre, ako aj kádre, ktoré výsledky vedy aplikujú a využívajú. Teda od toho, koľko možno z národného dôchodku vyčleniť pre vedu a jej rozvoj. Teoreticky je známe, že veda ako faktor rastu produktivity najvýraznejšie pomáha zväčšovať materiálne bohatstvo krajiny, jej národný dôchodok. Porovnávanie údajov, ktoré ukazujú na rozvoj vedy a jej postavenie v celom národnom hospodárstve, ako sú údaje o počtoch pracovníkov vo vede a ich kvalifikačnej štruktúre, ako aj údaje o „investíciách“ do vedy, ktorými sú podiely výdavkov na vedu z národného dôchodku, dokazujú, že u nás sa vede venuje náležitá pozornosť. Horšie je to však s prínosom vedy pre rozvoj národného dôchodku. Výsledky vedy u nás sú nemalé, avšak nie sú zatiaľ maximálne. Vo vede existujú u nás ešte potenciálne nevyužitú rezervy. Veda má stále dostatok vlastných rezerv stať sa ešte výraznejším faktorom rastu produktivity práce než to bolo doteraz. Sú to rezervy v jej štruktúre, zameraní, a najmä v jej spojení s praxou.

Splnenie vytýčených úloh šiestej päťročnice prostredníctvom naznačeného rastu produktivity práce je úloha veľmi náročná. Jej premena na drobné, každodenné pracovné úsilie prostredníctvom jednotlivých faktorov rastu produktivity práce ukazuje reálne možnosti splniť tento náročný, avšak veľký cieľ, a to najprv v cechoch, na závodoch, v odboroch, odvetviach, vo vedeckých, výskumných a vývojových pracoviskách, a tým aj globálne.

Literatúra

- [1] Správa o činnosti strany a vývoji spoločnosti od XIV. zjazdu KSČ a ďalšie úlohy strany. [Správa prednesená generálnym tajomníkom ÚV KSČ s. G. Husákom na XV. zjazde KSČ.] Pravda, 13. apríla 1976, s. 3.
- [2] Smernica pre hospodársky a sociálny rozvoj ČSSR v rokoch 1976–1980 schválená XV. zjazdom KSČ. Príloha Pravdy, 21. 4. 1976, s. 6.
- [3] MARX, K. — ENGELS, F.: Sočinenija. Zv. 46, časť I., s. 75–76.
- [4] MARX, K. — ENGELS, F.: Sočinenija. Zv. 25., časť I., s. 288.
- [5] MARX, K. — ENGELS, F.: Sočinenija. Zv. 16, s. 128.
- [6] LENIN, V. I.: Polnoje sobranije sočinenij. Zv. 36, s. 178.

XV-ТЫЙ СЪЕЗД КПЧ И ПРОДУКТИВНОСТЬ ТРУДА

КОДАЙ, Милан

Автор в статье разбирает роли, намеченные 15-ым съездом КПЧ, с аспектов их выполнения. Он видит пути в возрастности продуктивности труда. Автор конфронтирует теоретические

взгляды на эту проблематику с путями повышения благополучия, которые в своих отдельных частях показывает Директива для экономического и социального развития ЧССР в 1976—1980 годах, утверждена 15-тым съездом КПЧ, и также с другими материалами из съездовых переговоров. Речь идет о требованиях экономического закона непрерывного роста продуктивности труда при социализме, как специфического закона коммунистической общественной формации. Этому отвечает и основной лозунг, намеченный съездом для приведенного периода, которым является борьба за более высокую эффективность и качество.

Автор разбирает и сравнивает факторы роста продуктивности труда с условиями народного хозяйства ЧССР, в первую очередь в природных условиях и потом в возможностях их улучшения и оказывания влияния. Это возможно посредством науки и техники. Это общие условия роста продуктивности труда. После их анализа автор занимается специфическими факторами, собственными социализму — планомерным управлением народным хозяйством и, прежде всего, использование инициативы масс и ее формы — рационализационного движения. Автор уделяет науке — как самому важному фактору роста продуктивности труда — соответствующее внимание.

THE XV-TH CONGRESS OF THE COMMUNIST PARTY OF CZECHOSLOVAKIA AND LABOUR PRODUCTIVITY

KODAJ, Milan

The author of this article analyzes tasks set by the XV-th Congress of the Communist Party of Czechoslovakia (CPC) from aspects of their fulfilment. The author sees ways of their solution in growth of labour productivity. He confronts theoretical standpoints on these problems with ways of increasing the welfare, which are indicated by the Directions for Economic and Social Development of Czechoslovakia during the period of 1976—1980, which were approved by the XV-th Congress of CPC as well as by further Party materials. They are based on requirements of the economic law of continual growth in labour productivity under socialism as a specific law of communist society. This is also underlined by the primary slogan set out by the Congress for the given period and which consists in a struggle for a higher effectiveness and quality.

The author analyzes and compares factors of growth in labour productivity with constraints of the national economy of Czechoslovakia, first under natural constraints and then by possibilities of their improvement and effect. This can be done with the help of science and technology, which represent general conditions for growth in labour productivity. Then the author pays attention to specific factors own to socialism. They consist in the planned management of the national economy and especially in a utilization of initiative of masses and various forms of rationalization movements. The author also pays an appropriate attention to science as the most important factor of growth in labour productivity.

Charakter jednoty ekonomických záujmov za socializmu

SOKIRA, Jozef

V ekonomickej literatúre sa všeobecne uznáva, že v podmienkach socializmu existuje popri spoločenskom i podnikový a individuálny ekonomický záujem. Jedným z diskutovaných problémov v tejto oblasti je problém vzájomného vzťahu týchto záujmov, charakteru ich jednoty a protirečení medzi nimi. V stati zhŕňame výsledky doterajšej diskusie a na podklade ich využitia sa pokúšame formulovať vlastné stanovisko. V úvode treba zdôrazniť, že skúmanie vzájomného vzťahu spoločenského, podnikového a individuálneho ekonomického záujmu je dôležité nielen pre ekonomickú teóriu, ale aj pre hospodársku prax, pretože umožňuje lepšie pochopiť proces formovania obsahu a realizácie záujmov pri realizovaní socialistického spoločenského vlastníctva a na tomto podklade voliť adekvátne formy spoločenského regulovania ich rozvoja.

1. *Stručne o vývoji názorov*

Marxistická politická ekonómia chápe ekonomické záujmy ako formu prejavu výrobných vzťahov. Z týchto metodologických pozícií pristupovala politická ekonómia aj k objasňovaniu vzájomného vzťahu jednotlivých foriem ekonomických záujmov. Prirodzene, že stupňu poznania systému socialistických výrobných vzťahov a ich jadra, vzťahov spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov, zodpovedalo i poznanie systému ekonomických záujmov a jeho jednotlivých prvkov.

Na začiatku výstavby socializmu sa v ekonomickej teórii zdôrazňovala predovšetkým rozdielna sociálno-ekonomická povaha ekonomických záujmov za kapitalizmu a socializmu. Poukazovalo sa najmä na to, že spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov vedie k zrušeniu odlúčenosti bezprostredných výrobcov od vecných predpokladov výroby, k odstráneniu vykorisťovania človeka človekom — k odstráneniu antagonizmu v záujmoch členov socialistickej spoločnosti.

Oprávnené sa akcentovalo, že spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov,

zjednocujúce všetkých členov spoločnosti do jednotnej celospoločenskej kooperácie výrobcov, vedie k formovaniu ekonomického záujmu tejto kooperácie ako celku — t. j. k spoločenskému ekonomickému záujmu. Avšak z existencie spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov sa odvodzoval záver o tom, že toto spoločenské vlastníctvo vedie k bezprostrednému zainteresovaniu každého člena spoločnosti na realizácii spoločenského záujmu nezávisle od stupňa realizácie jeho individuálnych záujmov — t. j. predpokladala sa bezprostredná totožnosť spoločenského a individuálneho ekonomického záujmu. Za jedinú formu nadanú schopnosťou samostatne jestvovať a rozvíjať sa, považoval sa spoločenský ekonomický záujem.

Neskôr sa v teórii i v praxi začali uznávať rozdiely medzi spoločenským a individuálnym ekonomickým záujmom. Konkrétnym prejavom toho bola téza o prvoradosti spoločenského a podriadenosti individuálneho ekonomického záujmu. Pripúšťala sa síce už i možnosť vzniku protirečení medzi spoločenským a individuálnym ekonomickým záujmom, avšak tieto protirečenia sa považovali za dočasné a náhodné. Ich pôvod sa zdôvodňoval subjektívnymi príčinami, najmä prežitkami zdedenými po kapitalizme, omylmi hospodárskej politiky a nesprávnym pochopením individuálnych záujmov jednotlivými pracujúcimi. Rozdiely medzi spoločenským a individuálnym ekonomickým záujmom a protirečenia medzi nimi sa nepovažovali naďalej za vnútorný atribút ich vzájomného vzťahu, ale naopak, zhoda týchto záujmov sa považovala za prejav úplnej jednoty záujmov za socializmu.

Novým prvkom vo vytváraní predstáv o reálne jestvujúcej štruktúre záujmov a ich vzájomnom vzťahu za socializmu bolo poznanie o tom, že spoločenská materiálna zainteresovanosť ako konkrétna forma realizácie spoločenského ekonomického záujmu nemôže byť stimulom rozvoja spoločenskej výroby nezávisle od stupňa uspokojenia individuálnych ekonomických záujmov, poznanie, že individuálny a spoločenský záujem sú špecifické formy záujmov, odlišujúce sa nielen podľa svojich subjektov, ale aj podľa ekonomickej funkcie, ktorú plnia v procese spoločenskej reprodukcie. Osobitný význam tohto poznania spočíva najmä v tom, že sa začala prekonávať predstava o spoločenskom záujme ako o abstraktnom záujme spoločnosti odtrhnutom od individuálnych záujmov jej členov a spoločenský záujem sa začal považovať za bezprostredný stimul rozvoja spoločenskej výroby iba za predpokladu, že realizácia individuálneho ekonomického záujmu je bezprostredne spätá s realizáciou spoločenského záujmu.

Toto poznanie vplynulo zo skúseností hospodárskej praxe. Hospodárska politika presadzovala v národohospodárskych plánoch ciele, ktoré neraz boli odtrhnuté od individuálnych záujmov pracujúcich. V prípade nastoľovania takých cieľov, ktoré nedbali na požiadavky pracujúcich, smerujúce k uspokojovaniu ich oprávnených individuálnych potrieb a záujmov alebo aj pri využívaní neadekvátnych opatrení na ich realizáciu, hospodárska politika porušovala nielen individuálne, ale v konečnom dôsledku i spoločenské ekonomické záujmy. Pochopiteľne, že takáto prax nakoniec vyústila v poklese aktivity pracujúcich a znižovaní efektívnosti socialistickej ekonomiky ako celku. Ani pomerne inten-

živny uvedomovací proces nezabránil silnému presadzovaniu sa individuálnych a podnikových záujmov.¹

Reálny hospodársky život ukázal, že ďalšie zvyšovanie efektívnosti spoločenskej výroby nevyhnutne vyžaduje rastúce uspokojovanie individuálnych potrieb a ekonomických záujmov na podklade individuálnej materiálnej zainteresovanosti. Účinné uplatnenie princípu materiálnej zainteresovanosti si vyžadovalo, ako sa ukázalo, nielen individuálnu, ale aj podnikovú hmotnú zainteresovanosť ako konkrétne formy zvyšovania dôchodkov a spotreby, ale i podriadenia výroby skutočným potrebám a záujmom spoločnosti. Popri spoločenskom a individuálnom ekonomickom záujme sa začala uznávať aj existencia podnikového ekonomického záujmu.

Orientácia hospodárskej praxe začiatkom a najmä v druhej polovici šesťdesiatych rokov na zdokonaľovanie systému riadenia socialistického národného hospodárstva, sledujúca zvýšenie efektívnosti hospodárenia jednotlivých podnikov i celospoločenského hospodárenia na podklade využívania individuálnej a podnikovej hmotnej zainteresovanosti a plánovitého využívania tovarovo-peňažných vzťahov, podnietila ekonomickú teóriu k tomu, aby hlbšie postihla reálne existujúcu štruktúru ekonomických záujmov za socializmu a odhaľovala ich vzájomný vzťah.

Teória stále viac sústreďovala svoju pozornosť na skúmanie podstaty a funkcie spoločenského podnikového a individuálneho ekonomického záujmu. Avšak výskum týchto foriem záujmov nebol často komplexný; nedostatočne sa skúmala a brala na zreteľ ich vzájomná podmienenosť a závislosť jednotlivých záujmov, čo viedlo k nadmernému a jednostrannému zdôrazňovaniu špecifik v ich obsahu, k prístupu vyúsťujúcemu neraz do ideí trhového socializmu.

Na druhej strane sa objavovalo aj všeobecné, nediferencované skúmanie a vysvetľovanie podstaty jednotlivých foriem záujmu, ktoré nezohľadňovalo špecifické postavenie ich subjektov v systéme socialistických výrobných vzťahov, a preto viedlo k stotožneniu spoločenského, podnikového a individuálneho ekonomického záujmu a k chápaniu ich jednoty ako bezprostrednej totožnosti, zhody.

Napriek týmto jednostrannostiam analýza procesu formovania sa a realizácie spoločenského, podnikového a individuálneho ekonomického záujmu a ich vzájomného vzťahu vyúsťovala do charakteristiky ich jednoty ako dialekticky protirečivej jednoty.

Raz sa táto dialektická jednota chápala ako neúplná zhoda záujmov spoločnosti, podnikov a jednotlivých pracujúcich; zhoda ich základných záujmov, resp. zhoda v ich podstatných stránkach a rozdiely v nepodstatných stránkach [8, s. 71; 9, s. 62].

Druhý raz sa táto dialekticky protirečivá jednota záujmov interpretuje tak, že protirečenia v nich sa nechápu ako vnútorný moment vzájomne protikladných

¹ Negatívne dôsledky, ktoré priniesol tento prístup v praxi socialistickej výstavby, podrobne analyzuje A. Lantay [12].

foriem záujmov v rámci ich jednoty, ale tak, že popri ich jednote, chápanej ako totožnosť v hlavnom, podstatnom, existujú i protirečenia.² Vychádzajúc z toho, že protirečenia v záujmoch existujú iba medzi ich nepodstatnými stránkami, jednota záujmov chápaná ako ich totožnosť, zhoda v základnom, hlavnom, považuje sa za hlavnú, najpodstatnejšiu črtu ich vzájomného vzťahu a za hlavnú hybnú silu rozvoja socialistickej ekonomiky.³

Podľa zákonov marxistickej dialektiky jednota nemôže existovať medzi totožnými javmi. Ak tendencie rozvoja dvoch prvkov alebo ich črty sa zhodujú, tak tieto prvky netvoria dialektickú jednotu, ale predstavujú jeden a ten istý jav. Dialektická jednota podľa V. I. Lenina obsahuje v sebe „uznanie (objavenie) protirečivých, vzájomne sa vylučujúcich, protikladných tendencií vo všetkých prírodných javoch a procesoch (nevynímajúc ani ducha, ani spoločnosť)“ [4, s. 384]. Rozdvojenie jednotného a poznanie jeho protirečivých častí považuje V. I. Lenin za jednu zo základných vlastností dialektiky. K. Marx charakterizuje dialektický pohyb ako „koexistenciu dvoch protikladných stránok, ich vzájomný boj“ [1, s. 106].

Vychádzajúc z tohto metodologického dedičstva klasikov možno konštatovať, že spoločenský, podnikový a individuálny ekonomický záujem tvoria dialekticky protirečivú jednotu iba vtedy, ak sa tieto záujmy navzájom predpokladajú, ak tvoria protikladné a vzájomne sa vylučujúce stránky vzťahu jednoty, t. j. vtedy, ak totožnosť i boj týchto protikladných záujmov je nevyhnutným momentom bytia a rozvoja vzťahu ich jednoty.

Naša úloha spočíva v tom, aby sme dokázali, že vzájomný vzťah spoločenského, podnikového a individuálneho a ekonomického záujmu je vzťahom dialektickej jednoty.

2. Jednota a protirečenie v systéme ekonomických záujmov za socializmu

V podmienkach socializmu sa nastolením spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov vytvára bezprostredná jednota vených a osobných predpokladov výroby. Spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov zjednocuje všetkých pracujúcich do jednotnej celospoločenskej asociácie výrobcov, ktorých práca ako súčasť bezprostredne spoločenských výrobných síl stáva sa bezprostredne spoločenskou prácou. Na tomto podklade sú všetci pracujúci ako členovia celospoločenskej asociácie výrobcov ako celku, asociácia ako celok, jediným

² „Socialistické výrobné vzťahy sú také, že potreby a ekonomické záujmy jednotlivých ľudí, kolektívov, tried i spoločností sú v základnom, rozhodujúcom, hlavnom totožné. Popri tejto ich zvláštnej jednote objektívne sú im vlastné neantagonistické protirečenia.“ [13, s. 101]

³ „Práve jednota stále sa rozvíjajúcich neantagonistických protirečivých potrieb a záujmov je rozhodujúci, hlavný ekonomický zdroj, impulz pohybu, rozvoja socialistickej výroby.“ [13, s. 101]

subjektom výroby a vlastníctva výrobných prostriedkov. Postavenie všetkých pracujúcich v systéme socialistických výrobných vzťahov je charakterizované ich postavením rovnoprávných spoluvlastníkov, resp. účastníkov spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov, v tom zmysle, že každý z nich má právo zúčastňovať sa na procese realizácie spoločenského vlastníctva svojou prácou, účasťou v procese spoločenskej výroby (chápaného ako proces privlastňovania si prírody človekom).

Každý pracujúci môže toto postavenie realizovať iba za predpokladu, že sa spája v spoločenskom procese výroby s celou asociáciou výrobcov ako výhradným subjektom spoločenského vlastníctva. Na druhej strane, spoločenské vlastníctvo takého spájanie nevyhnutne predpokladá. Výrobné prostriedky sú totiž iba vtedy spoločenským vlastníctvom, ak sa všetci členovia spoločnosti realizujú ako účastníci bezprostredného spoločenského privlastňovania, ktorým sa toto spoločenské vlastníctvo realizuje. Z toho teda vyplýva, že spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov podmieňuje bezprostrednú jednotu spoločnosti a jej jednotlivých členov, rovnaké sociálno-ekonomické postavenie jednotlivcov v nej.

Subjekt spoločenského vlastníctva, spoločnosť v jednote s každým svojim členom, vyjadruje svoj ekonomický záujem, ktorý je zameraný na efektívne využitie i rozmnožovanie objektu spoločenského vlastníctva, bezprostredne spoločenskou prácou vo výrobnom procese ako zdroj stále plnšieho uspokojovania svojich potrieb a svojho všestranného rozvoja.

Z toho, že subjektom spoločenského vlastníctva je spoločnosť ako celok v jednote s každým svojim členom, vyplýva, že jednotlivci, vstupujúc do ekonomických vzťahov so spoločnosťou, vstupuje vlastne do vzťahu so sebou samým. Z tejto skutočnosti sa zase vyvodzuje záver o tom, že spoločnosť nemôže mať iný ekonomický záujem ako jednotlivci, a naopak, že ekonomický záujem jednotlivca a spoločnosti je jedným a tým istým javom.

Existuje však za socializmu bezprostredná totožnosť ekonomických záujmov spoločnosti a každého jej člena? Znamená realizácia individuálneho ekonomického záujmu i bezprostrednú realizáciu spoločenského ekonomického záujmu a naopak?

Je známe, že K. Marx a F. Engels nespájali existenciu protirečení medzi záujmami iba s existenciou vykorisťovateľských spôsobov výroby. V *Nemeckej ideológii* píše, že delbou práce je „zároveň dané protirečenie medzi záujmom jednotlivého individua alebo jednotlivej rodiny a spoločným záujmom všetkých individuí, ktoré sa navzájom stýkajú“ [3, s. 34].

Podľa F. Engelsa až v komunistickej spoločnosti nebudú záujmy jednotlivcov navzájom protichodné [2, s. 526]. V komunistickej spoločnosti sa spoločenský záujem už nebude odlišovať od záujmov každého jednotlivca [2, s. 529].

Stotožnenie ekonomického záujmu spoločnosti a jednotlivca vyplynulo z toho, že pri analýze postavenia pracujúcich v systéme socialistických výrobných vzťahov sa akcentovala iba tá stránka ich postavenia, ktorá charakterizuje ich bezprostrednú jednotu so spoločnosťou — ich všeobecne rovnaké sociálno-ekonomické postavenie. Výhradné akcentovanie tejto stránky postavenia pracujúcich

v systéme socialistických výrobných vzťahov sa spájalo s predstavou o homogenosti vzťahov spoločenského vlastníctva. Kľúč k riešeniu otázky vzájomného vzťahu jednotlivých foriem ekonomických záujmov za socializmu spočíva preto v hlbšom poznaní podstaty, obsahu spoločenského vlastníctva a foriem jeho realizácie.

Avšak špecifický charakter vlastníctva za socializmu ako nižšej fázy komunizmu spočíva v tom, že je spoločenským vlastníctvom, ale opäť len vlastníctvom a nie jeho negáciou, prekonaním dokomunistického nevlastníctva. Politická ekonómia socializmu sa stále viac prikláňa k stanovisku, že spoločenské vlastníctvo tvorí „zložitý, hierarchicky štruktúrovaný celok vzťahov a funkcií vykonávaných jeho jednotlivými nositeľmi a predstaviteľmi, od jednotlivca až po spoločnosť“ a „reálne existuje ako jednotiacia spoločenská forma centrálne riadenej kooperácie jednotlivých výrobných článkov, v ktorej každý článok má svoje vyhradené miesto a svoje zvláštne poslanie, svoju relatívne samostatnú funkciu“ [5, s. 65].

Obsah tohto vlastníctva spočíva v tom, že všeobecná rovnosť všetkých pracujúcich k výrobným prostriedkom je spojená s ich ekonomickou nerovnosťou vo faktickom spojení s nimi, ďalej v tom, že v jeho rámci sa relatívne ekonomicky osamostatňujú podniky, a napokon v tom, že jeho realizácia tvorí dialekticky protirečivú jednotu privlastňovania celou spoločnosťou, podnikmi a jednotlivcami. (Porovnaj aj [6, s. 117; 7, s. 89].) Práve poznanie o tom, aký zložitý a vnútorne protirečivý je proces spoločenského privlastňovania, tvoriaci obsah socialistického spoločenského vlastníctva, nám umožňuje pochopiť zložitú a vnútornú protirečivosť spoločenských, podnikových a individuálnych ekonomických záujmov za socializmu.

Totožnosť ekonomických záujmov spoločnosti a jednotlivca, zistená pri posudzovaní ekonomického postavenia pracujúcich iba z hľadiska ich všeobecne rovnakého vzťahu k výrobným prostriedkom, sa začína „lámať“ práve v reálnom procese spoločenskej reprodukcie, v procese spoločenskej výroby, v ktorom nastáva bezprostredné spojenie pracovnej sily s výrobnými prostriedkami.

Bezprostredné spojenie pracovnej sily s výrobnými prostriedkami za socializmu sa vyznačuje tým, že materiálne-výrobné podmienky jej vynakladania, podmienky, v ktorých jednotlivec realizuje pre seba spoločenské vlastníctvo ako vlastníctvo patriace všetkým pracujúcim, nie sú rovnaké. Rozdiely v technických podmienkach vynakladania pracovnej sily podmieňujú napokon i rozdiely v obsahu konkrétnych prác. Pritom jestvuje nerovnaká pracovná schopnosť jednotlivých pracujúcich. Rozdiely zisťujeme nielen v úrovni technického vybavenia jednotlivých pracovných síl, ale i v rozsahu oprávnení v disponovaní a rozhodovaní o otázkach využívania objektu spoločenského vlastníctva.

Táto objektívne jestvujúca sociálno-ekonomická nerovnorodosť prác prejavujúca sa v nerovnakom ekonomickom postavení ich nositeľov vo výrobe sa v podmienkach, v ktorých sa práca ešte nestala prvou životnou potrebou a v ktorých dosiahnutý stupeň rozvoja výrobných síl neumožňuje ešte rozdeľovanie podľa potrieb, nevyhnutne premieta aj do ich nerovnakého postavenia v spotrebe, čo sa nemôže neotrážiť i na určitých aspektoch ich postavenia v sociálno-eko-

mickom zmysle a neprejavovať sa pri vytváraní rozličných sociálnych skupín v socialistickej spoločnosti.

Záujem na práci sa v týchto podmienkach musí materiálne stimulovať, t. j. na sociálne nerovnorodé práce sa ako na jediný prostriedok, ktorý predstavuje podiel jednotlivca na privlastňovaní si výsledkov spoločenského výrobného procesu, musí uplatňovať rovnaké ekonomické kritérium — kritérium množstva, kvality a spoločenskej užitočnosti práce.

To je prirodzene možné iba v podmienkach, v ktorých jednotlivé práce v rámci spoločenského vlastníctva vystupujú navzájom voči sebe ako práce relatívne osamostatnené. Na druhej strane uplatnenie princípu rozdeľovania podľa práce na jednotlivé sociálno-ekonomicky nerovnorodé práce vedie k nerovnakému postaveniu nositeľov týchto prác v spotrebe uspokojovanej z pracovných dôchodkov nadobúdajúcich formu osobného vlastníctva, t. j. k osamostatneniu sa podmienok reprodukcie pracovnej sily.

Osamostatňovanie sa podmienok reprodukcie pracovnej sily prostredníctvom osobného vlastníctva poukazuje jednak na faktické rozdiely v podiele jednotlivca na novovytvorenej hodnote, charakterizujúce vlastne úroveň realizácie spoločenského vlastníctva jednotlivcami pre seba (individuálnym privlastňovaním na základe rozdeľovania podľa práce), jednak tvorí obsah ekonomického osamostatnenia sa jednotlivca ako nositeľa individuálnej pracovnej sily od spoločnosti.

To svedčí o tom, že postavenie jednotlivca v systéme socialistických výrobných vzťahov je vnútorne protirečivým postavením, že vzťahy spoločenského vlastníctva sú taktiež vnútorne protirečivé. Hoci spoločenské vlastníctvo predpokladá bezprostredne spoločenskú prácu (prácu zjednotenú v celej spoločnosti, sociálno-ekonomicky rovnorodú prácu), predsa sa vzťahy vlastníctva budujú na individuálnej práci vynaklanej v nerovnakých technických podmienkach, podliehajúcej hodnoteniu podľa kritéria zohľadňujúceho sociálno-ekonomické rozdiely v obsahu konkrétnych druhov práce a príspevok každej konkrétnej práce k tvorbe národného dôchodku.

V dôsledku ekonomického osamostatnenia sa jednotlivca ako individuálneho nositeľa pracovnej sily od spoločnosti, základným impulzom jeho účasti v procese spoločenskej výroby nie je bezprostredne spoločenský ekonomický záujem, ale individuálny ekonomický záujem odrážajúci individuálne, vo forme osobného vlastníctva osamostatnené podmienky reprodukcie pracovnej sily. Každý jednotlivý pracovník ako relatívne osamostatnený subjekt ekonomických vzťahov (individuálny nositeľ pracovnej sily) vstupuje do ekonomických vzťahov so spoločnosťou predovšetkým preto, aby riešil problém svojej individuálnej existencie, aby na základe svojej práce stále plnšie uspokojoval svoje individuálne potreby. Vo vzťahu k spoločnosti reprezentuje iba svoj špecifický individuálny ekonomický záujem.

I keď v podmienkach spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov, nevyhnutne predpokladajúceho, že sa ako spoločenský vlastníci realizujú všetci pracujúci, nemôže existovať iná forma ekonomického záujmu, ako je záujem pracujúcich združených týmto vlastníctvom, predsa sa v dôsledku uvedených

príčin ekonomický záujem pracujúcich ako individuálnych nositeľov pracovnej sily a ich ekonomický záujem ako rovnoprávneho účastníka a bezprostrednej súčasti subjektu spoločenského vlastníctva v procese spoločenskej reprodukcie osamostatňujú ako špecifické, vzájomne rozdielne, ale i protikladné formy záujmov. V tých istých príčinách spočíva principiálna zhoda i rozdiely medzi spoločenským a individuálnym ekonomickým záujmom — teda špecifický charakter ich jednoty za socializmu.

Zhoda spoločenského a individuálneho ekonomického záujmu sa prejavuje v tom, že obidve formy záujmov majú všeobecne rovnaké zameranie.

Každý jednotlivý pracujúci môže realizovať svoj ekonomický záujem iba výlučne na základe svojej práce — účasťou v procese spoločenskej výroby, ktorým sa realizuje spoločenský ekonomický záujem. Rozvoj spoločenskej výroby, efektívne využitie spoločenského vlastníctva a jeho rozmnoženie, je nevyhnutným predpokladom a zdrojom uspokojovania potrieb všetkých pracujúcich i podnikov. Individuálny ekonomický záujem je preto prostredníctvom uspokojovania potrieb svojho subjektu zameraný na rozvoj spoločenskej výroby. Spoločenský ekonomický záujem taktiež odráža vzťahy spoločenskej výroby a prejavuje sa v jej cieľi: v uspokojovaní neustále rastúcich potrieb spoločnosti ako celku, všetkých jej členov a vo všestrannom rozvoji ich osobnosti. Zahŕňa v sebe aj uspokojovanie potrieb jednotlivých pracujúcich.

Avšak v literatúre sa niekedy zo skutočnosti, že spoločenský ekonomický záujem obsahuje v sebe i uspokojovanie individuálnych potrieb a záujmov, robí záver, že správne poznaný individuálny ekonomický záujem nie je nič iné ako spoločenský záujem; že obidve formy záujmov sú totožné.

Nevidieť rozdiely medzi spoločenským a individuálnym ekonomickým záujmom, v dôsledku ktorých vystupujú ako navzájom protikladné formy záujmov, je rovnako nesprávne ako nevidieť ich vnútornú jednotu, vzájomnú spätosť a podmienenosť. Materiálnym základom individuálneho ekonomického záujmu sú individuálne potreby jednotlivých pracujúcich. Tento záujem sa formuje u nich na báze nerovnakých individuálnych potrieb a rôznej úrovne osobnej spotreby, a preto je zameraný na vytvorenie najvýhodnejších podmienok reprodukcie ich pracovnej sily individuálnym privlastňovaním. Potreby spoločnosti tvoriace materiálny základ jej ekonomického záujmu sú spoločenskými potrebami jednotlivcov zjednotených spoločenským vlastníctvom ako formou ich bytia. Spoločenský ekonomický záujem preto nemôže existovať pomimo individuálnych záujmov, musí v sebe obsahovať i uspokojovanie individuálnych potrieb a záujmov. To skutočne svedčí o určitej zhode, totožnosti oboch foriem záujmov. Avšak ako spoločnosť netvorí súhrn jej členov, ani spoločenské potreby a záujmy nepredstavujú púhy súhrn individuálnych potrieb a záujmov pracujúcich. Predstavujú však takú formu, ktorá vyrastá a ktorá je odvodená z individuálnych potrieb a záujmov, takú, čo sa neredukuje na ich súhrn, ale odráža závislosť a spätosť reprodukcie jednotlivca a spoločnosti.

Individuálny ekonomický záujem sa prejavuje v spoločenskom, spoločenský ekonomický záujem vyrastá z individuálneho; na druhej strane spoločenský eko-

nomický záujem sa prejavuje v individuálnom, ale ani jeden z nich sa vo svojom špecifickom určení osamostatnenej formy záujmu nevyčerpáva v druhom; hoci každý z nich má svoje podmienky bytia v druhom, každý z nich má svoje špecificky konkrétnejšie črty.

Spoločnosť ako subjekt spoločenského ekonomického záujmu vo vzťahu k jednotlivcovi vyjadruje iba všeobecné materiálne predpoklady práce, potreby a záujmy spoločné všetkým pracujúcim, určuje základné smery rozvoja výrobných síl a zabezpečuje všeobecnú rovnosť pracujúcich pri realizácii ich spoločenského postavenia spoluvlastníkov spoločenských výrobných prostriedkov. Spoločenský ekonomický záujem je teda všeobecným vyjadrením individuálnych ekonomických záujmov.

Napriek spoločným, zhodným, totožným črtám, spoločenský a individuálny ekonomický záujem predstavujú vzájomne rozdielne formy záujmov; vyjadrujú ich špecifické ekonomické subjekty, majú rôzny materiálny základ i ekonomické formy svojej realizácie.

V procese realizácie vystupujú tieto rozdielne formy ekonomických záujmov ako navzájom protirečivé formy záujmov. Realizácia spoločenského ekonomického záujmu totiž neznamená úplné uspokojovanie individuálnych potrieb a záujmov, ale naopak, reprodukuje ekonomickú nerovnosť jednotlivých pracujúcich.

Realizácia individuálneho ekonomického záujmu je iba zvlášnym prípadom, momentom realizácie spoločenského ekonomického záujmu, ktorý predpokladá uplatnenie princípu rozdeľovania podľa práce a vedie k reprodukcii rozdielov v ekonomickom postavení jednotlivcov. Spoločnosť tým, že realizáciou svojho ekonomického záujmu neuspokojuje v plnej miere individuálne potreby a záujmy svojich členov, kladie voči jednotlivcovi — usilujúcemu sa realizáciou svojho individuálneho ekonomického záujmu dosiahnuť najvýhodnejšie podmienky reprodukcie pracovnej sily — určité nevyhnutné obmedzenia (okrem obmedzení vyplývajúcich z princípu rozdeľovania podľa práce jestvujú napr. obmedzené možnosti voľby konkrétneho spojenia jednotlivca s výrobnými prostriedkami, t. j. obmedzená možnosť voľby profesionálnej orientácie a pod.).

V dôsledku toho, že obidve formy záujmov sú uspokojované z jedného a toho istého zdroja — národného dôchodku — realizácia jednej z nich obmedzuje a vylučuje realizáciu druhej. Spoločnosť nemôže napríklad rozdeliť celý národný dôchodok na uspokojovanie individuálnych potrieb. Preto napriek totožnosti spoločenského a individuálneho ekonomického záujmu je ich vzájomný vzťah v procese realizácie vnútorne protirečivým vzťahom, vzťahom jednoty vzájomne protikladných, obsahujúcich, predpokladajúcich a vylučujúcich sa foriem záujmov. Tento vnútorne protirečivý vzťah spoločenského a individuálneho ekonomického záujmu sa prejavuje i v rôznych tendenciách vývoja ekonomických foriem ich realizácie — národného dôchodku a nutného produktu.

To svedčí o tom, že vzájomný vzťah spoločenského a individuálneho ekonomického záujmu je skutočne vzťahom dialektickej jednoty.

Avšak vzťah socialistického spoločenského vlastníctva reálne nejestvuje ako bezprostredný vzťah jednotlivca a spoločnosti. V podmienkach socializmu do-

siahnutá úroveň rozvoja výrobných síl, ich spoločenský charakter neumožňuje, aby ich efektívne ovládal jednotlivec, ale ani bezprostredne spoločnosť ako celok. V týchto podmienkach sa vzťah jednotlivca a spoločnosti nevyhnutne sprostredkúva určitými článkami spoločenskej delby práce — podnikmi.

Podniky ako územne a výrobo-technicky oddelené články spoločenskej delby práce nemajú rovnaké technicko-ekonomické podmienky výroby (nerovnaká technológia a technická úroveň a pod.). Ani jednotlivé podnikové výrobné kolektívy nie sú rovnako veľké; nemajú ani rovnaké kvalifikačné zloženie. Vzhľadom na to, že produkty vyrobené podnikmi nie sú výsledkom izolovanej individuálnej práce, ale v podnikoch kooperovaných prác, ktoré sú sociálno-ekonomicky nerovnorodými prácami, je nevyhnutné stimulovať nielen individuálnu prácu, ale i prácu kooperovanú v podniku. Uplatnenie princípu stimulácie, t. j. ekvivalentného uhrádzovania nákladov práce vedie k ekonomickému osamostatneniu sa podnikov, k tomu, že reálne fungujú ako tovaroví výrobcovia a vystupujú ako špecifické subjekty vzťahov socialistického vlastníctva.

Postavenie podniku v systéme socialistických výrobných vzťahov je vnútorne protirečivým postavením; na jednej strane je organickou súčasťou spoločenského vlastníctva a na druhej strane relatívne samostatným subjektom vzťahov vlastníctva, tovarovým výrobcom hospodáriacim na princípoch hmotnej zainteresovanosti.

Podnik ako relatívne samostatný subjekt vzťahov spoločenského vlastníctva je subjektom špecifickej a od spoločenského ekonomického záujmu osamostatnenej formy záujmu — podnikového ekonomického záujmu. Podnikový ekonomický záujem sa formuje na báze ekonomického postavenia podniku.

Protirečivý charakter ekonomického postavenia podniku (podnik ako organická súčasť spoločenského vlastníctva a ako osamostatnený subjekt vzťahov spoločenského vlastníctva), ktorý odráža protirečenie medzi bezprostredne spoločenskou a osamostatnenou prácou podnikového kolektívu, sa prejavuje aj na protirečivom charaktere podnikového ekonomického záujmu a na jeho protirečivom vzťahu k spoločenskému a individuálnemu ekonomickému záujmu.

Už z toho, že podnik vlastne sprostredkúva dialekticky protirečivú jednotu spoločnosti a jednotlivca, vyplýva, že sa v ňom prejavuje protirečenie medzi ekonomickou rovnosťou v privlastňovaní výrobných prostriedkov a nerovnosťou v privlastňovaní si výsledkov práce a na tomto základe i v uspokojovaní potrieb jednotlivcov i podnikových kolektívov. To ale znamená, že na formovanie obsahu ekonomického záujmu podniku vplyvajú tak spoločenské, ako aj individuálne ekonomické záujmy, uplatňuje, prejavuje a rieši sa v ňom protirečivá jednota spoločenských a individuálnych záujmov.

Materiálnym základom podnikového ekonomického záujmu sú výrobné a nevýrobné potreby podniku, uspokojovanie ktorých je nevyhnutné preto, aby mohol normálne fungovať a reprodukovať svoje ekonomické postavenie. Realizuje sa tou časťou nadproduktu, ktorú si podnik v mene spoločnosti privlastňuje na krytie svojich výrobných a nevýrobných potrieb. Pretože uspokojovanie potrieb podniku a realizácia jeho ekonomického záujmu závisí od výsledkov vlastného

hospodárenia, od veľkosti dôchodku, ktorý získava realizáciou ním vyrobenej produkcie, je prirodzené, že podnikový ekonomický záujem je zameraný na vytváranie najvýhodnejších podmienok hospodárenia podniku, podmienok, ktoré by umožňovali čo možno najväčší dôchodok ako zdroj uspokojovania svojich potrieb.

V literatúre sa občas namieta, že takto chápaný podnikový ekonomický záujem vedie k podnikovému egoizmu, ako aj to, že podnik ako organická súčasť spoločenského vlastníctva musí svojím hospodárením realizovať spoločenský ekonomický záujem. To je pravda, ale pravda je i to, že podnik spoločenský a ekonomický záujem sleduje predovšetkým vďaka svojej ekonomickej zainteresovanosti ako forme existencie jeho ekonomického záujmu.

Práve v dôsledku toho, že podnik reálne funguje ako tovarový výrobca na princípoch chozrasčotu, realizácia jeho ekonomického záujmu sa nevyhnutne sprostredkúva hodnotovými formami. Z toho vyplýva aj zameranie podnikového ekonomického záujmu na tieto hodnotové formy. Protirečenia vlastné hodnotovým formám sa prejavujú aj v protirečeniach medzi spoločenským, podnikovým a individuálnym ekonomickým záujmom, ale i v protirečeniach medzi záujmami jednotlivých podnikov.

Ako vnútorné protirečenie tovaru — protirečenie medzi hodnotou a úžitkovou hodnotou — tak i protirečenie medzi spoločenským a podnikovým ekonomickým záujmom má rôzne konkrétne formy bytia. Jeho základná forma — spočívajúca v tom, že spoločnosť i jednotlivec má záujem na raste výroby a zdokonaľovaní určitého komplexu úžitkových hodnôt, podnik ako tovarový výrobca preferuje výrobu tých tovarov, ktoré sú mu výhodnejšie z hľadiska dosahovania vyšších dôchodkov — sa prejavuje napr. v týchto konkrétnych formách:

- zvyšovanie úrovne rentability podnikového hospodárenia sa spravidla spája so skracovaním sortimentu produkcie;
- stimulovanie znižovania nákladov sa spravidla negatívne prejavuje na kvalite produkcie;
- záujem spoločnosti na zavádzaní novej techniky je spojený s nezáujmom podnikov v dôsledku vysokých nákladov pri jej osvojovaní a pod.

Protirečenie medzi spoločenským a podnikovým ekonomickým záujmom existuje už aj v procese samého formovania spoločenského plánu ako konkrétnej formy vyjadrenia spoločenského ekonomického záujmu. Národohospodárske plány zostávajú spoločenské orgány na základe informácií získaných od podnikov. Informácie podnikov subjektívne odrážajú objektívnu situáciu podnikov a podniky pri ich poskytovaní majú na pamäti predovšetkým svoju hmotnú zainteresovanosť. Inými slovami, presadzovanie zvýšených úloh spoločnosťou je sprevádzané skrývaním vnútorných rezerv podnikmi.

Formálna možnosť vzniku protirečení medzi spoločenským a podnikovým ekonomickým záujmom vzniká už zo samej existencie relatívnej ekonomickej samostatnosti podnikov. Relatívna ekonomická samostatnosť podniku mu poskytuje i možnosť takej jeho samostatnej činnosti, ktorú nemôže kontrolovať a usmerňovať spoločnosť. Poskytuje podniku určitú možnosť voľby prostriedkov a ciest

pre dosahovanie úloh kladených naň spoločnosťou. Podnik preferuje tie prostriedky a cesty, ktoré sú najvýhodnejšie z jeho individuálneho hľadiska, a preto nemusia byť vždy v súlade s preferenciami spoločnosti.

Protirečenia v systéme ekonomických záujmov za socializmu sú vnútorným atribútom ich vzájomného vzťahu a vyplývajú z objektívnych ekonomických podmienok.⁴ Nemožno ich redukovat iba na protirečenia medzi perspektívnymi a bežnými záujmami a na protirečenia vyplývajúce z omylov hospodárskej politiky.

Protirečenia medzi bežnými a perspektívnymi záujmami, ktoré sa spájajú s protirečeniami medzi súčasnými a perspektívnymi potrebami, môžu sa vyskytnúť v každej generácii, aj v socialistickej spoločnosti. Každá spoločnosť vždy v určitom časovom období obmedzuje osobnú spotrebu preto, aby ju mohla rozšíriť v budúcnosti. Tieto protirečenia, podobne ako aj protirečenia subjektívneho charakteru, nemôžu vyčerpávať všetky formy protirečení v záujmoch za socializmu a nemôžu byť ani ich hlavnou formou. Hlavná forma protirečení vyplýva z objektívnych ekonomických podmienok. Ich základ spočíva v protirečeniach v samých výrobných vzťahoch, v stupni zrelosti socialistickeho spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov a v protirečivých formách jeho realizácie privlastňovacími vzťahmi.

Osamostatňovanie sa individuálneho privlastňovania a privlastňovania podnikovými kolektívami v rámci spoločenského vlastníctva je formou realizácie ekonomického postavenia jednotlivca a podniku v systéme socialistickeho výrobných vzťahov a ich ekonomických záujmov z neho vyplývajúcich. Preto problém protirečivého charakteru vzájomného vzťahu bezprostredne spoločenského, podnikového a individuálneho privlastňovania a ich miery je problém protirečivého charakteru vzťahu spoločenského, podnikového a individuálneho ekonomického záujmu, a teda i problémom ich zosúladovania.

Existencia objektívnych protirečení v systéme záujmov je dôkazom toho, že ich jednota je skutočne dialektickou jednotou, zahrňujúcou v sebe tak jednotu, zhodu, ako aj boj protikladov. Ak by sme nerešpektovali túto vnútornú spätosť obidvoch stránok protirečení, tak by sme museli dospieť k jednostrannému zdôrazňovaniu vývoja protirečenia. Raz ako výlučného boja protikladov, teda k stanovisku, ktoré nerešpektuje, že boj protikladných stránok je podmienkou a formou reprodukcie jednoty spoločnosti, podniku a jednotlivca a ich záujmov, čím vlastne vyúsťuje v negáciu vzťahov spoločenského vlastníctva. Druhý raz ako výlučnej zhody, totožnosti spoločnosti, podnikov a jednotlivcov, teda k stanovisku, ktoré popiera existenciu protirečení medzi nimi a medzi ich záujmami.

Vo vývoji objektívnych protirečení, v boji protirečivých ekonomických záujmov subjektov socialistickeho hospodárenia, ktorých základ spočíva v protirečeniach v systéme socialistickeho výrobných vzťahov, spočíva vnútorný zdroj rozvoja

⁴ Objektívny charakter protirečení v ekonomických záujmoch zaznamenali mnohí sovietski i československí autori. Pozri napr. [14, 15, 16].

socialistickej ekonomiky. Z toho vyplýva, že hlbšie pochopenie protirečenií v ekonomických záujmoch za socializmu bezprostredne závisí od štúdia a hlbšieho pochopenia protirečenií vnútri systému socialistických výrobných vzťahov. Vnútorným zdrojom rozvoja nie je len jedna stránka protirečenia, ale obidve jeho stránky, tak jednota, ako aj boj vzájomných protikladov — protirečenie vcelku.

Popri objektívnych protirečeniach v systéme záujmov za socializmu existujú i subjektívne protirečenia, protirečenia vyplývajúce z chýb a omylov hospodárskej politiky. Tieto zostrujú pôsobenie a prejav objektívnych protirečenií, ktoré môžu dosiahnuť takú intenzitu, že sa premenia na vážnu prekážku zabezpečenia súladu spoločenského, podnikového a individuálneho záujmu, a teda i prekážku efektívneho rozvoja národného hospodárstva.

Protirečenia v systéme záujmov za socializmu sa vyznačujú kvalitatívne novou črtou. Vznikajú na báze spoločenského vlastníctva, a preto nemajú triedne antagonistický charakter. V dôsledku existencie spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov obe stránky dialekticky protirečivej jednoty záujmov vyjadujú jedni a tí istí ľudia, ibaže raz ako jednotlivci a druhý raz ako členovia podnikového kolektívu a spoločnosti a nie antagonistické triedy. Protirečenia v systéme ekonomických záujmov za socializmu sú preto vlastne odrazom vnútorne protirečivého charakteru ekonomických záujmov jednotlivca. Možno ich prirovnať k protirečeniám typu časti a celku, jednotlivého a všeobecného.

Z neantagonistickej povahy protirečenií vyplýva i nový spôsob ich riešenia, prejavujúci sa v plánovitom prekonávaní, usmerňovaní ich vývoja a výsledkov. To svedčí o rastúcej úlohe subjektívneho faktora pri riešení protirečenií.

Veľmi dôležitou črtou nového spôsobu riešenia protirečenií je to, že je programovo zameraná na zblížovanie protikladných stránok v záujmoch na podklade dosiahnutia úplnej ekonomickej rovnosti všetkých pracujúcich, t. j. na podklade riešenia protirečenií vnútri socialistických výrobných vzťahov. Cesta, ktorá vedie k splneniu tohto cieľa, je nesmierne ťažká, zložitá a zdĺhavá.

Hospodárska politika však môže tento cieľ zabezpečiť iba vtedy, ak nebude integrovať špecifické črty jednotlivých foriem ekonomických záujmov a z nich vyplývajúce motívy činnosti subjektov týchto záujmov, iba vtedy, ak ich bude pomocou dostatočne pružných foriem plánovitého riadenia využívať v prospech plnenia celospoločenských cieľov. Na aktuálnosť tohto problému znova poukázal L. I. Brežnev na XXV. zjazde KSSZ, keď zdôraznil, že umnejším využívaním ekonomických stimulov a pák — chozrasčotnom, ziskom, cenami, prémiami a pod. — sa „musia zjednotiť záujmy pracovníka so záujmami podnikov, záujmy podniku so záujmami štátu“ [10, s. 59—601].

Dosiahnutie vyššieho súladu spoločenského, podnikového a individuálneho ekonomického záujmu, ich plnšie uspokojovanie podmieňuje rast efektívnosti spoločenskej výroby. Na druhej strane rast spoločenskej výroby umožňuje plnšie uspokojovať potreby a záujmy pracujúcich i vyšší stupeň súladu záujmov za socializmu.

Literatúra

- [1] MARX, K.: Bieda filozofie. Bratislava, SVPL 1955.
- [2] MARX, K.: Spisy, zv. 2. Praha, SNPL 1958.
- [3] MARX, K. — ENGELS, F.: Nemecká ideológia. Bratislava, SNPL 1961.
- [4] LENIN, V. I.: Spisy, zv. 38. Bratislava, SVPL 1961.
- [5] FREMER, M. — HÁBA, Z.: Sporné a nesporné otázky vlastníctví a zbožní výroby za socialismu. Polit. Ekon., 23, 1975, č. 7.
- [6] HÁBA, Z.: Socialistické spoločenské vlastníctví. Praha, SPN 1975.
- [7] KOLESOV, N. D.: Zakon sootvetstvija proizvoditelnyh sil i proizvodstvennyh otnošenij. Izdatelstvo Leningradskogo universiteta 1973.
- [8] LANTAY, A.: Aktuálne otázky riadenia národného hospodárstva. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1960.
- [9] Problemy socialističeskoj sobstvennosti. Izdatelstvo Leningradskogo universiteta 1973.
- [10] Správa ÚV KSSZ a ďalšie úlohy strany vo vnútornej a zahraničnej politike. [Prednesené L. I. Brežnevom 24. 2. 1976.] Bratislava, Nakl. Pravda 1976.
- [11] ŠULGA, Z. — PALKIN, Ju.: Obščij ekonomičeskij interes pri socializme. Ekon. Nauk., 1971, č. 11.
- [12] LANTAY, A.: Problémy jednoty záujmov v socialističeskej spoločnosti. Ekon. čas., 12, 1963, č. 6, s. 573—592.
- [13] GRIOGORIAN, V. V.: O mehanizme dejstvija ekonomičeskich zakonov. In: O sisteme kategorij i zakonov političeskoj ekonomii. Izdatelstvo Moskovskogo universiteta 1973, s. 101.
- [14] JEŠČENKO, P. — PALAMARČAK, V.: Sočetaņije ekonomičeskich interesov i soveršenstvovanije struktury socialističeskogo proizvodstva. Ekonomika Sovetskoj Ukrajiny, 1973, č. 9, s. 11.
- [15] RADAJEV, V. V.: Ekonomičeskije interesy pri socializme. Izdatelstvo Moskovskogo universiteta 1971, s. 225—226.
- [16] FREMER, M. — KRÍŽEK, M.: Plánovitý rozvoj socialističké ekonomiky. Praha, SPN 1975, s. 39.

ХАРАКТЕР ЕДИНСТВА ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЗАКОНОВ ПРИ СОЦИАЛИЗМЕ

СОКИРА, Йозеф

Автор в первой части статьи характеризует и коротко обсуждает развитие взглядов на соотношение общественного экономического интереса, экономического интереса предприятия и индивидуального экономических интересов при социализме. В второй части статьи, на основе использования результатов предыдущей дискуссии, он формулирует собственную точку зрения. Соотношение приведенных форм экономических интересов при социализме он понимает как отношение диалектически противоречивого единства, внутренний момент которого — совпадения и борьба взаимно противоречивых, обуславливающих, проникающихся и исключаящихся форм экономических интересов. В заключении статьи автор характеризует специфический характер и способ решения противоречий в системе экономических интересов при социализме.

CHARACTER OF THE UNITY OF ECONOMIC INTERESTS UNDER SOCIALISM

SOKIRA, Jozef

The author in the first part of this article characterizes and briefly evaluates the development in standpoints about the mutual relationships of social, enterprise and individual interests under socialism. In the second part of this article by using results of previous discussions he formulates his own standpoint concerning this problem. Mutual relationships between the above forms of economic interests under socialism the author understands as a relationship of dialectically contradictory unity, whose internal moments consist in both the conformity and struggle of mutual contradictory, conditioning, penetrating and eliminating forms of economic interests. In the conclusion of this article the author characterizes a specific character and a manner of solving the contradiction in the system of economic interests under socialism.

Ceny a problémy zvyšovania technickej úrovne a kvality výrobkov

ZERVAN, Ján

Plánovitý rozvoj národného hospodárstva a s ním spojené najúčelnejšie využívanie spoločenských zdrojov vyžaduje aktívne využívanie cenového systému všeobecne a pri zabezpečovaní technickej úrovne a regulácii kvality produkcie zvlášť.

V súčasnom období existujú objektívne podmienky, ktoré nás nútia všímať si v plánovacej praxi a pri tvorbe cien i technickú úroveň a kvalitu výrobkov, a to najmä pri tvorbe cien technicky pokrokových a technicky zastaraných výrobkov, ako aj módných novinek a výrobkov luxusného vyhotovenia.

Socialistická spoločnosť má plné predpoklady na vytváranie rovnováhy medzi potrebou a výrobou, medzi kvalitou a kvantitou produkcie, na zabezpečovanie tempa rastu národného dôchodku a jeho účelné rozdeľovanie. V socialistickej spoločnosti sú skutočne neformálne vytvárané podmienky pre plánitú výmenu tovarov na trhu a pre centrálné riadenie hospodárstva. To umožňuje ovplyvňovať a vytvárať dynamickú rovnováhu medzi kúpnyimi a trhovými fondmi, a to najmä rozvojom výroby spotrebného tovaru v požadovanom sortimente a kvalite.

Plánovitá a aktívna tvorba cien výrobkov predstavuje objektívne priblíženie cien k hodnote. To má značný význam v tom, že cena sa využíva ako miera nákladov práce a pri určovaní správnych proporcií v rozvoji národného hospodárstva. Bez priblíženia cien k hodnote nemožno stanoviť správne proporcie v rozvoji národného hospodárstva a nájsť ekonomicky najúčelnejšie riešenie určitých národohospodárskych problémov.

Ak cena nevyjadruje ani približne hodnotu, je celkom nemožné robiť závery o tom, aké náklady spoločenskej práce vyžaduje výroba určitého výrobku. Prax potvrdzuje, že to sťažuje plánovité riadenie národného hospodárstva a môže viesť k chybám v plánovaní rozvoja ekonomiky, ako aj k oslabeniu chozrasčotu v národnom hospodárstve.

Cena, ktorá sa približne kryje s hodnotou, vystupuje v úlohe ekonomického nástroja, ktorý vyjadruje kvalitu práce podniku. Ak sa v cene vyjadrené náklady na výrobu dvoch tovarov toho istého druhu, ktoré uspokojujú tie isté potreby

spoločnosti, od seba líšia, treba skúmať príčiny vyšších nákladov. Prax tvorby cien jasne dokazuje, že ceny, odtrhnuté od hodnoty, záporne vplyvajú na rozvoj národného hospodárstva. Ceny, približujúce sa k hodnote, vplyvajú kladne najmä na rozvoj kvalitatívnej stránky výroby.

Odklon ceny od hodnoty má niekoľko príčin. V praxi poznáme najmä tieto:

- dvojaká úroveň realizačných cien,
- úprava cien sa viac alebo menej oneskoruje za pohybom hodnoty,
- existencia a pôsobenie kúpnych cien zahraničného obchodu,
- využívanie cien socialistickým štátom ako nepriameho nástroja riadenia, najmä na dosiahnutie určitých zámerov.

Takéto zámary socialistického štátu môžu sa prejavíť vo vytváraní správnych proporcií v rozvoji národného hospodárstva, čiže najefektívnejšieho rozdelenia práce a výrobných prostriedkov medzi odvetvia a výrobné odbory. Môžu podnecovať výrobu a vytváranie správnej ekonomickej štruktúry, najmä zavádzanie progresívnej techniky a technológie, zvyšovanie kvality výrobkov a pod. Zámary štátu sa môžu prejavíť aj v regulovaní dopytu po jednotlivých výrobkoch, v rozdeľovaní národného dôchodku a zvyšovaní životnej úrovne.

Pri všetkej rozmanitosti praxe cenovej tvorby, prevládajúcou tendenciou je určovanie cien v súlade so spoločenskou hodnotou. V mnohých prípadoch sa proces približovania cien k spoločenskej hodnote neuskutočňuje naraz a bezprostredne. Tento proces je celkom zákonitý a vedie k odstraňovaniu nadmernej, v podmienkach socialistického hospodárstva nežiadúcej pestrosti v cenách pri výrobkoch tej istej kvality.

V súvislosti s tým vzrastajú požiadavky na ceny, vyplývajúce z úloh merateľnej ekonomickú efektívnosť výroby, úplnejšie a presnejšie vyjadrovať spoločensky nutné náklady práce a odstraňovať neodôvodnené rozdiely v hladinách cien. Tým sa vytvárajú predpoklady pre vypracovanie optimálnych plánov.

V dôsledku niektorých čiastkových úprav veľkoobchodných cien priemyselnej produkcie v priebehu 5. päťročnice začínajú veľkoobchodné ceny presnejšie vyjadrovať spoločensky nutné náklady práce, čo vytvára predpoklady pre dôslednejšie ekonomické stimulovanie a upevňovanie chozrasčotu a tým aj zvyšovanie efektívnosti podnikovej i spoločenskej výroby.

Dôležitú úlohu v tomto smere zohrá komplexná prestavba veľkoobchodných cien k 1. januáru 1977. Jednou zo základných úloh tejto prestavby je vytvorenie podmienok pre rozsiahlejšie používanie cenového systému na stimulovanie technického rozvoja a na zvyšovanie kvality produkcie.

Samozrejme, touto cenovou prestavbou sa ešte úplne nevyrieši úloha zvýšiť zainteresovanosť podnikov na rýchlejšom zavádzaní a rozširovaní výroby nových, progresívnych výrobkov. Z hľadiska perspektívy bude zrejme treba stále zdokonaľovať systém rozdeľovania zisku tak, aby bola sústavne regulovaná úroveň rentability výrobkov a aby sa zlepšoval spôsob vytvárania podnikových pohnútkových fondov a prémieovanie pracovníkov.

Zdokonaľovanie cien nemožno obmedzovať len na ich jednotlivé úpravy. Domnievame sa, že je potrebné neustále zdokonaľovať cenovú sústavu ako takú,

cenové relácie pri rôznych druhoch výrobkov, stále objektivizovať výšku výrobných nákladov a zdokonaľovať metódy rozdeľovania čistého zisku v cenách.

Pri zdokonaľovaní tvorby cien z hľadiska potrieb zvyšovania efektívnosti spoločenskej výroby sa súčasne treba vyhýbať ich neodôvodneným a častým zmenám. I tu treba zabezpečovať stabilitu ekonomických vzťahov v národnom hospodárstve, ktoré sú podmienkou plánovitého využívania ekonomických nástrojov, v tom aj cien. Pre zdokonaľovanie tvorby cien a pre ich účinnejšie využívanie v záujme rozvoja ekonomiky sú vytvorené všetky podmienky.

Prax hospodárskeho riadenia kladie na prácu cenových orgánov stále nové a vyššie požiadavky. Je to zjavné najmä z politiky na podporu vedeckotechnického rozvoja i z uznesení a zámerov XV. zjazdu KSČ. V tejto súvislosti má veľký význam zostavovanie a zavádzanie normatívnych metód určovania cien v praxi cenovej tvorby. Zložitou otázkou tvorby cien je to, ako riešiť problém, aby ceny výraznejšie vyjadrovali tak technickú úroveň, ako aj kvalitu výroby a podnecovali ich rast.

Zatiaľ čo v strojárstve, ľahkom a potravinárskom priemysle je výroba kvalitnejších a technicky pokrokových výrobkov spojená spravidla s príslušným zvýšením nákladov na ich produkciu, v surovinových odvetviach, kde majú veľký vplyv prírodné podmienky, nie je vždy priama závislosť medzi nákladmi a kvalitou. Ťažba železných rúd s vyšším obsahom železa je napríklad obyčajne lacnejšia ako ťažba rudy z málo kvalitných ložísk. Vzťahuje sa to aj na ťažbu ropy, plynu, rúd neželezných kovov a iné surovinové odvetvia a odbory. Určenie správnych hodnotových relácií takejto produkcie je často v praxi problematické.

Už sme uviedli, že jednou z príčin odklonu ceny od hodnoty môže byť využívanie ceny socialistickým štátom ako nepriameho nástroja riadenia pri podnecovaní rozvoja výroby a zvyšovaní technickej úrovne a kvality výrobkov. V podmienkach československej ekonomiky to znamená, že cena nového výrobku, zistená napr. na základe kalkulačného porovnania alebo individuálnej kalkulácie, môže byť upravená s ohľadom na podmienky realizácie tak, aby správne pôsobila na rozvoj výroby u dodávateľa a na spotrebu u odberateľa. Ide však aj o to, aby sa správne zohľadnil spoločenský prínos a efektívnosť, resp. vylúčila nehospodárnosť z ceny nového výrobku.

Podmienky realizácie možno pri tvorbe ceny nového výrobku uplatniť predovšetkým na docelenie správnej relácie ceny nového výrobku k cenám výrobkov zameniteľných a v záujme zvýhodnenia výroby a ovplyvnenia potreby niektorých výrobkov. Pri zmene podmienok realizácie môže byť stanovená cena znížená, a to aj pod výšku zodpovedajúcu spôsobu tvorby cien, určenej na základe kalkulačného porovnania, použitia cenových normatívov, parametrických a stavebnicových spôsobov, ako aj individuálnej kalkulácie. Cena môže byť znížená najmä z dôvodu znevýhodnenia výroby alebo vytvárania podmienok pre lepšiu predajnosť výrobku.

Rozdielne ceny toho istého výrobku pre dodávateľa a pre odberateľa, spravidla pomocou zdanenia alebo dotácie, možno stanoviť v takýchto prípadoch, ak nemožno jednotnou cenou pôsobiť spoločensky žiadúcim smerom súčasne na do-

dávateľa i odberateľa; alebo ak je záujem na jednostrannom pôsobení podmienok realizácie buď na dodávateľa, alebo na odberateľa.

Vytvorenie potrebných cenových relácií nového výrobku k cenám výrobkov už vyrábaných je nevyhnutné najmä na dosiahnutie súladu pôsobenia cien so zámermi štátneho plánu rozvoja národného hospodárstva; zvlášť s plánovaným vývojom hmotných proporcií základných surovín, materiálov a výrobkov, potrebou ich vzájomnej zameniteľnosti a čiastočnej alebo plnej náhrady dovozu tu-zemskou výrobou.

Vytvorenie potrebných cenových relácií je nevyhnutné aj na podporu spoločenských zámerov pri ovplyvnení spotreby, zvýšení ochrany a bezpečnosti práce, na zabezpečenie politickovýchovných, zdravotných, kultúrnych a iných potrieb. Obdobná situácia je i v prípadoch, ak pri jedinom technologickom procese súčasne alebo postupne vzniká niekoľko rôznych výrobkov, ako aj vtedy, keď nový výrobok vzniká ako nutný vedľajší produkt technologického postupu výroby iného výrobku a pod.

Uplatňovanie princípov aktívnej cenovej politiky má priestor i miesto v konkrétnych vzťahoch cien vnútri cenovej hladiny. Vytváranie cenových relácií je však potrebné aj na využívanie cien pre vytváranie súladu zdrojov a potrieb pri spotrebných výrobkoch v záujme obmeny sortimentu v žiadúcej štruktúre a kvalite, samozrejme s výnimkou výrobkov predstavujúcich základné životné potreby.

Progresívne pôsobenie cenovej politiky v súlade s úlohami kladenými na oblasť tvorby cien sa vyžaduje i v rozširovaní priestoru pre uplatňovanie cenovej stimulácie efektívnosti pri súčasnom cenovom znevýhodnení neefektívnych výrobkov.

Domnievame sa, že cenové zvýhodnenie možno uplatňovať tak, aby sa dosiahla vzájomne výhodná cena pre dodávateľa i odberateľa, cena umožňujúca dodávateľovi dosiahnuť relatívne vyššiu rentabilitu, ako je rentabilita porovnateľného výrobku, a odberateľovi zase znížiť náklady alebo inak efektívnejšie uspokojí potreby.

Naše súčasné praktické poznatky i výsledky cenového výskumu nás vedú k tomu, že cenové zvýhodnenie je aktuálne uplatňovať najmä pri technicky pokročilých výrobkoch, pri výrobkoch zaradených do prvého stupňa akosti, ďalej pri výrobkoch dosahujúcich úspory oproti stanovenému limitu a pri módnych novinkách, ako aj výrobkoch luxusného vyhotovenia.

Cenová politika je súčasťou hospodárskej politiky strany a štátu, a preto aj uplatňovanie cenového zvýhodnenia nesmie byť v rozpore s jej zámermi. Uplatňovanie cenového zvýhodnenia nemá byť v rozpore s opatreniami, ktoré bránia rastu cien dodávok pre bytovú výstavbu, alebo zabezpečujú výrobu a predaj spotrebných výrobkov v nižších cenových polohách a pod.

Usudzujeme, že cenové zvýhodnenie je aktuálne presadzovať a uplatňovať len pri tvorbe cien nových výrobkov, a to za predpokladu, že cenové zvýhodnenie nepovedie k duplicitnému započítaniu zvýšenej rentability do veľkoobchodných cien nového výrobku. Ak totiž účelom cenového zvýhodnenia je zabezpečiť vyššiu rentabilitu nového výrobku v porovnaní s rentabilitou porovnateľného už vy-

už uplatnením niektorého zo spôsobov cenového porovnania, najmä parametrických spôsobov tvorby cien a kalkulačného porovnania.

Sme však toho názoru, že cenové *znevýhodnenie* treba uplatňovať odlišne, t. j. nielen pri tvorbe cien, ale aj počas ich predaja (realizácie).

Cenové zvýhodnenie technicky pokrokových, vysoko kvalitných a znevýhodnenie technicky zastaraných výrobkov je uplatňované takmer vo všetkých socialistických štátoch, a preto sú aj možnosti konfrontácie poznatkov a skúseností v tejto oblasti.

Predpokladáme, že uplatňovanie výsledkov technického rozvoja vedie popri iných výhodách aj ku zvyšovaniu kvality výrobkov. Vzniká preto otázka, čo sa skrýva za pojmom „technicky pokrokový výrobok“ a „technicky zastaraný výrobok“, a to z hľadiska cenového i pri zohľadňovaní jeho kvality.

Za *technicky pokrokový výrobok* treba pre účely cenového zvýhodnenia považovať taký výrobok, ktorého technická úroveň je výrazne vyššia ako úroveň doterajších tuzemských výrobkov a ktorý sa svojimi úžitkovými vlastnosťami vyrovná súčasným obdobným výrobkom popredných zahraničných výrobkov, alebo ich predstihuje a súčasne efektívnejšie uspokojuje potreby národného hospodárstva.

Problematickejšie je však vymedzenie pojmu *technicky zastaraný výrobok*. Doterajšie spôsoby individuálneho posudzovania technickej zastaranosti jednotlivých výrobkov nevedli totiž k žiadnym praktickým výsledkom. Napriek tomu však usudzujeme, že ako všeobecné kritérium technickej zastaranosti sa má voliť časová lehota celkovej výroby jednotlivých výrobkov. Pre účely cenového znevýhodnenia považujeme za zastaraný taký výrobok, ktorý sa dodáva po uplynutí určeného obdobia technicko-ekonomickej životnosti jednotlivých skupín výrobkov, prípadne obdobia účinnosti rozhodnutia príslušného ústredného úradu o zastaranosti výrobku.

Pri hodnotení tejto problematiky vidíme, že tvorba cien technicky pokrokových a zastaraných výrobkov má rešpektovať tri fázy vývoja cien technicky pokrokového výrobku v priebehu obdobia jeho životnosti. Ide všeobecne o relatívne vyššie ceny v počiatočnom období výroby, porovnateľné základné ceny v ďalšom období výroby, znížené ceny po uplynutí obdobia, ktoré je rozhodujúce pre morálne zastaranie vyrábaného výrobku.

Cenové zvýhodnenie technicky pokrokových výrobkov pomocou prechodne vyšších cien nemožno realizovať globálne, ale diferencovane. Vyhláška o cenách v ČSSR túto diferenciáciu rieši tak, že pri výrobných prostriedkoch stanovuje obdobie cenového zvýhodnenia najdlhšie na dva roky.

Po skončení obdobia technicko-ekonomickej životnosti výrobku, alebo na základe rozhodnutia o technickej zastaranosti výrobku, je výrobná organizácia povinná navrhnuť zníženie ceny tak, aby rentabilita zastaraného výrobku bola nižšia ako skutočná rentabilita príslušnej výrobnéj organizácie za uplynulý rok.

Ukazuje sa však, že pri zabezpečení účinných cenových relácií medzi technicky zastaranými a ostatnými výrobkami sa bude musieť pristupovať aj k zvý-

šeníu cien technicky zastaraných výrobkov pre odberateľa. Rozdiel medzi zníženou cenou pre dodávateľa a zvýšenou pre odberateľa bude však musieť dodávateľská organizácia odvádzať. Je to logické najmä v tých prípadoch, kde zníženie ceny technicky zastaraného výrobku môže vyvolať nežiadúcu zainteresovanosť odberateľov na takýchto výrobkoch a môže následne viesť k zvýšeniu požiadaviek na ich výrobu.

Z hľadiska nevyhnutnosti plánovitého riadenia je dôležitý fakt, že zníženie veľkoobchodnej ceny alebo uplatnenie dodatkového odvodu nemôže a nemá byť dôvodom pre obmedzenie výroby týchto výrobkov.

Orientácia na skvalitňovanie výrobného procesu a na zvyšovanie technickej úrovne a kvality výrobkov ukazuje, že cenové zvýhodnenie môže byť viazané aj na dodržanie ďalších podmienok, najmä na dodávky výrobkov želateľnej kvality.

V praxi, predovšetkým pri výrobkoch masovej spotreby sa stretávame s pojmi výrobok prvej, druhej alebo tretej akosti. Je samozrejmé, že hmotná zainteresovanosť vedie k diferencovanému záujmu pri výrobe jednotlivých takto charakterizovaných výrobkov. Vyplýva to najmä z toho, že akostné triedy sú ekonomicky diferencované cenovým zvýhodnením, resp. znevýhodnením. Čím viac výrobkov prvého stupňa akosti, resp. vyššej akostnej triedy podnik vyrobí, tým väčší objem tržieb je za predané výrobky a naopak. Preto starostlivosť o akosť výrobku a jej zvyšovanie má patriť k hlavným úlohám vedenia podniku a všetkých pracujúcich, a to pri rešpektovaní všetkých princípov chozrasčotu.

Cenové zvýhodňovanie sa môže dotýkať len takých výrobkov, ktoré boli pri hodnotení príslušnou štátnou skúšobňou zaradené do prvého stupňa akosti.

Aby nedochádzalo k rôznym výkladom a k zneužívaniu tohto zvýhodnenia pri aplikáciách v rôznych štádiách výrobného procesu, treba jednoznačne zdôrazniť, že typické cenové zvýhodnenie výrobkov zaradených do prvého stupňa akosti možno uplatňovať len pri stanovení ceny nového výrobku. Ak totiž ide o „najvyšší“, t. j. o prvý stupeň akosti, potom už nemožno hovoriť o výraznom zlepšovaní jeho kvality.

Spoločenský záujem a zabezpečovanie neustáleho zvyšovania akosti vyžaduje limitovanie časového intervalu, v ktorom si výrobná organizácia môže zlepšovať hospodárske výsledky. Ukazuje sa, že takýto interval, resp. cenové zvýhodnenie na základe zaradenia výrobku do prvého stupňa akosti by nemalo byť dlhé. Skúsenosti získané našou československou praxou vedú k tomu, že takýto interval by nemal byť dlhší ako tri roky, počítané od dátumu účinnosti rozhodnutia o zaradení do prvého stupňa akosti.

Cenové zvýhodňovanie tohto druhu, aj keď je progresívnym prvkom cenovej politiky, vplývajúcim na efektívnosť podnikovej činnosti, nemôže byť aplikované v každom prípade. Politické a sociálne záujmy vyžadujú napr., aby nedochádzalo k zvýhodňovaniu v prípadoch, keď pôjde o výrobky odvetvia potravín a pochutín. Takýto prístup je odôvodnený potrebami cenovej regulácie potravín, v súlade s ktorou nie je ani prechodné zvyšovanie, najmä maloobchodných cien. Eliminovanie zvýhodnenia je aktuálne aj v tých prípadoch, ak ide o suroviny,

materiály a polotovary, ktorých akosť nie je vyššia, ako je akosť stanovená v československých normách.

Podkladom pre cenové znevýhodnenie výrobkov zaradených do tretieho stupňa akosti je hodnotenie príslušnej štátnej skúšobne. Znevýhodnenie možno uplatniť zľavou z ceny alebo dodatkovým odvodom v prípadoch, keď tak rozhodne príslušný cenový orgán na základe návrhu dodávateľa alebo odberateľa, prípadne štátnej skúšobne.

Dôsledky celospoločenského záujmu na destimulácii sa prejavujú v tom, že čím je väčší rozsah výrobkov zaradovaných do tretieho stupňa akosti, čím je viac výrobkov opakovane zaradovaných do tretieho stupňa akosti, tým väčšie a vyššie sú objemy znevýhodnenia.

Bude zaujímavé ukázať i na zvýhodnenie a znevýhodnenie vo vzťahu k cenovému limitu. Špecifickým podmienkam technického rozvoja totiž najlepšie zodpovedajú *cenové limity*. Umožňujú, aby súčasťou zaradenia kvalitatívnych úloh v základných etapách technického rozvoja, t. j. výskumu, vývoja, prípravy a osvojenia výroby, bol i údaj o maximálnej predbežnej cene. Tým bude účelne posunutá aktívna funkcia cien až do etapy vývoja nového výrobku, a to pri pôsobení na maximálnu efektívnosť a hospodárnosť výroby, pri udržovaní sortimentu výroby v potrebných cenových polohách a pod.

I keď sa v uplynulom období od stanovenia cenových limitov u nás prechodne upustilo, domnievame sa, že o ich tvorbe a určovaní možno hovoriť pozitívne. Usudzujeme, že opätovné uplatňovanie cenových limitov a zvýhodňovanie, resp. znevýhodňovanie ceny vo vzťahu k cenovému limitu v spojení s nákladovými limitmi môže len prispieť k podstatnému zlepšeniu riadenia a k prehĺbeniu chozrasčotu v podnikoch. Umožňuje s dostatočným časovým predstihom orientovať prácu výskumných pracovníkov, konštruktérov a technológov vo výrobných podnikoch na dosahovanie vyššej akosti výrobkov, na dosahovanie potrebnej efektívnosti technického rozvoja a tým aj na rešpektovanie úlohy cien. Uplatňovanie cenových limitov umožňuje aj dodávateľovi včas vyjasňovať si s odberateľmi nielen požiadavky na kvalitu a technické parametre, ale aj na výšku ceny budúceho výrobku a tým včas zabrániť potenciálnym problémom.

Význam cenových limitov je o to väčší, že predstavujú hornú hranicu nezvýhodnenej ceny budúceho výrobku, a že sú záväzné pre stanovené alebo dohodnuté kvalitatívne a dodacie podmienky pripravovaného výrobku. Z národohospodárskeho hľadiska zvyšuje význam cenových limitov i pôsobenie na zvyšovanie kvality pri súčasnom dosahovaní potrebnej úrovne hospodárnosti výroby nového výrobku.

Za týchto predpokladov je preto možné pri určení ceny nového výrobku, na návrh dodávateľa a po prerokovaní s odberateľom, stanoviť zvýhodnenú cenu nového výrobku. Závislosť tu spočíva na rozdiel medzi konečným cenovým limitom a veľkoobchodnou cenou zistenou niektorým zo spôsobov tvorby cien pri dodržaní podstatných kvalitatívnych a dodacích podmienok príslušného výrobku.

Už sme uviedli, že cenové zvýhodnenie je aktuálne uplatňovať aj pri *módnych novinkách a výrobkoch luxusného vyhotovenia*. Charakteristickou črtou je dodržanie zásad nového vyhotovenia oproti bežne vyrábaným porovnateľným výrob-

kom. Ide najmä o nový tvar výrobku, strih, spracovanie, použitie materiálu, dezénu a pod. Módné novinky sa majú výrazne líšiť od ostatných bežne dodávaných výrobkov pre tuzemsko, dosahovať vysokú úroveň z hľadiska dizajnu, kvality, vonkajšej úpravy. Majú slúžiť na obohatenie trhu a rozšírenie sortimentu.

Za výrobky luxusného vyhodnotenia sa zasa považujú výrobky odevnej a bytovej kultúry, prípadne ďalšie skupiny výrobkov vyznačujúce sa mimoriadnym vyhotovením, kvalitou, vysokou úrovňou dizajnu, (výtvarné riešenie). Sú charakteristické aj tým, že sa vyrábajú alebo dovážajú zásadne v menšom množstve, nepredpokladá sa ich hromadná výroba alebo dovoz.

Charakter módných novínok vyžaduje, aby ich ceny boli časovo limitované. V podmienkach našej vnútornej ekonomiky to znamená, že módné novinky môžu byť dodávané za zvýhodnené ceny v období a v množstvách určených v osvedčení štátnej skúšobne, najdlhšie však jeden rok. Nemožno však vylúčiť ojedinelé prípady, keď na základe osvedčenia štátnej skúšobne a so súhlasom nadriadeného orgánu dodávateľa a ministerstva obchodu môže byť platnosť cenového zvýhodnenia i dlhšia.

Odlíšny charakter výrobkov luxusného vyhotovenia vyžaduje i odlišné zvýhodnenie. Usudzujeme, že vysoká životná úroveň obyvateľstva ČSSR umožňuje, aby sa výrobky luxusného vyhotovenia mohli dodávať za zvýhodnené ceny v rozsahu určenom osvedčením štátnej skúšobne bez časového obmedzenia. Takéto riešenie, resp. prístup k obdobiu zvýhodnenia nepovažujeme za cudzí prvok v rozvoji našej spoločnosti, pretože aj kvalitou luxusných výrobkov a záujmom o ich výrobu sa dokumentuje zvyšovanie životnej úrovne obyvateľstva v súlade so zámermi hospodárskej politiky KSČ a štátu.

Socialistická spoločnosť nemôže ponechať cenové zvýhodnenie živelnému vývoju. Plánovité usmerňovanie vidíme v tom, že ceny výrobkov zaradených do módných novínok alebo výrobkov luxusného vyhotovenia sa dojednávajú na obdobie platnosti osvedčenia dohodou medzi dodávateľom a odberateľom, s prihliadnutím na podmienky realizácie, najmä ponuky a dopytu.

Mohlo by sa zdať, že dohoda medzi dodávateľom a odberateľom, pokiaľ ide o množstvo výrobkov, môže viesť k narušovaniu princípov proporcionálneho rozvoja niektorých výrobných odborov. V tomto smere pripadá významné poslanie ministerstvám priemyslu a obchodu. Ak tieto rezorty spolu s cenovými úradmi určia konkrétne podiely módných novínok a luxusných výrobkov na dodávkach do tržných fondov, potom je záruka, že rokovania (dohody) medzi dodávateľom a odberateľom nenarušia plánované proporcie v rozvoji národného hospodárstva i vývoj úroveň cien v tých odboroch a skupinách výrobkov, kde sa uplatňujú módné novinky a výrobky luxusného vyhotovenia.

Zvyšovanie technickej úrovne a kvality výrobkov, resp. cenové zvýhodnenie technicky pokrokových výrobkov alebo módných novínok a výrobkov luxusného prevedenia, to všetko bezprostredne súvisí s technickým rozvojom. Technický rozvoj sa stáva základným faktorom nielen rastu spoločenskej produktivity práce, ale aj uspokojovania nárokov spotrebiteľa na technickú úroveň a kvalitu výrobkov, a tak aj zvyšovania jeho životnej úrovne.

Základnou a ťažiskovou formou riadenia procesu technického rozvoja je využívanie nástrojov priameho riadenia, ako sú plán a štátny rozpočet. Pri uplatňovaní výsledkov vedeckotechnického rozvoja však možno využívať aj ceny, ktoré môžu aktívne ovplyvňovať efektívnosť pri výrobe, zavádzaní a využívaní novej techniky.

Väčšina ekonómov socialistických štátov sa stotožňuje s názorom, že vhodné využívanie ceny ako ekonomického nástroja v štádiu realizácie výsledkov technického rozvoja, popri sústave nástrojov priameho riadenia a vhodnom systéme zainteresovanosti, má reálne opodstatnenie v socialistických podmienkach výroby.

Problematika kategórie ceny je taká mnohotvárna, že si vyžaduje samostatný prístup pri riešení a formulovaní niektorých otázok, najmä vo vzťahu k technickému rozvoju a kvalite výrobkov.

Základnou požiadavkou, ktorú má spĺňať cena ako ekonomický nástroj aktívne pôsobiaci v procese vedeckotechnického rozvoja, je stimulovať záujem výrobcov na výrobe nových kvalitných technicky progresívnych výrobkov a užívateľov na využívaní novej techniky.

Potreba ekonomického stimulovania technického rozvoja v cenách vzniká predovšetkým preto, že spoločensky najefektívnejšie smery techniky, vývoj a osvojenie výroby nových výrobkov s vyššími technickými a kvalitatívnymi parametrami, výrobkov umožňujú dosahovanie úspor u odberateľov, prináša obvykle výrobcovi rad prechodných negatívnych dôsledkov. Ide predovšetkým o dlhšiu návratnosť finančných prostriedkov vkladanych do prípravy novej výroby v porovnaní s návratnosťou doterajšej výroby, o nevyhnutnosť prekonávania radu výrobných, zásobovacích i organizačných ťažkostí súvisiacich so zavádzaním novej výroby, o negatívne pôsobenie prechodu vyšších nákladov výroby na vývoj plánovitých kvalitatívnych i kvantitatívnych ukazovateľov plánu výrobného podniku.

Cieľom racionálnej cenovej sústavy je stále preferovanie výroby nových, kvalitných a technicky progresívnejších výrobkov, aby v súlade so spoločenskými záujmami bola i pre výrobcu ekonomicky prífazlivá orientácia na ich výskum, vývoj a urýchlené zavádzanie do výroby a aby stanovená výška cien týchto nových výrobkov bola i pre odberateľa výhodná.

Princíp delenia efektu a vzájomnej zainteresovanosti dodávateľov i odberateľov prináša obvykle mnohé rozporné požiadavky na výšku cien. Podmienky jednotlivých odberateľov sú totiž značne rozdielne oproti podmienkam založeným na prepočte efektívnosti. Zvýšenie technických parametrov a kvality nemusí byť vždy reálne použiteľné u všetkých odberateľov. Nová technika môže byť nasadená neúčelne, nedostatočne využívaná a pod. To všetko zvyšuje konflikty pri hodnotení nových výrobkov a určovaní ich cien. Súvisí to aj so skutočnosťou, že zainteresovanosť dodávateľov a odberateľov má a iste bude mať aj v najbližšom období svoje špecifické vlastnosti. Cena ako ekonomický nástroj tu môže len spolupôsobiť s inými ekonomickými nástrojmi.

Základným predpokladom pre to, aby cena mohla aktívne pôsobiť v procese vedeckotechnického rozvoja, je vytváranie takých ekonomických podmienok, ktoré

zabezpečujú komplexnosť pôsobenia ekonomických nástrojov vo všetkých štádiách technického rozvoja. V takýchto podmienkach môže cena plniť svoju špecifickú úlohu a prejavovať sa ako účinný ekonomický nástroj. Vplyv cien na vedecko-technický pokrok sa môže prejaviť tak, že ceny môžu byť stimulátorom technického pokroku tým, že ovplyvňujú obmenu sortimentu výrobkov, pôsobia na technickú úroveň a kvalitu výrobkov a majú vplyv na zmeny v štruktúre výroby. Ceny sú kritériom efektívnosti novej techniky tým, že sú nositeľom znižovania spoločensky nutných nákladov práce na jednotku efektu užitočnosti bez toho, aby dochádzalo k poklesu technickej úrovne a kvality výrobkov.

V socialistickej ekonomike je takýto vplyv cien žiadúci. Ide prakticky o aktívne využívanie zákona hodnoty, o ovládanie mechanizmu tohto zákona v podmienkach plánovitého riadenia socialistickej ekonomiky. Konkrétne to znamená vyriešiť teoreticky aj prakticky také zásadné problémy cenovej sústavy, ako je problém cenovej sústavy, ako je problém perspektívneho plánovania a prognóz vývoja cien, metódy regulácie cenového vývoja, zdokonaľovanie nástrojov cenovej politiky v komplexe ostatných sfér hospodárskej politiky, ovplyvňujúcich proces technického rozvoja, metódy tvorby cien a pod.

V posledných rokoch sa preto v socialistických štátoch venuje zvýšená pozornosť formám, metódam a nástrojom cenovej politiky, ktoré sú zamerané na ovplyvňovanie procesu technického rozvoja. Cenová politika uplatňovaná v oblasti technického rozvoja môže byť zameraná priamo na podnecovanie výroby nových, technicky progresívnych a kvalitných výrobkov formou zvýhodňovania cien novej techniky alebo na obmedzenie výroby technicky zastaraných výrobkov formou znevýhodňovania cien týchto výrobkov. Obidve formy možno používať súčasne, pretože zabezpečujú rovnaký cieľ hospodárskej politiky, a to podporovanie tempa technického rozvoja a následne aj kvality novej techniky a výrobkov. Práve v tejto súvislosti možno hovoriť aj o metódach cenovej politiky, ktoré spočívajú v účinnom stanovení cenových relácií medzi novými, technicky progresívnymi výrobkami a starými, technicky zastaranými výrobkami.

ЦЕНЫ И ПРОБЛЕМЫ ПОВЫШАНИЯ ТЕХНИЧЕСКОГО УРОВНЯ И КАЧЕСТВА ИЗДЕЛИЙ

ЗЕРВАН, Ян

Цена, которая является одним из самых чувствительных экономических орудий, оказывающих влияние в стадии реализации результатов технического развития, должна стимулировать интерес производителей на производстве новых, технически прогрессивных изделий и интерес потребителей на введении новой техники.

Эту стимулирующую функцию может цена выполнять тогда, если она конструирована таким образом, чтобы она была в состоянии в моменте реализации новой техники трансформировать часть эффекта производителю и часть эффекта потребителю новой техники. Одно-

временно, предполагается выполнение общей общественной тенденции технического прогресса.

Основным предположением того, чтобы цена оказывала влияние в качестве экономического орудия стимулирования технического прогресса и повышения качества продукции, является решение комплекса проблем создания цен на новые изделия до конца. В этой связи требует припомнить некоторые пока еще открытые проблемы теории цен, как напр. создание оптимального типа цены в социалистических условиях производства, проблемы объективности методов ценообразования новых изделий, объективное учитывание технического уровня и качества продуктов и под. Выдающую роль приобретает материальное нормирование затрат и в связи с этим работа государственных испытательных пунктов.

В области технического развития осуществляемая политика ценообразования, которая может быть направлена, с одной стороны, непосредственно на поощрение производства, новых прогрессивных и качественных изделий в форме установления более выгодных цен на новую технику, или, с другой стороны, на ограничение производства устаревших в техническом отношении и некачественных изделий. Обе формы можно считать одинаково действительными потому, что они обеспечивают одинаковую цель хозяйственной политики, подерживание темпа технического развития, повышения технического уровня и качества изделий. Можно, следовательно, говорить о методах политики ценообразования, которые состоят в действительном установлении отношений цен между новыми, технически прогрессивными и старыми, устаревшими в техническом отношении изделиями.

В народнохозяйственной практике ЧССР пока еще применялись основные методы ценообразования, которые состоят в системе повышенных и пониженных цен и в системе дополнительных инструментов ценообразования. В связи с усовершенствованием методов ценообразования в области технического развития и повышения качества изделий является, однако, правильным ориентироваться также и на дальнейшие формы и методы политики ценообразования, которые применяются в других социалистических странах.

PRICES AND PROBLEMS OF INCREASING THE TECHNOLOGICAL LEVEL AND QUALITY OF PRODUCTS

ZERVAN, Ján

Prices which represent one of the most sensitive economic means acting at the realization stage of results of technological development should stimulate interests of producers for production of new technologically progressive products and users for introduction of new technology.

This stimulation function can be fulfilled by prices only when they are constructed in such a way which allows at the moment of realization of new technology to transform a part of the effect to the producer and a part of it to the user of new technology. At the same time the fulfilment of general social tendencies of technological progress is assumed.

A basic assumption for prices to act an economic instrument of stimulating the technological progress and increasing the quality of products consists in solution of a complex of problems concerning the formation of prices for new products. In this connection it is necessary to mention some open problems of price theory, for instance,

the formation of an optimal type of prices under socialist conditions of production, problems concerning the objectiveness of methods for setting prices of new products, more objective consideration of the given technological level and quality of products. An important role is played by material standardization of cost.

The price policy used in the area of technological development can be oriented directly on stimulation of production of new technologically progressive and high quality products in such a way that prices of new technology are more advantageous or production of technologically obsolete and low quality products is limited. Both these ways can be considered as effective since they secure the same goal of the economic policy, support the rate of the technological development and increase the technological level and quality of products. Thus one can distinguish methods of price policy consisting in an effective determination of price relationships between new, technologically progressive and old, technologically obsolete products.

In the practice of national economy of Czechoslovakia until now basic methods of price policy consisting in a system of increased and lowered prices and in a system of supplementary instruments for the formation of prices have been used. However in connection with the improvement of methods of price formation in the area of technological development and with increasing the quality of products it is correct to take into consideration also further forms and methods of price policy, which are used in other socialist countries.

Životné prostredie a niektoré otázky efektívnosti

LACKO, Rastislav

Naša krajina, podobne ako mnohé iné vyspelé krajiny, sa v súčasnosti nachádza v takej etape svojho hospodárskeho rozvoja, keď zvyšovanie efektívnosti tvorí jeden z hlavných zdrojov ďalšieho rozvoja ekonomiky a keď preto efektívne vynakladanie všetkých zdrojov je kategorickou požiadavkou doby vo všetkých sférach hospodárskeho života a spoločenského života vôbec, tak v meradle podniku, ako aj v meradle národného hospodárstva. V takejto situácii zdá sa potom celkom prirodzené klásť si aj otázku efektívnosti využívania zdrojov vynakladaných na ochranu a tvorbu životného prostredia. Lebo, ak vo všeobecnosti platí zásada, že obmedzené zdroje treba vynakladať čo najefektívnejšie, niet dôvodu, aby táto zásada neplatila aj pre ochranu a tvorbu životného prostredia. Potiaľto je teda istotne všeobecná zhoda.

Iná vec je, pravda, zásadu čo najvyššej efektívnosti vo všeobecnej rovine deklarovať, a zasa iná zabezpečovať jej aplikáciu v osobitných situáciách, ktoré vznikajú pri starostlivosti o životné prostredie, odpovedať na otázku, čo v danom prípade, t. j. vo sfére ochrany a tvorby životného prostredia, treba rozumieť najvyššou efektívnosťou, ako treba — alebo dokonca ako a či vôbec len *možno* — porovnávať efektívnosť prostriedkov vkladánych do životného prostredia s efektívnosťou vkladov do iných oblastí ekonomiky a životnej úrovne. Pre prax plánovania hospodárskeho a sociálneho rozvoja sú to však otázky veľmi dôležité, a preto je prirodzené, že na ne hľadá odpoveď a aj od výskumu očakáva, že ju pomôže nájsť.

Jedna zo základných ťažkostí vzniká už zo samej skutočnosti, že starostlivosť o životné prostredie je nielen ekonomický problém, ale aj problém sociálny, spoločenský, že zo sféry ekonomickej efektívnosti prechádzame do sféry spoločenskej efektívnosti, kde ide nielen o materiálne stránky životnej úrovne, ale aj o ľudské hodnoty ako zdravie, sám ľudský život, a hodnoty kultúrne, estetické a pod. Ďalej, chcieť porovnávať efektívnosť vkladov do takýchto rozdielnych sfér môže smerovať k porovnávaniu skutočností či veličín, ktoré jednoducho nie sú porovnateľné. Alebo presnejšie, do porovnávaní veličín, z ktorých niektoré nie sú

merateľné, prípadne kvantifikovateľné podľa kritérií zaužívaných v oblasti ekonomickej aktivity. Vzniká aj rad ďalších otázok, o ktorých ešte budeme hovoriť.

Za týchto okolností je teda veľmi dobre pochopiteľné, že problém efektívnosti využívania prostriedkov vynakladaných na tvorbu a ochranu životného prostredia sa stáva jedným z veľmi aktuálnych a naliehavých problémov ekonomického výskumu. Pravda, ekonomický výskum problémov životného prostredia musí riešiť mnohé závažné teoretické i metodologické otázky, ako napr.:

- stanovenie výšky nákladov spojených s nápravou škôd, ich prevenciou a rozvojom životného prostredia, a to tak v mikroekonomickom, ako aj makroekonomickom meradle;

- určenie povinnostných subjektov v rozličných situáciách, t. j. toho, kto tieto náklady má znášať;

- teoretické rozpracúvanie problematiky určovania podielu prostriedkov vkladných do životného prostredia vo vzťahu k celkovým spoločenským zdrojom vkladným do životnej úrovne a rozvoja národného hospodárstva;

- vypracovanie systému ekonomických nástrojov a stimulov, ktorými sa uhradzovanie nákladov zabezpečí a pod.

No niet pochybností o tom, že v tomto komplexe vážnych problémov má svoje miesto aj otázka efektívnosti vynakladania zdrojov do životného prostredia a v rámci nej aj otázka kritérií tejto efektívnosti. Pravda, ak ju zaraďujeme do tohto komplexu otázok, nestrácame pritom zo zretela ani tú skutočnosť, že i problémy samého životného prostredia ako celku sa kladú a musia sa riešiť v širšom kontexte, a najmä v ich významnom vzťahu k životnej úrovni a jej jednotlivým zložkám, ako aj k socialistickému spôsobu života.

Podľa u nás prevládajúceho teoretického chápania je životná úroveň spoločensko-ekonomická kategória, ktorá obsahuje:

- stupeň poznania a spoločenského uznania fyzických, materiálnych a kultúrnych potrieb ľudí v ich funkčnej podriadenosti celkovému rozvoju človeka a jeho intelektu,

- stupeň uspokojovania týchto potrieb,

- všeobecné podmienky, ktoré vytvára spoločnosť na uspokojovanie potrieb ľudí, ako aj v širšom zmysle pre rozvoj životnej úrovne,

Keďže „všeobecnými podmienkami“ treba rozumieť aj životné prostredie, považujeme teda životné prostredie — práve ako jednu z podmienok vytváraných spoločnosťou pre uspokojovanie potrieb — za jeden z prvkov či komponentov životnej úrovne.

Z tohto teoretického východiska vychádza aj rezolúcia XIV. zjazdu KSČ, v ktorej sa okrem iného hovorí toto: „Ďalší rast životnej úrovne orientovať tak, aby sa súčasne s maximálnym uspokojovaním hmotných potrieb kládol dôraz na vyváženosť všetkých stránok životnej úrovne, vrátane celkového zlepšenia životného a pracovného prostredia, na upevňovanie sociálnych istôt, na rozvoj morálnych podnetov a tých prvkov, ktoré v spoločnosti, v živote ľudí a v ich vzájomných vzťahoch posilňujú socialistický spôsob života.“

No možno — a treba — ísť ešte ďalej. Životné prostredie nie je iba akýmsi

rámcom ekonomickej činnosti, zložkou výrobných síl, dodávateľom prírodných zdrojov a pod., či vo všeobecnejšej polohe nevyhnutnou podmienkou kontinuity reprodukčného procesu. To všetko, isteže, životné prostredie tiež je. Je však navyše oveľa viac. Ako aj z citovaného dokumentu vidno, patrí životné prostredie samo osebe medzi uznané a vedúcimi silami spoločnosti vytýčené *ciele* spoločensko-ekonomického rozvoja. Inými slovami, je samo cieľom a nie iba prostriedkom na dosiahnutie nejakých iných cieľov. Okrem iného patrí navyše aj medzi občianske práva, široko uznané tak na vnútroštátnej, ako aj na medzinárodnej úrovni. Napríklad v ČSSR je právo na životné prostredie zakotvené v čl. 15 Ústavy, v Deklarácii Štokholmskej konferencie o životnom prostredí z r. 1972 sa takisto právo na život v primerane kvalitnom životnom prostredí považuje za jedno zo základných ľudských práv atď.

Pri takomto zložitom charaktere a podstate samého životného prostredia nemôže teda udivovať, že aj vytváranie a ochrana prostredia je zložitý proces, ktorý má viacero aspektov, z ktorých ekonomický aspekt je síce závažný a dôležitý, ale nie je jediný a asi nie vždy bezpodmienečne a za každých okolností rozhodujúci. Táto skutočnosť sa nevyhnutne musí prejavovať aj pri posudzovaní a skúmaní takých javov, akým je aj efektívnosť využitia prostriedkov vkladných do životného prostredia, ktoré nás tu zaujíma.

V socialistickej spoločnosti neexistujú antagonistické protirečenia medzi potrebami hospodárskeho rozvoja a požiadavkami ekológie zameranými na ochranu a tvorbu životného prostredia. Existujúce protirečenia medzi celospoločenskými záujmami — v danom prípade záujmom na udržaní kvalitného životného prostredia — a skupinovými záujmami, najmä podnikovými — v danom prípade na maximalizáciu niektorých chozrasčotných ukazovateľov, ako je napr. zisk — sa môžu v systéme plánovite riadeného socialistickeho hospodárstva úspešne prekonávať v procese trvalého a pravidelného rozvoja. No ani socialistickej spoločnosti sa nemôže vyhnúť v danej etape svojho rozvoja riešeniu problému voľby pri alokácii zdrojov na uspokojovanie rozdielnych spoločenských potrieb. V procesoch rozdeľovania vytvoreného národného dôchodku môžu sa potom požiadavky ochrany a tvorby životného prostredia celkom pochopiteľne dostať do konfliktu s požiadavkami zvyšovania iných zložiek životnej úrovne, či s požiadavkami ďalšieho rozvoja ekonomiky, s úzko chápanými rezortnými záujmami a pod. Práve v takýchto situáciách je potom dôležité predovšetkým vymedziť, pokiaľ možno jednoznačne, čo vlastne pojmom efektívnosť v súvislosti so životným prostredím máme vôbec na mysli, a potom takto vymedzenú požiadavku efektívnosti v oblasti ochrany a tvorby životného prostredia citlivo uplatňovať.

Pojmom *efektívnosť* sa obyčajne chápe vzťah dosiahnutého efektu k vynaloženým nákladom vzhľadom na vytýčený cieľ — a ak ide osobitne o ekonomickú efektívnosť, teda rozumie sa ňou vzťah ekonomického efektu k vynaloženým ekonomickým zdrojom. Životné prostredie však nie je výlučne ekonomická kategória, pretože nepatrí iba do sféry ekonomických javov. Jeho znehodnocovanie — i keď prevažne ekonomickou činnosťou — spôsobuje vážne celospoločenské, nie

iba ekonomické škody, má vážne sociálne dôsledky a efekty, jeho ochrana a pretváranie si vyžaduje celospoločenské náklady a sledujú sa ňou aj iné než len ekonomické ciele — navyše, životné prostredie samo medzi tieto ciele patrí, je ich súčasťou. Napokon prostriedkami, ktoré sa doň vkladajú, sa docielujú efekty, ktoré nemožno vyjadriť iba v ekonomických veličinách, nemajú iba ekonomický charakter a niekedy sú ťažko merateľné a kvantifikovateľné.

To všetko ukazuje, že keď hovoríme o efektívnosti v súvislosti s prostriedkami vynakladanými na životné prostredie, nejde a nemôže ísť o tradične sledovanú efektívnosť — či už na úrovni podniku, alebo na úrovni národného hospodárstva — ale o nejaký iný typ či variant efektívnosti, ktorý ešte málo poznáme.

Iste tu pôjde v podstate o porovnávanie, o vzťah medzi vstupmi (vloženými nákladmi) a výstupmi (docielenými efektmi), teda o vzťah vyjadrený zlomkom $\frac{E}{N}$, kde E sú efekty a N náklady. Tento zlomok, ktorý označuje efektívnosť

vkladov určených na ochranu a tvorbu životného prostredia, porovnajme s efektívnosťou vkladov určených na rozvoj výroby a na zvyšovanie materiálnych zložiek životnej úrovne. Táto efektívnosť bude teda vyjadrená zlomkom $\frac{E'}{N'}$. Snaž-

me sa dešifrovať, čo sa za veličinami E a N , resp. E' a N' v sociálno-ekonomickej rovine skrýva, a dozvedieť sa o niečo viac, ak nie priamo o efektívnosti využitia prostriedkov vkladovaných do životného prostredia, tak aspoň o niektorých problémoch a úskaliach, ktoré jej vyjadreniu stoja v ceste.

1. V prvom rade vezmime v zlomku $\frac{E}{N}$ veličinu E (docielené efekty). Prostriedky použité na zlepšovanie životného prostredia umožňujú na jednej strane ochrániť vzácne, často neobnoviteľné prírodné zdroje, ktoré ľudstvo — a v rámci svojich hraníc každý jednotlivý štát — perspektívne potrebuje na zabezpečenie ďalšieho života na zemi, inými slovami, umožňujú uchrániť pre spoločnosť materiálnu bázu jej ďalšej existencie.

Na druhej strane sa prostriedkami vkladnými do životného prostredia má docieľiť náprava škôd spôsobených na kvalite ovzdušia, vody, pôdy, či predchádzanie týmto škodám, ochrana pred hlukom, zlepšenie bývania, rozmnoženie možností rekreácie atď. Popri vzniku nesporných materiálnych hodnôt (napr. výstavbou bytového fondu) sa tak chráni zdravie ľudu, zmenší sa počet ochorení na niektoré dnes už typické choroby, umožní sa čoraz väčšiemu počtu ľudí vyžiť sa v kultúrnej a duchovnej oblasti, užívať estetické hodnoty a pod.

V obidvoch prípadoch sa vynárajú niektoré otázky, ako napr.: Ako oceniť, že sa pre budúce generácie uchráni vzácne, neobnoviteľné prírodné zdroje? Aká je hodnota či cena tohto docieleného efektu? Akú má hodnotu či cenu skutočnosť, že salepší zdravotná úroveň obyvateľov, alebo že sa predíde ich onemocneniu? Aká je hodnota ľudského zdravia? Ako vyčíslovať a merať kultúrno-estetické hodnoty?

Isteže, zdravý človek žije dlhšie, má dlhší produktívny vek a môže teda

prispiet väčším celkovým pracovným prínosom k rozvoju spoločnosti. Má iste aj vyššiu produktivitu práce, najmä ak s príspevom kultúrno-estetických hodnôt pracuje v atmosfére duševnej pohody a vyrovnanosti. Aký podiel na zvýšení jeho produktivity práce majú však vklady do zlepšenia životného prostredia? Ako merať ich efekt na predĺženie ľudského veku, na zníženie úmrtnosti, predĺženie pracovnej schopnosti atď.? To všetko sú otázky nie ľahké, čo potvrdzuje aj skutočnosť, že sa odpovede na ne, najmä pokiaľ ide o možnosť či nemožnosť kvantifikácie, v literatúre dosiaľ rozchádzajú.

Pravda, napokon sa všetky tieto ukazovatele — alebo aspoň téměř všetky — prakticky dajú sledovať, a asi aj vyčíslvať. Bude to však zrejme vyžadovať systematické pozorovanie a zhromažďovanie dát v dlhých časových úsekoch a predpokladá to aj existenciu vhodnej metodiky. Tak či onak, až výsledky dlhodobjších komplexných a systematických pozorovaní a prieskumov nás priblížia o podstatnejší krok bližšie ku kvantifikácii celkových efektov docielených vynakladaním prostriedkov na zlepšenie životného prostredia a tým aj k určeniu efektívnosti takýchto vkladov.

Predpokladajúc, že pri kvantifikácii veličiny N (náklady vložené do ochrany životného prostredia) nevznikajú podstatnejšie ťažkosti, možno teda túto časť našich úvah uzavrieť v tom zmysle, že veličina E zahŕňa rad prvkov, z ktorých už dnes niektoré (napr. bývanie) možno merať a kvantifikovať, iné zasa predbežne nie alebo ťažko. Celkove je táto veličina E , a s ňou celý zlomok $\frac{E}{N}$, kvantitatívne nie dostatočne určitá a vymedzená, čo pri porovnávaní efektívnosti nevyhnutne bude zdrojom určitých problémov.

2. Venujme teraz pozornosť situácii v zlomku $\frac{E'}{N'}$, ktorý vyjadruje efektívnosť nákladov vynaložených na rozvoj výroby, resp. materiálnych zložiek životnej úrovne. Podľa úrovne abstrakcie, ktorú si zvolíme, môže ísť o náklady a efekty na úrovni podniku, odvetvia či národného hospodárstva.

Zdanlivo by tu nemalo byť problému, pretože napr. v nákladoch na rozvoj výroby ide tak pri vstupoch, ako aj pri výstupoch o veličiny, ktoré sa tradične bez ťažkostí kvantifikujú. Vo svetle nových poznatkov, ktoré priniesol v ostatných rokoch výskum ekonomických problémov životného prostredia, javí sa však dnes táto otázka podstatne inak, osobitne pokiaľ ide o veličinu N' v menovateľi zlomku.

Dnes niet sporu o tom, že hospodárska činnosť nielenže vytvára hodnoty, ale spôsobuje škody a náhrada týchto škôd či ich predchádzanie si vyžaduje náklady — ktoré sa niekedy nazývajú spoločenskými nákladmi (v anglickej literatúre: social costs) — a ktoré niekto, či už jednotlivец, podnik alebo spoločnosť, musí znášať a uhradzovať. Rovnako, ako sa vo výrobnom procese musí reprodukovať pracovná sila a výrobné prostriedky, takisto musí byť výrobný proces aj procesom reprodukcie životného prostredia, ktoré sa v tomto procese „opotrebuje“.

P. Oldak vyjadruje podobnú myšlienku slovami: „Zároveň s nákladmi na vý-

robu produktu nadobúdajú stále väčší význam náklady na prekonanie následkov znečistenia a znehodnotenia životného prostredia. Bolo by možné definovať ich ako «reprodukčné náklady».

Doposiaľ sa pri hodnotení efektívnosti výroby nebral na tieto náklady zreteľ. Ak ale jednotlivé podniky nemusia tieto náklady niesť samy, potom nevyhnutne padajú na plecia celej spoločnosti. . . Ignorovanie reprodukčných nákladov by hospodársku škodu stále zväčšovalo. . .

Dochádzame teda k záveru, že je nevyhnutné brať zreteľ na úplné spoločenské výrobné náklady, t. j. tak na výšku bezprostredných výrobných, ako aj reprodukčných nákladov.“ [1]

Tieto náklady na reprodukciu životného prostredia však vo veličine N' podľa tradičného prístupu ku kvantifikácii výrobných nákladov zahrnuté nie sú. Dôsledok je potom ten, že toto tradičné chápanie poskytuje o efektívnosti vkladov určených na rozvoj výroby skreslený, deformovaný obraz. Opticky podľa vzorca, ktorým tu narábame, vychádza efektívnosť týchto vkladov vyššia, než je v skutočnosti, jednoducho preto, že do nákladovej veličiny N' sa nezahrnuli náklady na ochranu a zlepšenie životného prostredia.

Oproti tomuto tradičnému prístupu sa dnes už začínajú uplatňovať názory, podľa ktorých „sa výrobný proces nekončí hotovým výrobkom, ale končí sa až vtedy, keď sú vytvorené podmienky pre nový výrobný proces, to znamená, keď proces reprodukcie môže nerušene ďalej prebiehať iba vtedy, keď sa s odpadmi z výrobného procesu zodpovedajúcimi opatreniami naloží tak, že sa môžu alebo bez škôd zapojiť späť do prírodného kolobehu, alebo sa môžu znova použiť v samom výrobnom procese“ [2].

Nazdávame sa, že s takouto tézou možno súhlasiť a vziať si z nej poučenie aj osobitne pre riešenie problému efektívnosti prostriedkov vkladovaných do životného prostredia, ktorým sa zaoberáme.

Celkove však z tejto stručnej analýzy vyplýva, že podobne, ako sme videli v zlomku $\frac{E}{N}$, vyskytujú sa aj v súvislosti s jednotlivými veličinami zlomku $\frac{E'}{N'}$ určité prekážky, ktoré znižujú najmä vypovedajúcu hodnotu menovateľa a tým napokon celého zlomku.

Základná otázka, ktorú sme si tu postavili, t. j. porovnávanie efektívnosti prostriedkov vynakladaných na ochranu a tvorbu životného prostredia na jednej strane a na rozvoj výroby na druhej strane, sa zredukovala na porovnanie zlomkov $\frac{E}{N}$ a $\frac{E'}{N'}$. Videli sme, že toto porovnanie naráža na úskalía, ktoré sa

týkajú predovšetkým veličín E a N' ; z nich prvá robí hodnotu zlomku $\frac{E}{N}$ príliš

neurčitou a druhá deformuje hodnotu zlomku $\frac{E'}{N'}$ smerom nahor. V priebehu času sa výskumu azda podarí aspoň niektoré z týchto úskalí prekonať a predpoklady pre porovnanie sa tak zlepšia.

Znamená to, že budeme mať už spoľahlivé vodidlo pre rozhodovanie o maximálne efektívnom vynakladaní obmedzených zdrojov na rozličné ciele, či už rozvoja národného hospodárstva, zvyšovania životnej úrovne, či osobitne zlepšovania životného prostredia?

Žiaľ, obávame sa, že ani potom to ešte nebude celkom jednoduché. Pravda, na jednej strane problém uviesť na správnu mieru veličinu N' je iste riešiteľný, i keď bude treba nájsť správnu metodiku na určovanie nákladov na ochranu a tvorbu životného prostredia v jednotlivých odvetviach ekonomiky. No na druhej strane dnes ešte nevieme, ako bude možné prekonať skutočnosť, že veličina E zahŕňa okrem zložiek, ktoré sú, alebo v budúcnosti budú kvantifikovateľné, aj ten špecifický, ale ťažko kvantifikovateľný efekt opatrení na ochranu a tvorbu životného prostredia, že sa ním napĺňa jeden z celospoločenských cieľov: život ľudí v kvalitnom životnom prostredí. Vyjadriť kvantitatívne tento špecifický efekt by predpokladalo zaradiť ho do hierarchicky usporiadanej sústavy spoločenských cieľov či hodnôt, v ktorom by sa na každú „hodnotu“ viazala určitá špecifická váha.

To všetko si ešte vyžiada nemálo novej výskumnej práce a predbežne teda treba rátať s tým, že hodnotenie efektívnosti prostriedkov vložených do životného prostredia sa nebude azda vykonávať s tou mierou exaktnosti, aká je snáď obvyklá či požadovaná pri vkladoch na rozvoj výroby. Bude treba zrejme vychádzať z odhadov a, prirodzene, stavať viac na kvalitatívnych než na kvantitatívnych úsudkoch a ukazovateľoch.

Napriek tomu sa nenazdávame, že by takýto stav mal byť prekážkou účinného rozhodovania v otázkach, ktoré sa týkajú tak životne dôležitej problematiky, akou je životné prostredie, že by mal znemožňovať, či odďaľovať realizáciu opatrení na jeho ochranu a tvorbu, a to tak v oblasti nápravy škôd, ako aj prevencie.

V ochrane a tvorbe životného prostredia nejde, a videli sme, že ani nemôže ísť, o efektívnosť podľa bežného chápania, lež o realizáciu cieľov, ktoré nemožno nahradit' inými cieľmi ľudského snaženia, krátko, o životnú nutnosť. Kvalita vody alebo vzduchu nesmie klesnúť pod určitú hranicu a musí sa zachrániť, nech to stojí čokoľvek. Životné prostredie je príliš dôležité pre životnú úroveň, zdravie, spokojnosť a šťastie, ba pre samu existenciu človeka na zemi, než aby sa riešenie jeho problémov mohlo riadiť iba ekonomickými úvahami a kritériami. Tieto ekonomické kritériá treba naopak korigovať kritériami celospoločenskými, ktoré však bude treba najprv správne vytypovať a spresniť, aby sa stali čo najdôležitejšími ukazovateľmi pre rozhodovania v praxi hospodárskeho a sociálneho rozvoja.

Zdá sa nám nepochybné, že prišiel čas, keď rozhodne treba prekonať všetky také prístupy, ktorými by sa na ochranu a tvorbu životného prostredia chceli aplikovať bežné kritériá ekonomickej efektívnosti či už podnikovej alebo národohospodárskej. M. Loiter zastáva stanovisko, podľa ktorého od nákladov na opatrenia uskutočňované v prospech ochrany a tvorby životného prostredia netreba požadovať rovnakú mieru či stupeň efektívnosti ako od nákladov do výrobnjej sféry [3],

a nazdávame sa, že má pravdu, resp. inými slovami vyjadruje tú istú myšlienku, ktorú tu zastávame. Lebo veď v opatreniach na ochranu a tvorbu životného prostredia sa k ich ekonomickým efektom či dôsledkom pridáva ťažko vyčísliteľný, ale nepochybný efekt celospoločenský, efekt zjavne pozitívny, ktorý svojim spoločenským významom, tým, že prispieva k dosiahnutiu uznaného celospoločenského cieľa, vykompenzuje prípadné zvýšené náklady.

Treba sa nám teda zmieriť s tým, že do „bilančného účtu života vstupuje s plnou naliehavosťou nový činiteľ, ktorý čím ďalej tým zreteľnejšie mení všetky výpočty efektívnosti zásadným, kvalitatívnym spôsobom“ [4].

Všetko, čo sme tu povedali, nijako neznamená, že by sme chceli vrhať tieň pochybnosti na snahy o to, aby sa prostriedky vynakladané na ochranu životného prostredia vynakladali čo najefektívnejšie, a aby sa preto hľadali spoľahlivé kritériá. Snažili sme sa iba ukázať, že to nemôžu byť obvyklé, tradičné kritériá ekonomickej efektívnosti, že tu treba hľadať nejakú inú efektívnosť, či už ju nazveme spoločensko-ekonomická efektívnosť, ktorej ukazovatele a kritériá sú nám dosiaľ nie dostatočne známe, alebo napr. „ekologická efektívnosť“ alebo pod., krátko, že bežné ekonomické kritériá efektívnosti na sféru životného prostredia jednoducho aplikovať nemožno. Preto aj pokusy o nejaké mechanické porovnávanie efektívnosti vynakladania prostriedkov, určených na jednej strane na rozvoj výroby a na druhej strane na zlepšenie kvality životného prostredia, neprinášajú dosiaľ očakávané plody a takéto porovnávanie nemožno považovať za rozhodujúci príspevok pre prax rozhodovania, napr. v investičnej politike a pod.

Ústredným problémom v našich doterajších úvahách bola snaha o *porovnávanie* efektívnosti vynakladania prostriedkov na jednej strane do životného prostredia a na druhej strane do rozvoja výroby a materiálnych zložiek životnej úrovne. Videli sme, že na tomto poli bude ešte treba vynaložiť veľa výskumnej práce, kým sa pre takéto porovnávanie vypracuje spoľahlivá metodika a sústava kritérií efektívnosti. To si teda vyžiada ešte určitý čas. No jedno je možné už teraz: vynakladať existujúce prostriedky čo najúspornejšie — čo najefektívnejšie — nie natoľko v porovnaní s efektívnosťou prostriedkov vynakladaných v ostatných oblastiach životnej úrovne alebo napr. na rozvoj výroby, ale porovnaním *vnútri* samej sféry životného prostredia. Aj život a zdravie možno uchrániť rozličnými spôsobmi, z ktorých každý vyžaduje iné množstvo nákladov. Hľadať čo najracionálnejšie využitie existujúcich zdrojov, sústredovať ich používanie tam, kde je potreba najnaliehavejšia, hľadať minimalizáciu týchto nákladov pri sledovaní daného, príslušnými spoločenskými orgánmi vytýčeného cieľa — ktorého dosiahnutie sa však musí zabezpečiť — to sú bezprostredné úlohy, ktoré možno plniť krátkodobo, už teraz hneď.

Pravda, spoločnosť, jej riadiace orgány, sa musí pripravovať na neodvratnú skutočnosť, že v budúcnosti bude treba oveľa väčšiu časť prírastku národného dôchodku, než to bolo dosiaľ, ak nie celý tento prírastok, venovať na ochranu a zlepšovanie životného prostredia. Prostriedky potrebné na ciele ochrany životného prostredia rastú a aj v budúcnosti porastú. Podľa Správy ústredného výboru KSSZ XXV. zjazdu strany, prednesenej L. I. Brežnevom dňa 24. 2. 1976,

uvoľňuje sa v ZSSR na tieto účely len v tejto päťročnici 11 mld rubľov. V správe sa však hneď aj uvádza, ako najsť tieto stále sa zvyšujúce prostriedky: „Pri rýchľom raste ekonomického potenciálu a životnej úrovne pracujúcich možno prostriedky na ochranu životného prostredia získať len zvýšením efektívnosti výroby.“ L. I. Brežnev tu zrejme má na mysli efektívnosť ekonomiky ako celku, pretože iba v nej je kľúč k vytváraniu nových zdrojov, na hospodársky rozvoj, na rozvoj všetkých zložiek životnej úrovne a okrem iného aj životného prostredia.

Toto poučenie prirodzene platí všeobecne, a nielen pre ZSSR, ale aj pre ostatné socialistické štáty, vrátane ČSSR. No osobitne dôležitým sa nám zdá práve v súčasnosti, keď ešte existuje toľko neznámych pri porovnávaní efektívnosti prostriedkov vynakladaných tak na životné prostredie, ako aj na rozvoj výroby. Ukazuje nám totiž, kam treba zamerať hlavné úsilie, kým sa podarí nájsť odpovede na otvorené otázky: zvýšením celkovej efektívnosti ekonomiky sa problém uvoľňovania zdrojov na zlepšenie životného prostredia v socialistickom štáte míľovým krokom priblíži k vyriešeniu.

Literatúra

- [1] OLDAK, P.: Problema okružajušeej srede-neobchodimost' novogo podchoda. Mirov. Ekon. i mežd. Otnoš., 1973, č. 5.
- [2] STREIBEL, G.: Umweltschutz und Umweltgestaltung als volkswirtschaftliche Aufgabe. Wirtsch.-Wiss., August 1975, No 8.
- [3] LOITER, M.: Effektivnost' kapitalnych vloženij v ochranu prirodnoj srede. Vopr. Ekon. 1976, č. 1.
- [4] KASALICKÝ, V.: Materiální základy životního prostředí. Praha, SNTL 1975.

ОКРУЖАЮЩАЯ ЧЕЛОВЕКА СРЕДА И НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ЭФФЕКТИВНОСТИ

ЛАЦКО, Растислав

Проблема эффективности использования средств расходованных на создание и охранение окружающей человека среды становится одной из очень актуальных проблем практики и экономического исследования. В связи с этим возникает вопрос, как надо, собственно, понимать эффективность относительно охранения окружающей человека среды и если и каким образом вообще возможно сравнивать эффективность расходованных на улучшение окружающей человека среды средств с эффективностью расходов на развитие производства и материальных составных частей жизненного уровня.

Автор склоняется принять точку зрения, что при средствах, прилагаемых в окружающую человека среду, речь не может идти об традиционной экономической эффективности, а об общественно-экономической эффективности, критерии которой пока еще достаточно не исследованы. Он показывает также трудности, связанные с сравнением экономической эффективности с приведенной выше общественно-экономической эффективностью. После краткого анализа некоторых величин, которыми детерминирована эффективность в первом

и втором случаях, он приходит к заключению, что пока еще мы не в состоянии оценивать эффективность средств, использованных на улучшение окружающей человека среды, с такой мерой эзактности, какая является обыкновенной при расходах на развитие производства и потому также и сравнение достигаемой эффективности в первой и второй сферах не может быть достоверным ориентиром для практики принятия решений.

Автор согласен с точкой, что от затрат на мероприятия, осуществляемые в пользу окружающей человека среды, невозможно ожидать такую же меру экономической эффективности, как от затрат на развитие производства. Однако, по мнению автора, с повышением эффективности общественного производства будут создаваться предпосылки для выделения ресурсов, необходимых в целях охранения и создания окружающей человека среды.

LIVING ENVIRONMENT AND SOME PROBLEMS OF THE EFFICIENCY

LACKO, Rastislav

The problem of the efficiency of the resources spent on creating and protecting of the living environment is one of the most actual problems of the economic research and practice. In this connection the question is coming to the foreground, what, actually, is to be understood by the efficiency regarding the protecting and creating of living environment and whether and how is it possible to compare the efficiency of resources spent on improving the living environment with efficiency of resources spent on the development of production and material aspects of the living standard.

According to the authors' point of view, the efficiency of the resources spent on living environment cannot be the traditional economic efficiency but only a social-economic efficiency, the criteria of which have not been sufficiently developed so far. The author points out the difficulties connected with the comparing of the economic efficiency with above mentioned social-economic efficiency. After analyzing briefly some variables determining the efficiency in the former and the latter case, the autor concludes, that we are not yet able to evaluate the efficiency of the resources spent on a living environment improving with the same exactness, as is usual regarding the spending on the production-development and, therefore, also the comparing of the efficiency in the former and in the latter sphere cannot be reliable criterion for the decision-making practice.

The author agrees with the point of view, that we cannot expect from the spending on the living-environment improving measures the same rate of economic efficiency, as from the costs on the production-development. Nevertheless, he expresses the oppinion, that by the increasing of the general efficiency of the social production the conditions are being created for getting new resources for the protecting and creating of the living environment.

Dvesto rokov ekonomickej vedy

(K výročiu Smithovho Bohatstva národov)

HERETIK, Štefan

Pred dvesto rokmi, presne 9. marca 1776, vyšlo v Londýne epochálne dielo škótskeho filozofa a ekonóma Adama Smitha *Bohatstvo národov*.¹ Popri Marxovom *Kapitáli* neexistuje v dejinách našej vedy iné dielo, ktoré by tak trvalo a hlboko zasiahlo do jej teoretického a metodologického vývinu.

Marxistickí ekonómi sa hlásia k Smithovmu učeniu ako k významnej súčasť klasickej buržoáznej politickej ekonómie, ktorá sa stala jedným zo zdrojov marxistickej politickej ekonómie. Aj táto genetická väzba na vedecký prínos A. Smitha iba potvrdzuje, že „v marxizme niet ničoho, čo by sa podobalo sektárstvu v zmysle nejakého uzavretého skostnateneho učenia, ktoré vzniklo bokom od hlavnej vývinovej cesty svetovej civilizácie. Naopak. Celá Marxova genialita je práve v tom, že odpovedal na otázky, ktoré už položilo pokrokové myslenie ľudstva. Jeho učenie vzniklo ako priame a bezprostredné pokračovanie učenia najväčších predstaviteľov filozofie, politickej ekonómie a socializmu...“ [2, s. 59].

Smithovské jubileum si teda nepripomínáme preto, aby sme násilne aktualizovali alebo dodatočne si prisvojovali Smithovo učenie ako dôkaz vedeckosti marxistickej ekonomickej teórie. Smithovo učenie je teoretickým odrazom historickej epochy, v ktorej vzniklo, manufaktúrneho stupňa vývinu výrobných síl a výrobných vzťahov, ktoré buržoázna spoločnosť za Smithových čias dosiahla. Len v tomto konkrétnom historickom kontexte možno pochopiť miesto a význam A. Smitha vo vývine politickej ekonómie. A len v kontexte s ďalším rozvojom kapitalistickej ekonomiky, s prehĺbovaním jej sociálno-triednych protirečení možno vysvetliť ďalšie veľmi pestré osudy Smithovho učenia v rámci buržoáznej ekonomickej vedy. To platí aj o najnovších formách tzv. smithovskej recepcie v kapitalistických krajinách.

¹ Úplný názov Smithovho diela znie: *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* [1].

Dva zásadne odlišné prístupy k hodnoteniu Smithovho teoretického odkazu, marxistický a buržoázny, sú teda tiež výsledkom historického vývinu samej ekonomickej vedy. Dokazujú jej triedny a stranický charakter; odrážajú rôzne stránky ideologického boja, ktorý od samého začiatku prebieha medzi marxistickou a buržoáznou politickou ekonómiou. Tento teoreticko-ideologický zápas neutícha, ako nás o tom radi presviedčajú mnohí západní ekonómi, ale naopak, neustále sa zosilňuje a vyostruje v mnohorakých nových podobách. Máme teda viacero dôvodov teoretického a ideologického charakteru, pre ktoré si pripomínáme tohto ročne smithovské jubileum. Uvedme aspoň tie najdôležitejšie.

Sústavná kritická analýza dejín vlastnej vedy je dôležitým kritériom stupňa jej zrelosti a zároveň zdrojom jej ďalšieho rozvoja. Už tu sa prejavuje zásadne rozdielny prístup marxistických a buržoázných ekonómov. Vládnući pozitivizmu buržoázných ekonómov výrazne poznačil aj ich vzťah k dejinám politickej ekonomie. Jej vývin nechápu a ani nemôžu chápať ako proces prehlbovania a čoraz všestrannejšieho poznávania ekonomickej reality, ktorá sa sama ustavične vyvíja a mení. O tom výrečne svedčia novodobé „návraty“ buržoázných ekonómov do minulosti. V ostatnom čase sa takto vracajú aj ku klasikom buržoáznej politickej ekonomie, teda aj k Smithovi, aby u nich našli nejaké východisko z krízovej situácie, v ktorej sa buržoázne ekonomické teórie dnes nachodia.

Štúdium dejín ekonomickej vedy pomáha hlbšie pochopiť sám teoreticko-metodologický proces poznávania, jeho spoločensko-ekonomické a ideologické faktory. Z tohto hľadiska možno poznatky historického výskumu využívať pri ďalšom rozvíjaní politickej ekonomie kapitalizmu i socializmu, pravda, nie v zmysle násilnej, anachronizujúcej aktualizácie s apologetickým pozadím, ale tak, že sa vezmú do úvahy všetky historické podmienky a predpoklady.

Smithov vedecký odkaz sa veľmi skoro stal predmetom ideologického boja predovšetkým medzi buržoáznymi a marxistickými teoretikmi. Tohoročné jubileum bude iste podnetom k zosilneniu tohto boja. Preto je potrebné odhaliť podstatu a hlavné zameranie najnovších buržoázných falzifikácií Smithovho učenia, ktorých reálnym pozadím je vždy antimarxizmus a antikomunizmus. Aj v tomto konkrétnom prípade stojíme pred úlohou rozvíjať ofenzívu marxisticko-leninskej teórie. Táto úloha je dnes o to významnejšia, že súčasné buržoázne ekonomické myslenie sa zmieta v hlbokoj kríze.

Tieto momenty zhruba diktujú obsah a štruktúru našej state. Budeme sa v nej zaoberať historickými meradlami veľkosti a originálnosti Smithovho diela, hlavnými zdrojmi protirečení a nedôsledností v jeho učení, osudmi Smithovho systému v rámci buržoáznej politickej ekonomie, pričom osobitnú pozornosť budeme venovať niektorým prejavom jej súčasnej krízy v najnovších aktualizáciách Smithovho učenia.

Historické meradlá veľkosti a originálnosti Smithovho učenia

V druhej polovici 18. storočia dozreli podmienky pre systematické zhrnutie existujúcich ekonomických poznatkov, pre vytvorenie teoretického systému, na

základe ktorého sa politická ekonómia mala konštituovať ako samostatná a pritom vôbec prvá, najstaršia spoločenská veda. O tejto situácii, ktorá odrážala jednak stav rozvoja buržoázných výrobných vzťahov, jednak stupeň ich teoretického poznania, najlepšie svedčí fakt, že Smithovo učenie nebolo ani prvým, ani jediným pokusom o takúto syntetizujúcu systemizáciu.

Dobrych dvadsať rokov pred Smithom sa fyziokrati pokúsili rozpracovať prvý teoretický systém politickej ekonómie. Ich učenie bolo však silne poznačené relatívnou sociálno-ekonomickou zaostalosťou Francúzska. Okrem iného sa to prejavilo v tom, že fyziokratom chýbala analýza hodnoty a tovarovopeňažných vzťahov, ktoré naopak, v Anglicku boli východiskom a stredobodom ekonomickej analýzy. Preto spočiatku silný vplyv fyziokratov čoskoro vyprchal a vytlačil ho jednoznačný úspech *Bohatstva národov*. A slávna Quesnayova *Ekonomická tabuľka* ostala po viac ako jedno storočie, prakticky po Marxa, tajomstvom uzavretým na sedem zámkov.

Druhý pokus pochádza od Smithovho krajana a priateľa Jamesa Steuarta, ktorého Marx označil za „prvého Brita, ktorý vypracoval celkový systém buržoáznej ekonómie“ [3, s. 44]. Steuartov rozsiahly spis vyšiel iba 9 rokov pred *Bohatstvom národov*.² Keďže mal zdôvodniť princípy merkantilistickej teórie a hospodárskej politiky, kľúčovú úlohu v ňom hrá štátnik, ktorý zodpovedá za blaho svojich poddaných. Lenže v tom čase bol už merkantilizmus v anglickom ekonomickom myslení vo veľkej miere prekonaný, pretože nezodpovedal potrebám manufaktúrneho štádia kapitalizmu, ktoré sa medzitým rozvinulo. Preto Steuartovo dielo nemohlo zohrať v dejinách ekonomickej vedy tú úlohu ako Smithovo učenie.³

Najmä zásluhou J. A. Schumpetera sa medzi západnými ekonómami udržuje názor, že Smith nebol originálnym mysliteľom, pretože iba zhrnul, systemizoval a koordinoval rozsiahly materiál už existujúcich ekonomických poznatkov.⁴ Výsled-

² Podtitul Steuartovho diela *Being an Essay on the Science of Domestic Policy in Free Nations in Which are particularly considered Population, Agriculture, Trade, Industry, Money, Coin, Interest, Circulation, Banks, Exchange, Public Credit and Taxes* najlepšie ukazuje, že autorovi naozaj išlo o zhrnutie existujúcich poznatkov z oblasti politickej ekonómie a hospodárskej politiky.

³ Zdá sa, že Steuartov konflikt s vládúcim trendom ekonomického myslenia v Anglicku treba vysvetliť aj jeho dlhodobým pobytom v Európe, najmä v Nemecku, kde ešte takmer bez obmedzenia vládla tzv. kameralistika. Len celkom mimochodom poznamenajme, že dnes sa medzi buržoáznymi ekonómami ozývajú hlasy, že Steuart so svojim dôrazom na zasahovanie štátu do hospodárskeho života sa stáva oveľa aktuálnejším ako A. Smith. Nie je teda vylúčené, že popri iných návratoch do minulosti ekonomickej vedy dožijeme sa aj „oživenia“ Steuartovho učenia.

⁴ Podľa Schumpetera *Bohatstvo národov* neobsahuje „jedinú analytickú myšlienku, princíp alebo metódu, ktorá by bola bývala roku 1776 celkom nová“. Smith vraj iba „zvládol ťažko zvládnuteľný materiál, ktorý plynul z mnohých zdrojov a podrobil ho... malému počtu koherentných princípov“, pričom „nemal rád všetko, čo presahovalo jednoduchý zdravý rozum“ [5, s. 184, 185].

ky najnovšieho smithologického výskumu, ktorý tak podrobne hľadá pôvodné zdroje Smithovho myslenia, počnúc Platónom a Xenofontom, cez Mandevilla, Cantillona po Hutchesona, Huma a ďalších, stavajú originálnosť škótskeho mysliteľa do oveľa priaznivejšieho svetla. Padol najmä predsudok, že Smith vďačí fyziokratom za také vedúce myšlienky svojho systému, ako je princíp hospodárskej slobody a prirodzeného poriadku. V skutočnosti tieto myšlienky dozrievali u Smitha, ale aj u niektorých predchádzajúcich anglických mysliteľov, dlho pred *Bohatstvom národov*. Už roku 1755 Smith napísal: „Ak sa má štát pozdvihnúť zo stavu najnižšieho barbarstva na najvyšší stupeň hojnosti, nie je potrebné nič iné ako nízke dane a primeraný výkon spravodlivosti; všetko ostatné je výsledkom prirodzeného chodu vecí“.⁵

Smithov teoretický systém je skrz-naskrz preniknutý premysleným a dôsledným programom protimerkantilistickej hospodárskej politiky. To je tiež originálna, ale zároveň aj odvážna črta Smithovho myslenia. Veď za jeho čias bol merkantilizmus väčšmi prekonaný v teórii ako v konkrétnej hospodárskej praxi, kde evanjelium hospodárskej slobody ešte narážalo na silné mocenské pozície. Smith organicky prepojil ekonomickú teóriu s hospodárskou politikou; veda a umenie, ako sa dlho hovorilo, u neho, podobne ako v celej klasickej buržoáznej ekonómii, nerozlučne splyvali v jeden celok. Tzv. čistá pozitívna ekonomická teória je vynálezom poklasickej vulgárnej ekonómie a do všetkých dôsledkov ju rozvinuli neoklasikovia.

Aj celá schumpeterovská kritika nedostatočnej „originality“ Smithovho učenia vychádza z pozitivistickej koncepcie, ktorá vývin „čistej“ ekonómie vidí iba v rozpracúvaní a zdokonaľovaní nástrojov economickej analýzy. Vznik tejto koncepcie je nerozlučne spojený so zmeneným predmetom vulgárnej ekonómie. Vulgárni ekonómi z triedno-apologetických dôvodov utiekli od skúmania podstaty a vnútorných súvislostí kapitalistických výrobných vzťahov, aby zakotvili v analýze javov a procesov abstraktnej trhovo-výmennej ekonomiky, kde so zákonmi ponuky a dopytu vládne tovarový fetišizmus.

Preto si Schumpeter vôbec nevšima najdôležitejšieho Smithovho prínosu, jeho prínosu k rozpracovaniu obsažnej economickej teórie kapitalistického výrobného spôsobu. To, čo Smith napriek všetkým svojim nedostatkom a omylom priniesol práve v tejto oblasti, či už tým, že vymedzil hranice predmetu politickej ekonómie, že zovšeobecnil, systematizoval a prehľbil existujúce poznatky, a tak vytvoril východisko pre ďalší vývin teoretického poznania zákonitostí vzniku a vývinu buržoáznych výrobných vzťahov, to všetko nás plne oprávňuje označiť *Bohatstvo národov* za medzník, od ktorého môžeme datovať vznik politickej ekonómie ako samostatnej spoločenskej vedy.

Trvalý pamätník historickému významu A. Smitha postavil sám Marx. Mar-

⁵ Tento výrok zaznamenal Smithov raný životopisec Dugald Stewart vo svojich pamätiach z roku 1795 [6, s. 68]. Údajne pochádza z práce, ktorú Smith napísal roku 1755, aby pripomenul, že už od roku 1749 vyznával krédo hospodárskej slobody. Uvedený výrok citujeme podľa [7, s. 231].

xova podrobná, vedecky neobyčajne poctivá analýza Smithovho učenia sa tiahne celým dlhoročným procesom formovania marxistickej politickej ekonómie, počnúc najranejším obdobím Marxových politicko-ekonomických štúdií, cez jeho prvé ekonomické spisy až po *Kapitál* a jeho IV. knihu *Teórie o nadhodnote*.⁶ Pri tomto kritickom prehodnocovaní všetko, čo bolo u Smitha naozaj vedecké, v dialekticky prekonanej a zároveň teoreticky povýšenej podobe prešlo do systému proletárskej politickej ekonómie.

Celý vývin predmarxovskej i pomarxovskej buržoáznej economickej teórie, a najmä jej súčasný stav dokazujú vedeckú hĺbku a pravdivosť Marxovej kritickéj analýzy Smithovho diela. Ako je známe, jej metodologickým základom je rozlišovanie medzi tzv. ezoterickým a exoterickým Smithom. V „ezoterických“ častiach svojho výkladu Smith odhaľuje „vnútorné súvislosti ekonomických kategórií“, aby prenikol do „fyziológie buržoázneho ekonomického systému“ [8, s. 135]. Vychádzajúc z teórie pracovnej hodnoty, metódou abstrakcie a dedukcie poodhrnul závoj zastierajúci štruktúru kapitalistického výrobného spôsobu a jemu zodpovedajúceho vykorisťovania. Na druhej strane svojím „exoterickým“ prístupom, využívajúcim historickú metódu a indukciu, Smith iba opisuje javové formy kapitalistických výrobných vzťahov tak, ako vystupujú navonok vo sfére konkurencie.

Oba tieto prístupy, na ktorých spočívajú dve roviny Smithovho výkladu, sa navzájom nielen prelínajú, ale často si otvorene protirečia. Napriek tomu táto veľmi nedokonalá podoba jednoty logickej a historickej analýzy umožnila Smithovi ako nezaujatému, pokrokovému buržoáznemu vedcovi priblížiť sa k pochopeniu zákonitostí vývinu kapitalistického spôsobu výroby väčšmi, ako sa to podarilo hocktorému z jeho predchodcov. Taktó nielen politickoekonomickou, ale aj mnohostrannou mimoekonomickou argumentáciou — lebo Smith patril medzi posledných ekonómov so širokým polyhistorickým rozhľadom — zdôvodnil revolučný obsah svojho učenia: objektívnu nevyhnutnosť odstrániť všetky prekážky, ktoré bránili plnému rozvoju kapitalizmu ako nového, vyššieho spoločensko-ekonomického poriadku.

Pravda, dve roviny Smithovej economickej analýzy sú zároveň hlavným zdrojom všetkých jeho protirečení, nedôsledností i otvorených omylov. Smith nemohol ešte prísne rozlišovať medzi podstatou a javom, medzi vnútornými súvislosťami a vonkajšou formou ich prejavu. To sa konkrétne odrazilo v tom, že si plietol a neraz aj stotožňoval jednoduchú a kapitalistickú tovarovú výrobu, pracovný proces a hodnototvorný proces, nadhodnotu a zisk, hodnotu a výrobnú cenu. Preto vo veľkej miere podliehal ešte itúziám obehu a materiálnych foriem, v ktorých vystupujú výrobné vzťahy buržoáznej spoločnosti.

Všetky smithovské protirečenia a omyly mali veľký pozitívny význam pre ďalší vývin economickej vedy. Ukazovali totiž otvorené problémy, ktoré bolo

⁶ Treba súhlasiť so sovietskym ekonómom V. S. Vygodským, že medzi kritériá stupňa zrelosti marxistickej politickej ekonómie patrí Marxov vzťah ku klasickej buržoáznej politickej ekonómii, predovšetkým k A. Smithovi a D. Ricardovi.

treba teoreticky objasniť a riešiť. „Smithove protirečenia“ — konštatuje Marx — „majú ten význam, že obsahujú problémy, ktoré Smith síce nerieši, ale ich vyslovuje už tým, že si protirečí.“ [9, s. 131]

V protirečeniach a omyloch A. Smitha sa neodrážal iba stupeň vývinu kapitalistickej ekonomiky a jemu zodpovedajúca hĺbka teoretického poznania. Ukázalo sa, že klasická buržoázna politická ekonómia nedokázala prekonať mnohé teoretické protirečenia ani vo svojom ďalšom vývine a ani na svojom vrchole, ktorý dosiahla v diele D. Ricarda. V rámci buržoázneho triedneho obzoru s jeho nehistorickým a metafyzickým chápaním buržoáznych výrobných vzťahov ako „prirodzenej“ a „večnej“ formy spoločenskej výroby sa jednoducho nedali odstrániť. Aj to musíme vziať do úvahy ako hodnotiace kritérium historického prínosu A. Smitha. Nemôžeme mu vyčítať, že nevyjasnil problémy, ktoré boli nad sily jeho nasledovníkov v podmienkach oveľa rozvinutejšieho kapitalizmu.

Nie je ťažké pochopiť, prečo buržoázni ekonómi ignorujú alebo bagatelizujú Marxov kritický rozbor. V zajatí obmedzeného buržoázneho obzoru a apologetických zámerov nemôžu k Smithovmu učeniu pristúpiť ako k obsažnej teórii, ktorá chce objasniť zákonitosti vývinu a fungovania kapitalistickej ekonomiky. Ich hľadisko diktuje vulgárna podoba buržoáznej politickej ekonómie, ktorej naširoko otvorili brány práve „exoterické“ časti Smithovho diela.

Širokým východiskom vulgarizácie sa stal „komický omyl A. Smitha“, ktorý spočíval v tom, že dôchodky odvodené z novovytvorenej hodnoty premenil zo „súčasťi na prvotné zdroje každej výmennej hodnoty“ [10, s. 390]. Na samom začiatku procesu vulgarizácie stojí J. B. Say, ktorý Smithovo dielo vyhlásil za „zmätené nahromadenie najzdravších princípov politickej ekonómie“. Podľa neho „Smithovi chýba na mnohých miestach jasnosť a takmer všade metóda“: pre svoju „mylnú“ teóriu pracovnej hodnoty „si neurobil úplnú predstavu o veľkom jave výroby“, „nedáva nič čo by bolo úplné a dobre zviazané o spôsobe, ako sa bohatstvá rozdeľujú v spoločnosti“, a napokon, „vôbec nerozvíja jav spotreby“ [11, s. LVI n.]. Preto si Say sám vytyčuje za úlohu rozvinúť Smithovo učenie v zjednodušenej, jasnej a metodicky usporiadanej podobe.

V skutočnosti išlo o systematickú falzifikáciu, ktorá na základe „smithovskej dogmy“ formuluje vulgárnu teóriu výrobných faktorov a už celkom mimo smithovskej pôdy nahrádza teóriu pracovnej hodnoty teóriou užitočnosti, pravda, zatiaľ bez hraničného prístupu. Na týchto sayovských princípoch sa rozvíjala poklasická vulgárna politická ekonómia a na nich podnes spočíva jej neoklasická podoba. Tzv. smithovská dogma naďalej straší v neoklasickej teórii výroby, najmä v teórii hraničnej produktivity, v koncepcii výrobných funkcií, ako aj v celej analýze rozdeľovania, ktorá sa opiera o tieto teórie.

Vládncí formálno-logický smer buržoáznej politickej ekonómie, ktorý počnúc Sayom nadväzuje na „exoterického“ Smitha, rozširuje ilúzie, že ďalej rozvíja Smithovo učenie. Naproti tomu druhý metodologický smer reprezentovaný historickou školou a jej neskoršími historicko-inštitucionálnymi odrodami ostro napáda Smitha a dáva vzniknúť falošným legendám o tom, že rozpracoval čisto

„utilitaristický“ prístup, ktorý vystupuje najmä v predstave „ekonomického človeka“, zosmiešňuje a k absurdným záverom dovádza Smithove názory o úlohe štátu v hospodárskom živote, obviňuje ho z kozmopolitizmu, individualizmu a pod.

Obidve cesty falzifikácie sú aj dnes charakteristické pre buržoázu interpretáciu Smithovho učenia, aj keď sa medzi časom pomiešali a popreplietali. Pravda, hlavný tón v buržoáznej recepcii A. Smitha vždy udával vládnúci „ortodoxný“ smer, ktorému išlo predovšetkým o to, aby dokazoval neprerušenu kontinuitu medzi Smithom a neoklasickou ekonómiou. Vo veľkej miere to umožňoval Smithov „exoterický“ výklad. Pravdou však je, že prví predstavitelia neoklasicizmu rozhodne odmietali „ezoterického“ autora teórie pracovnej hodnoty a ani na ostatných Smithových teóriách nenachádzali veľa pozitívneho.⁷ Najnovšie v spojitosti s tzv. neowalrasovskou revolúciou, ktorá spadá do obdobia po druhej svetovej vojne, západní ekonómi sa usilujú interpretovať Smithovo učenie ako počiatočný stupeň a pôvodný zdroj teórie všeobecnej ekonomickej rovnováhy.⁸ Pripomeňme hneď, že v protiklade k Schumpeterovej kritike sa Smith zrazu premieňa na významného a originálneho predstaviteľa „čistej“ ekonomickej analýzy. Ale tieto kotrmelce buržoáznej exegézy už vo veľkej miere súvisia so súčasnou krízou buržoáznej politickej ekonómie.

Výročie „Bohatstva národov“ a kríza buržoáznej politickej ekonómie

Objektívnym spoločensko-ekonomickým zdrojom krízy, v ktorej výročie *Bohatstva národov* zastihlo buržoázne ekonomické myslenie, je otvorený bankrot „ortodoxných“ teórií pri zdôvodňovaní hospodárskej politiky štátnomonopolistického regulovania kapitalistickej ekonomiky. Ak sa pokúsime o historickú paralelu, hoci vieme, že nikdy nevystihuje všetky relevantné momenty, môžeme konštatovať, že jednoznačný úspech Smithovho diela vyviedol z toho, že všestranne zdôvodnilo hospodársku politiku laissez faire, ktorá plne zodpovedala potrebám rozvoja vtedajšieho kapitalizmu. Dnes, naopak, objektívna nevyhnutnosť štátnomonopolistickej hospodárskej politiky odhalila hĺbku konfliktu medzi realitou

⁷ „Nasledovníci A. Smitha“ — napísal Marx — „môžu nerušene pokračovať vo svojich detailných skúmaníach a úvahách a neustále hľadieť na A. Smitha ako na svoj základ bez ohľadu na to, či nadväzujú na ezoterickú alebo exoterickú časť jeho diela, alebo, ako je to takmer vždy, či ich jednu s druhou zmiešavajú...“ [8, s. 135]. Hlavným cieľom súčasnej buržoáznej exegézy je „oddiskutovať“ konflikty medzi oboma Smithmi, ako aj medzi Smithom a neskoršími autormi. Tento postup výstižne ilustruje nasledujúci citát: „Smith naučil Bastiata hovoriť o sociálnom mechanizme, Cairnesa analyzovať Ricardovo dielo ako cvičenie v mechanickom výklade a Jevonsa opisovať ekonomickú vedu ako mechaniku vlastného záujmu.“ [12, s. 243]

⁸ Takto interpretuje Smitha napríklad K. Boulding v práci z roku 1966 [13], S. Hollander v práci z roku 1973 [14] a R. Eagly v práci z roku 1974 [15].

a panujúcimi buržoáznymi teoretickými koncepciami, ktoré nevedia vysvetliť ani najzákladnejšie javy a procesy charakteristické pre súčasné vývinové štádium kapitalizmu.

Sprievodným znakom terajšej krízy buržoáznej politickej ekonómie okrem iného je prehlbujúca sa teoreticko-metodologická a ideovo-politická diferenciacia, ktorá prebieha medzi západnými ekonómami a z ktorej vyrastajú čoraz ostrejšie spory medzi rôznymi smermi a tendenciami buržoázneho ekonomického myslenia. Marxistskí filozofi upozorňujú na to, že kríza buržoáznej ideológie a spoločenských vied sa prejavuje aj v protikladných názoroch, poučkách a doktrínach, ktoré neraz vystupujú v podobe otvorených „teoretických antinómií“. Tieto protikladné antinómie sa však z hľadiska potrieb ideologického boja doplňujú, pretože sa pohybujú na pôde buržoázneho svetonázoru, a tak predstavujú iba svojrázne „rozdzvenie jednotného“ [16]. Túto tendenciu v ostatnom čase badať aj v buržoáznej ekonomickej vede⁹ a sčasti prenikla aj do výkladu Smithovho učenia.

Ak sa dnes vyostrujú rozdiely v buržoáznom hodnotení Smithovho prínosu a nadobúdajú dokonca antinomické formy, treba v tom zároveň vidieť svojrázny prejav úsilia západných ekonómov nájsť nejaké východisko zo súčasnej krízovej situácie. V tejto súvislosti je príznačný obnovený záujem o dejiny ekonomickej vedy, ktorý vyúsťuje do rôznych „návrátov“ do minulosti. Pre kritiku neoklasickej ekonómie zvlášť významný je návrat k Ricardovmu učeniu a v širšom chápaní k celej klasickej buržoáznej ekonómii. Oživujú sa najmä teoreticko-metodologické prístupy buržoázných klasikov vo výklade procesu rozdeľovania. Niektorí západní ekonómi vydávajú návrat ku klasikom zároveň aj za „rehabilitáciu“ Marxovho ekonomického učenia. Ignorujú kvalitatívny zlom, ktorý znamená vo vývine ekonomickej vedy a neberú do úvahy ani rozdielne triedne pozície, ale jedným dychom hovoria o „klasicko-marxistickej“ ekonómii [17].

Tento rozkol v lone samej ortodoxnej ekonómie znamená, že v interpretácii A. Smitha začínajú vznikať dve protikladné línie: neoklasická a pokeynesovská (cambridgeská). Prvá línia sa aj naďalej snaží v duchu marginálnej teórie výrobných faktorov asimilovať Smitha ako predchodcu koncepcie všeobecnej ekonomickej rovnováhy. Druhá línia oživuje „klasické“ chápanie ekonomického procesu, ktoré zahrňuje tvorbu prebytku nad výrobné náklady a využíva tento prístup v kritike neoklasickej teórie cien a rozdeľovania.

Takto krízové javy v súčasnej buržoáznej politickej ekonómii postupne vtlačajú svoju pečať najnovšej smithovskej „receptii“. Obraz, na ktorom Smith vystupuje

⁹ Uvedieme aspoň niekoľko typických príkladov. Teórie konvergencie sa stále väčšmi doplňujú teóriami divergencie dvoch protikladných spoločensko-ekonomických systémov. Proti teóriám hospodárskeho rastu čoraz rozhodnejšie vystupujú rôzne protirastové koncepcie. Prehlbuje sa polarizácia postojov k Marxovmu ekonomickému učeniu a rastie počet rôznych buržoázných „rehabilitácií“ Marxa. Proti predstávám, že nastupujúca vedeckotechnická revolúcia automaticky vyrieši všetky sociálno-ekonomické problémy súčasného kapitalizmu, sa dvíha opozičná vlna, ktorá, naopak, v modernej technike vidí základný zdroj všetkých týchto protirečení.

ako zakladateľ teórie všeobecnej ekonomickej rovnováhy, dostáva vážne trhliny aj v takých tradičných črtách, ako je predstava „ekonomického človeka“ a sama kritika Smithovej teórie hodnoty a ceny.

Fikcia ekonomického človeka, pripisovaná Smithovi, mala tvoriť významný most spájajúci jeho učenie s neoklasickou ekonómiou.¹⁰ Je pravda, že Smithovo chápanie úlohy ľudskej povahy pri vzniku objektívnych ekonomických procesov je poznačené prirodzeno-právnymi koncepciami, ktoré prevládali za jeho čias. Napriek tomu Smithova analýza výrobných vzťahov a ekonomických záujmov hlavných tried rodiacej sa buržoáznej spoločnosti je neobyčajne realistická a nenesie stopy anglického utilitarizmu. Podľa Smitha hlavnou hybnou silou spoločenského pokroku a rastu spoločenského bohatstva je „všetkým spoločné, neustále a neprerušované úsilie každého človeka zlepšiť si postavenie“ [1, I., s. 329]. Každý človek, ak sleduje svoje vlastné záujmy, pomáha zároveň realizovať „všeobecné záujmy spoločnosti“. Objektívnym spoločensko-ekonomickým predpokladom tejto zhody osobných a verejných záujmov však je, že sa vytvorí „zrejmy a jednoduchý systém prirodzenej slobody“, teda kapitalizmus slobodnej konkurencie, ktorý však u Smitha vo veľkej miere splýval so vzťahmi jednoduchej tovarovej výroby.

O týchto Smithových predstavách sa niekedy hovorilo, že podľa neho v každom človeku väzí vypočítavý Škót. Lenže Smith veľmi dobre vedel, že tieto „škótske duše“ majú veľmi rozdielne, ba protikladné materiálne záujmy určené ich postavením v systéme buržoázných výrobných vzťahov, teda predovšetkým ich prislusnosťou k jednej z troch „veľkých, pôvodných a konštitujúcich tried každej civilizovanej spoločnosti“ [1, I. s. 251], ako rád nazýval kapitalistické zriadenie. Preto ani súlad medzi osobnými a spoločenskými záujmami nie je vonkoncom ideálny a jednoznačný. Naopak, Smith otvorene odhaľuje konflikty záujmov medzi jednotlivými triedami buržoáznej spoločnosti. Pritom nie je dôležité, že jeho obraz triednych konfliktov bol ešte vo veľkej miere poplatný vtedajšiemu stupňu vývinu kapitalizmu. Vedecká poctivosť viedla Smitha k tomu, že zvlášť tvrdo odsúdil triedu kapitalistov, ktorej „záujmy nie sú nikdy celkom rovnaké ako záujmy spoločnosti“ [1, I., s. 253]; pravda, pritom mal na mysli aj monopolistické výsady poskytované merkantilistickou politikou.

U Smitha teda niet abstraktnej fikcie „ekonomického človeka“, ktorá sa stala hlavným metodologickým východiskom neoklasickej analýzy. Jeho teórie nemajú hypotetický charakter, ale zovšeobecňujú, aj keď často nedokonale, reálne fakty a procesy spoločensko-ekonomického vývinu. Nezakladajú sa na známom „ako keby“ (as if), vďaka ktorému sa buržoázne ekonomické teórie fakticky premenili na neprehľadnú masu vysoko abstraktných modelov a dostali sa do slepej uličky súčasnej krízy.

¹⁰ Názor, že Smith vychádza z predstavy „ekonomického človeka“, prenikol aj do marxistickej literatúry. Medzi príkladmi musím na prvom mieste uviesť vlastnú knihu z roku 1958 [18]. Podobné názory nachádzame aj v utešenej práci A. V. Anikina o mladosti našej vedy [19].

Zdanlivé protirečenia medzi východiskovým teoretickým zovšeobecnením a realistickým opisom skutočnej povahy a dôsledkov buržoázných výrobných vzťahov sú u Smitha veľmi časté. Ako ďalší príklad môžeme uviesť idealizáciu delby práce na jednej strane a konkrétny rozbor jej degradujúcich účinkov v buržoáznej spoločnosti na druhej strane. Pripomeňme si len Smithove slová, že „s postupom delby práce sa zamestnanie prevažnej časti tých, čo žijú z práce, t. j. väčšiny národa, obmedzuje na niekoľko veľmi jednoduchých úkonov... Človek, ktorý po celý život nerobí nič iné, ... nepotrebuje si namáhať rozum alebo cvičiť vynaliezavosť... stáva sa spravidla takým hlúpym a nevedomým, ako je to u ľudského tvora len možné“ [1, II., s. 347].

Vo všetkých týchto protirečeniach sa opäť a opäť odráža fakt, že Smith nedostatočne rozlišoval jednoduchú a kapitalistickú tovarovú výrobu a neraz ich jednoducho stotožňoval. Ak sa mu aj podarilo zovšeobecniť niektoré kategórie a zákonitosti tovarovej výroby vôbec, rozbor ekonomických foriem, ktoré vnikajú na základe kapitalistických výrobných vzťahov, presahoval už sily jeho abstraktno-deduktívnej metódy. Smithova analýza jednoduchej tovarovej výroby, zahrňujúca idealizáciu „neviditeľnej ruky“ trhových a cenových mechanizmov, stala sa všeobecným východiskom vulgárnej apologetiky kapitalizmu; od tohto východiska buržoázni ekonómi v podstate ani podnes nepostúpili ďalej.

Napriek tomu, že Smith s takou otvorenosťou vykreslil, alebo aj predvídaval niektoré sociálno-ekonomické protirečenia kapitalizmu, buržoázia veľmi skoro pochopila, že v jeho diele dostala do rúk neobyčajne mocnú teoreticko-ideologickú zbraň. Ešte pri príležitosti prvej storočnice *Bohatstva národov* sme sa mohli stretnúť s nadšenými vyhláseniami, že Smithove doktríny „sú fakticky nenapadnuteľné; sú pravdivé teraz a budú pravdivé za všetkých čias“.¹¹ V skutočnosti v tom čase bol už vzťah buržoázných ekonómov k Smithovi veľmi protirečivý a ich názor na nedotknuteľnosť a večnosť jeho doktrín veľmi odlišný. S vyostrením protirečeni rozvinutého kapitalizmu potreby apologetiky ich donútili k tomu, aby proti vedeckému základu Smithovho teoretického systému, proti určeniu hodnoty prácou, zosnovali „marginálnu revolúciu“.

Medzi buržoáznymi kritikmi Smithovej teórie pracovnej hodnoty donedávna prevládala názor, že ide len o neudržateľný omyl, ktorý o sto rokov neskoršie raz navždy napravila „marginálna revolúcia“ v teórii hodnoty. Lenže teória hraničnej užitočnosti ako alternatívny výklad podstaty hodnoty sa postupne strácala z buržoáznej argumentácie a dnes už takmer výlučne vystupuje len v podobe teórie spotrebiteľského dopytu. Súčasne sa začali šíriť falošné predstavy, že Smith vôbec nechcel rozpracovať určenie hodnoty prácou a že vlastne nemá nijakú teóriu hodnoty, ale iba koncepciu ceny založenú na výrobných nákladoch.¹²

¹¹ Ako uvádza T. W. Hutchison, tieto slová odzneli v máji 1876 na slávnostnej večeri Klubu pre politickú ekonomiu v Londýne [20, s. 3].

¹² Samozrejme, ani v tejto otázke buržoázni ekonómi nie sú jednotní. Napríklad H. W. Spiegel, americký autor dejín politickej ekonomie z roku 1971 [21], bez výhrad uznáva, že Smith vypracoval teóriu pracovnej hodnoty.

Táto novodobá falzifikácia vychádza z oddeľovania otázky príčiny, princípu či podstaty hodnoty od otázky merania hodnoty. Zdá sa, že pôvodná verzia pochádza od Schumpetera [5]. Podrobne ju však rozvíja najmä M. Blaug [22] a pridrižiava sa jej aj S. Hollander v nedávnej monografii o Smithovi [14].¹³

Podľa Blauga legendu o tom, že Smith sa pokúšal formulovať teóriu pracovnej hodnoty, pričom si poplietol množstvo práce, ktoré možno za tovar kúpiť, s množstvom práce, ktoré je v tovare stelesnené, vytvoril Ricardo, ale jej autoritatívna verzia je u Marxa [24]. Smith údajne chcel vyriešiť iba otázku meradla hodnoty, konkrétne otázku nemennej miery hodnoty, ktorá s vlastnou teóriou hodnoty nemá nič spoločné. Tento argument už skôr veľmi názorne rozviedol Schumpeter. Ako píše, Smith si zvolil prácu len ako walrasovský tovar-numéraire, teda len ako meradlo hodnoty, aby v ňom vyjadril ceny tovarov. Lenže voľba tovaru-práca ako meradla hodnoty, víťazoslávne volá Schumpeter, „sama osebe ho nezaväzuje k pracovnej teórii hodnoty väčšmi, ako by nás voľba vola zaväzovala k ox theory of value“ [5, s. 310].

Naozaj, takáto teória hodnoty neexistuje, avšak nejedna koncepcia vulgárnych ekonómov by si podobné označenie zaslúžila. Pokiaľ ekonómi všetkých čias chápali obsah, zmysel a funkciu teórie hodnoty, vedeli aj to, že v histórii našej vedy boli formulované iba dve teórie hodnoty. Jedna vysvetľuje hodnotu prácou, kým druhá sa snaží vysvetliť hodnotu užitočnosťou. Buržoáznymi ekonómami, ktorí popierajú, že by sa Smith bol vôbec pokúsil vysvetliť hodnotu prácou, si však ani len nepostavili otázku, ako vlastne môže walrasovský „numéraire“, ľubovoľne zvolený tovar merať hodnotu ostatných tovarov a vyjadrovať ich ceny, ak s nimi nemá nič spoločné, čo sa pomocou neho meria a čo práve tvorí substanciu hodnoty. Preto nemôžu pochopiť ani vnútornú, logickú a historickú súvislosť medzi tovarom a peniazmi, medzi hodnotou a cenou, medzi podstatou hodnoty a formami výmennej hodnoty.

Tu sa znova plne obnažuje, k akým jalovým a ekonomicky nezmyselným výsledkom vedie jednostranne uplatňovaný formálno-logický prístup. Samozrejme, naša kritika Walrasovho „numéraire“ sa nevzťahuje len na konkrétnu falzifikáciu Smithovho určenia hodnoty, o ktorej hovoríme.

Jednoducho nie je pravda, že by miera a to, čo sa meria, boli vzájomne nezávislé, samostatné veličiny, ktoré nemajú nič spoločné. Ako píše Marx, za celým úsilím A. Smitha nájsť „nemennú mieru hodnôt sa skrýva »zámena pojmov«: pokiaľ mieru hodnôt ako imanentnú mieru, ktorá je zároveň substanciou hodnoty, zamieňa s mierou hodnoty v tom zmysle, v akom nazývame mierou hodnoty peniaze. Stadiaľ pokus — akási kvadratura kruhu — nájsť pre mieru v druhom zmysle tovar nemennej hodnoty, ktorý by slúžil ako konštantná miera ostatných tovarov...“ [9, s. 131].

Protirečenia a nedostatky Smithovho výkladu hodnoty možno ospravedlniť

¹³ Aj M. Dobb sa nazdáva, že otázka príčiny či princípu hodnoty a otázka jej meradla sú dve „odlišné a oddeliteľné otázky“ [23, s. 47].

stupňom rozvoja ekonomickej reality i teoreticko-ekonomického poznania. Naivne primitívne a logicky rozporuplné argumenty súčasných buržoázných ekonómov sa však dajú vysvetliť iba ideologickými predsudkami a apologetickými zámermi. Keby mohli nezaujate využiť svoju nemalú rutinu v modelovaní, aby odhalili implicitné predpoklady Smithovej teórie hodnoty, zistili by, že či už hodnotu určuje množstvom práce stelesnenej v tovare, alebo množstvom práce, ktoré sa za tovar vymení, predpokladá predkapitalistickú tovarovú výrobu, ktorú označuje ako „prvotný a hrubý stav spoločnosti“. Keď však predpokladá buržoázne výrobné vzťahy, prechádza zrazu k analýze hodnoty v tej podobe, do ktorej ju premenila kapitalistická konkurencia — v podobe ceny nákladov, čiže výrobnjej ceny. Keďže nechápe vnútornú súvislosť, opäť logickú i historickú, medzi týmito dvomi kategóriami, upadá do nedôsledností a ťažkostí, s ktorými poctivo zápasí, ktoré však nevedel prekonať ani D. Ricardo.

Falzifikácia Smithovej teórie hodnoty, založená na téze o „meradle hodnoty“, nás však nezaujíma len preto, že prezrádza neobyčajne nízku úroveň teoretickej argumentácie západných ekonómov, ale aj preto, lebo nedávno sa stala jedným pólom „prekrásnej“ antinómie v rámci buržoáznej kritiky teórie pracovnej hodnoty vôbec. Oproti téze, že miera hodnoty vôbec nesúvisí so samým určením hodnoty, vynorila sa antitéza, podľa ktorej jediným obsahom a výlučnou funkciou hodnoty je meranie v tom zmysle, aby sa homogenizovali a agregovali nerovnorodé súbory statkov, teda vyjadrovali rôzne makroekonomické veličiny. Túto tézu podrobne rozvádza M. Morishima vo svojej práci venovanej Marxovej ekonómii a zároveň ju využíva ako východisko jednej z najnovších buržoázných „revízií“ a „rehabilitácií“ Marxovho ekonomického učenia [25].

Ak otázka meradla hodnoty donedávna slúžila ako dôkaz, že u Smitha niet nijakej teórie hodnoty, teraz koncepcia hodnoty ako nástroja merania a agregovania sa zasa stala základom kritiky Marxovej teórie hodnoty. Spoločným menovateľom tejto „teoretickej antinómie“ je úsilie vyvrátiť teóriu pracovnej hodnoty bez ohľadu na to, v akej podobe vystupuje u Smitha a u Marxa.

Nová argumentácia sa zakladá na formálno-logických postulátoch, ktoré vyplývajú z von Neumanovho dynamického modelu všeobecnej ekonomickej rovnováhy. Tieto postuláty majú dokazovať, že Marxova teória hodnoty môže svoju funkciu teórie agregácie plniť iba veľmi nedokonale. Preto podľa Morishimu obeťou „von neumanovskej revolúcie“ sa musí stať Marxova teória hodnoty spolu s teóriou vykorisťovania, ktorá na nej spočíva, aby vznikla „marxovsko-von neumannovská teória rastu“. To je hlavný obsah Morishimovej „rehabilitácie“ Marxa, ktorého spolu s Walrasom vyzdvihuje ako pôvodcu modernej, dynamickej teórie všeobecnej ekonomickej rovnováhy.

Aj von Weizsäcker navrhuje marxistickým ekonómom, aby sa vzdali Marxovej teórie vykorisťovania [26]. Výmenou ponúka vlastnú koncepciu vykorisťovania, ktorá sa zaoberá aj bez teórie pracovnej hodnoty. Opierajúc sa okrem iného o módnu teóriu tzv. ľudského kapitálu dokazuje, že vykorisťovanie môže existovať tak v kapitalistickej, ako aj v socialistickej spoločnosti. Vykorisťovanie stáva

sa teda spoločnou črtou oboch protikladných systémov, pričom v kapitalizme sa podľa von Weizsäckera dá celkom ľahko odstrániť, ak tam vôbec ešte existuje. Na to stačí, aby štát akumuláciou kapitálu znížil mieru zisku na úroveň miery rastu kapitalistického systému.

Morishima i von Weizsäcker sú však dostatočne realistickí a vyslovujú pochybnosti o tom, že by marxistickí ekonómi mohli súhlasiť s ich návrhmi. A v tom majú úplnú pravdu. Cena požadovaná za to, aby „ortodoxná“ buržoázna ekonómia legitimovala Marxa, za integráciu Marxovej a von Neumanovej teórie rastu je naozaj príliš vysoká. Znamenala by zbaviť sociálno-ekonomického obsahu učenie, ktorého vedeckú pravdivosť preveril a neustále preveruje reálny chod svetových dejín a v tejto vykuchanej a znetvorenej podobe ho zapojiť do prúdu formálno-logického modelovania vymyslených situácií, ktoré sú na hony vzdialené od reálneho života.

Napokon niekoľko poznámok k protikladným postojom, ktoré v interpretácii A. Smitha vznikajú v súvislosti s prebiehajúcimi teoretickými spormi v „ortodoxnom“ tábore. Súčasní neoklasici v snahe predstaviť Walrasov systém všeobecnej ekonomickej rovnováhy ako vyvrcholenie klasickej buržoáznej politickej ekonómie jednostranne vyzdvihujú tie časti Smithovho učenia, ktoré sa dotýkajú otázok „alokácie“ výrobných zdrojov [15]. Smithovu analýzu pôsobenia zákona ponuky a dopytu a tvorby rovnovážnej ceny vyhlasujú za počiatočnú, obmedzenú podobu teórie všeobecnej rovnováhy. Isté právo na túto násilnú aktualizáciu im koniec-koncov dáva sám „exotrický“ Smith. Otvorene však falzifikujú Smitha, keď zároveň dokazujú, ako to robí napríklad S. Hollander [14], že rozvinul teóriu produktivity výrobných faktorov, ktorej vraj u neho chýba iba hraničný prístup, a že napriek svojim predstavám o zisku a rente ako zrážkach z hodnoty vytvorenej prácou, uznával produktivitu kapitálu i pôdy. Ak sa po dvestoročnom vývine politickej ekonómie znova a znova stretávame s eklatantným nerozlišovaním „produktivity“ v zmysle tvorby hodnoty a tvorby materiálneho bohatstva, je viac ako jasné, že sa už dávno nepohybujeme v oblasti teoretických nedorozumení, ale ideologických predsudkov a apologetických zámerov.

Ako sme už spomenuli, neoklasická línia aktualizácie A. Smitha sa dostáva do konfliktu s pokeynesovským či neocambridgeským smerom, ktorý podrobuje ostrej kritike teóriu hraničnej produktivity, na nej spočívajúcu marginálnu teóriu rozdeľovania a zavrhuje celú ekonómiu rovnováhy. Hlavným zdrojom tejto kritiky sa stala tzv. sraffovská revolúcia, ktorá rehabilitovala Ricardovo učenie a s ním prístup k ekonomickému procesu, v ktorom kľúčovú úlohu hrá vznik a rozdeľovanie nadvýrobku. Lenže táto „rehabilitácia“ akoby sa vôbec nedotýkala Ricardovho predchodcu. Naopak, A. Smith sa stal priamou obeťou najnovších sporov medzi západnými ekonómami.

Popredný predstaviteľ pokeynesovského prúdu N. Kaldor v súvislosti s kritikou „ekonómie rovnováhy“ sa nedávno zamyslel nad otázkou, „kde sa vlastne ekonomická teória dostala na scestie — where the economic theory went wrong“ [27]. Vo svojej odpovedi ukázal presne na stred štvrtej kapitoly prvej

knihy *Bohatstva národov*. Tu podľa neho Smith zanechal rozbor „tvorivých“ funkcií trhu, ktoré rozvíjal v predchádzajúcich kapitolách, najmä pri analýze vzťahu medzi rozsahom trhu a deľbou práce — vzťahu, ktorý mimochodom poznal už Xenofont — a prešiel k analýze „alokatívnych“ funkcií trhu, aby vysvetlil, ako sa určuje hodnota a ceny. Na tomto scestí ho vraj nasledovali Ricardo, Walras, Marshall i Debreu. Kaldor sa teda stotožnil s neoklasickou interpretáciou A. Smitha, pravda s tým rozdielom, že tam, kde neoklasici vidia najdôležitejší Smithov prínos, objavil osudový zvrät vo vývine buržoáznej politickej ekonomie.¹⁴

Všimnime si, že obidva rozdielne závery stoja na najvlastnejšej pôde vulgárnej ekonomickkej analýzy a len z odlišných pozícií obhajujú prednosti „trhového systému“. To je a iste aj ostane hlavná tendencia v apologetickej aktualizácii a falzifikácii Smithovho učenia. Ako zvlášť kriklavý príklad spomenieme autora najnovšieho, tendenčne zmodernizovaného nemeckého prekladu *Bohatstva národov* H. C. Recktenwalda [28]. Podľa neho Nemci ďakujú Smithovi za „Ordnungspolitik sociálneho trhového hospodárstva“, za to, že ukázal, aké úlohy má prevziať štát a aké trh „v slobodnom spoločenskom systéme“ [29].

Početné „revolúcie“ a „kontrarevolúcie“, ktoré sprevádzajú súčasnú krízu buržoáznej politickej ekonomie, sa priamo či nepriamo dotýkajú aj interpretácie Smithovho učenia. Ale sociálno-politické závery, ktoré z nich buržoázni ekonómi vyvodzujú, jasne dokazujú, že všetky teoretické konflikty a antinómie sa pohybujú na pôde spoločného svetonázoru a neopúšťajú hranice kapitalistického systému a buržoáznej ideológie.¹⁵

Historický význam vedeckého odkazu A. Smitha bude perspektívne narastať, postupne, ako sa bude prehlbovať krízová situácia v buržoáznom ekonomickom myslení. Na rozdiel od Smithovho ekonomického systému rôzne protirečenia a antinómie, s ktorými sa stretávame v jeho buržoáznej interpretácii, nesignalizujú nijaké otvorené problémy, ktorých riešenie by znamenalo krok vpred v teoretickom poznaní. V skutočnosti sú iba odrazom súčasnej krízy buržoáznej politickej ekonomie a nemohúcnosti západných ekonómov nájsť z nej nejaké východisko.

¹⁴ Nebude vari prehnané, ak Kaldorov „objav“ zaradíme do arzenálu „bláznivých myšlienok“, ktoré výstižne charakterizoval ako prejav neutešenej situácie buržoáznej ekonomickkej analýzy. Ako sám píše „... každá bláznivá myšlienka môže nájsť odozvu jednoducho preto, lebo nič nepoznáme dostatočne bezpečne, aby sme ju mohli vylúčiť“ [27, s. 1240].

¹⁵ Sociálno-politické závery, do ktorých vyúsťujú koncepcie vykorisťovania opierajúce sa o „sraffovskú“, teda protimarginalistickú revolúciu, sa v podstate nelíšia od záverov, o ktorých sme hovorili pri najnovšej buržoáznej „rehabilitácii“ Marxa. Tak je to napríklad s predstavami J. Robinsonovej o vykorisťovaní v súčasnom kapitalizme, ktoré sú silne poznačené vplyvom staršieho Kaldorovho modelu rastu kapitalistického systému [30, s. 43].

Literatúra

- [1] SMITH, A.: Pojednání o podstatě a původu bohatství národů. Praha, SNPL 1958, 2 zv.
- [2] LENIN, V. I.: Vybrané spisy I. Bratislava, Pravda 1951.
- [3] MARX, K.: Ku kritice politickej ekonómie. Bratislava, Epocha 1969.
- [4] STEUART, J.: An Inquiry into the Principles of Political Oeconomy. London 1767.
- [5] SCHUMPETER, J. A.: History of Economic Analysis. London 1954.
- [6] STEWART, D.: The Collected Works of Dugald Stewart. X, Edinburgh 1854-1860.
- [7] DANKERT, C. E.: Adam Smith: Man of Letters and Economist. New York, Hicksville 1974.
- [8] MARX, K.: Teórie o nadhodnote II. Bratislava, Pravda 1963.
- [9] MARX, K.: Teórie o nadhodnote I. Bratislava, Pravda 1960.
- [10] MARX, K.: Kapitál II. Bratislava, Pravda 1963.
- [11] SAY, J. B.: Traité d'Économie Politique. IV. éd. Paris 1819.
- [12] LETWIN, W.: The Origins of Scientific Economics. Garden City, New York 1964.
- [13] BOULDING, K.: The Impact of the Social Sciences. New Brunswick, New Jersey 1966.
- [14] HOLLANDER, S.: The Economics of Adam Smith. Toronto 1973.
- [15] EAGLY, R. V.: The Structure of Classical Economic Theory. New York-London-Toronto 1974.
- [16] KEJZEROV, N. M.: Socialnyje protivorečenija kapitalizma i ich otaženije v sovremennoj buržuaznoj ideologii. Vopr. filosof., 1975, č. 3.
- [17] HOLLIS, M. — NELL, E.: Rational Economic Man. A Philosophical Critique of Neo-Classical Economics. London 1975.
- [18] HERETIK, Š.: Náčrt dejín politickej ekonómie (do vzniku marxizmu). Bratislava, SNPL 1958.
- [19] ANIKIN, A. V.: Mladost vedy. Bratislava, Pravda 1974.
- [20] HUTCHISON, T. W.: A Review of Economic Doctrines: 1870-1929. Oxford 1953.
- [21] SPIEGEL, H. W.: Growth of Economic Thought. New Jersey, Englewood Cliffs 1971.
- [22] BLAUG, M.: Economic Theory in Retrospect. Illinois, Homewood 1962.
- [23] DOBB, M.: Theories of Value and Distribution since Adam Smith. Cambridge 1973.
- [24] BLAUG, M.: Welfare Indices in the Wealth of Nations. Southern Economic Journal, Oct. 1969.
- [25] MORISHIMA, M.: Marx's Economics. A Dual Theory of Value and Growth. Cambridge 1973.
- [26] WEIZSÄCKER, C. Ch., von: Modern Capital Theory and the Concept of Exploitation. Kyklos 2, 1973.
- [27] KALDOR, N.: The Irrelevance of Equilibrium Economics. The Econ. J., Dec. 1973.

- [28] SMITH, A.: Der Wohlstand der Nationen. Aus dem Englischen übertragen und mit einer Würdigung von H. C. Recktenwald. München 1974.
- [29] RECKTENWALD, H. C.: Adam Smith heute und morgen. Kyklos 1, 1975.
- [30] ROBINSON, J.: Economies Heresies. New York 1971.

200 ЛЕТ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НАУКИ
(К ГОДОВЩИНЕ «БОГАТСТВА НАРОДОВ» А. СМИТА)

ГЕРЕТИК, Штефан

Статья конфронтирует развитие буржуазного подхода к научному завещанию А. Смита с марксистской оценкой. В первой части, прежде всего в полемике с точкой зрения Шумпетера, автор разбирает исторические критерии значения и оригинальности эпохального произведения Смита. Он показывает, что вся история домарксовской и послемарксовской буржуазной политической экономии подтвердила научную глубину и правдивость Марковского критического анализа учения А. Смита. Он объясняет, почему западные экономисты игнорируют ее результаты и изучает кривые пути буржуазной интерпретации А. Смита в рамках господствующей «ортодоксии» и «оппозиционных» направлений. В последнее время неоклассики стараются представить учение Смита как первоначальный и выдающийся источник теории всеобщего экономического равновесия.

Вторая часть статьи посвящена влиянию современного кризиса буржуазной политэкономии на новейшее отношение к Смигу. Этот кризис проявляется — между прочим — в растущих конфликтах между различными течениями и тенденциями, а также в различных «возвращениях» в прошлое экономической науки, прежде всего в возвращении к буржуазным классикам. Вследствие этого углубляются разницы в оценке вклада А. Смита и иногда приобретают форму открытых «теоретических антиномий».

На передний план выдвигается противоречие между неоклассической и послекейнсианской актуализацией А. Смита. Автор подвергает критическому анализу традиционное представление, согласно которому у Смита существует функция «экономического человека», и противоречивые заключения, к которым приходят западные экономисты в критике Смитовой теории стоимости. В этой связи указывает на новейшие попытки «реабилитировать» экономическое учение Маркса (Моришима, Вайдсекер). Вопреки возрастающим различиям и противоречиям основной совместный тон апологетической актуализации и фальсификации учения А. Смита остается в выдвигании преимуществ «рыночной системы».

HERETIK, Štefan

TWO HUNDRED YEARS OF THE ECONOMIC SCIENCE
(TO THE BICENNIAL OF SMITHS' „WEALTH OF NATIONS“)

The article confronts the development of the bourgeois approach to Adam Smiths' scientific contribution with the marxist evaluation. In the first part, especially in the polemic with Schumpeter's point of view the author analyses the historically conditioned

criteria of the importance and originality of Smiths' epochal work. He tries to show that the whole history of the ante-Marx and post-Marx bourgeois political economy proved the scientific deepness and truth of Marx's critical analysis of Smiths' doctrine. The author explains why the western economists ignore the results of Marx's critique and describes the confused ways of the bourgeois interpretation of Adam Smith both in the ruling „orthodoxy“ and the „oppositional“ currents as well. In the last time the neoclassical economists have tried to explain Smiths' doctrine as the original form and an important source of the theory of the general economic equilibrium.

The second part of the article deals with the influence of the contemporary crisis of the bourgeois political economy on the newest Smiths' reception. This crisis is characterized, for example, by the sharpening conflicts between the various theoretical currents and tendencies and by numerous „returns“ to the past of the economic science, especially by returns to the bourgeois classics. Therefore, the differences in the evaluation of Smiths' contribution have been deepening and, sometimes, they obtain the form of open „theoretical“ antinomies.

In this connection, the contradiction between the neoclassical and post-Keynesian actualization of Adam Smith is coming to the foreground. The author criticizes the traditional point of view there is a fiction of „economic man“ in Smiths' theory and points out the contradicting conclusions of western economists's critique of Smiths' theory of value. The newest attempts of Marx's „rehabilitation“ within the bourgeois economic theory (Morishima, Weizsäcker) are criticized. The autor shows, that, in spite of the growing differences and contradictions, the basic common tone of the apologetic actualization and falsification of Smith's theory is the idealization of the „market system“ advantages.

Prehlady a informácie

Struktura zaměstnanosti a hodnota pracovní síly ve vyspělých kapitalistických zemích

KOCIÁNOVÁ, Helena

Proces vědeckotechnického pokroku nabyl v nedávném období nových rysů díky zrychlujícímu se tempu, kterým probíhá jeho uplatňování ve společenské výrobě. Kvalitativní změny v technologických procesech materiální výroby postupně vyústily v zásadní převrat v oblasti výrobních sil, ve struktuře i charakteru společenské produkce, převrat, který nazýváme vědeckotechnickou revolucí. Vědeckotechnická revoluce mění způsob působení člověka na přírodu, prostředky i formy práce a spolu s tím i postavení člověka ve výrobě a charakter lidské práce. Komplexním odrazem těchto přeměn se stal přechod od převážně extenzivního k převážně intenzivnímu typu ekonomického růstu v průmyslově vyspělých zemích, který je výrazem snižování závislosti ekonomického růstu na kvantitativním zvětšování objemu živé a mrtvé práce a z toho plynoucím racionálnějšímu využívání existujících zdrojů i rostoucí efektivnosti společenské produkce. Převládnutí intenzivního charakteru ekonomického růstu je těsně spjata se všeobecným růstem produktivity společenské práce, t. j. se zmenšováním celkového objemu práce nezbytné k tvorbě daného množství užitné produkce.

Proces ekonomického rozvoje je výsledkem vzájemného působení vědeckotechnického pokroku, který se ve společenské výrobě projevuje v realizaci technických a organizačních změn, a sociálních podmínek. Změny technicko-organizační struktury, ať jsou indukovány vědou a technikou a změnami poptávky nebo společenskými podmínkami, či obojím, přispívají opět zprostředkovaně k dalším změnám v celkové poptávce, případně k dalším změnám sociálních podmínek. Prostřednictvím měnicích se požadavků ekonomické struktury na pracovní sílu, které z toho vyplývají, objevují se přesuny v souboru úhrnné zaměstnanosti. Zároveň situace na pracovním trhu spolu s individuálními a společensko-ekonomickými a politickými činiteli, ovlivňujícími strukturu všeobecné a profesní vzdělanosti, determinují variační šíři možného uplatňování vědeckotechnického pokroku stavem připravenosti potřebných pracovních sil na úkoly, které je očekávají. Kvantitativní a stále více kvalitativní disponibilita potenciálu

pracovních sil rozhoduje o tom, zda — za první — budou nároky kladené vědeckotechnickým pokrokem zvládnuty a — za druhé — zda bude váha vědeckotechnického pokroku v ekonomickém rozvoji dále posilována.

Uvedené procesy probíhají v obou sociálně-ekonomických soustavách, v socialistické i kapitalistické. Jejich projevy jsou si velmi podobné, pokud jde o stránku technickou a organizační. Z tohoto hlediska jsou dále zkoumány vývojové tendence v kapitalistických ekonomikách, které se projevují obdobně i v ekonomikách socialistických. Existují však zásadní odlišnosti, pokud jde o sociální dopady vlivu vědeckotechnického a organizačního pokroku, v nichž se odhalují stále výrazněji antagonistické rozpory kapitalistického společenského systému.

Růst produktivity práce v důsledku vědeckotechnického pokroku a změny v odvětvové struktuře zaměstnanosti

V průběhu kapitalistického vývoje ekonomiky docházelo k postupným, s nástupem vědeckotechnické revoluce se urychlivším proměnám ve struktuře výroby v závislosti na změnách v technice a technologii výrobních procesů, i ke změnám v objemu a struktuře spotřebitelské poptávky. V nich se odráží vedle stupně rozvoje výrobních sil i vývoj sociálně-politických podmínek života kapitalistické společnosti. Ve sféře pracovních sil se vlivy těchto proměn odrazily v odvětvové, kvalifikační a profesní struktuře zaměstnanosti a ve změnách hodnoty úhrnné pracovní síly, které z těchto přesunů a zvýšených nároků kladených na pracovní sílu v současných podmínkách kapitalistického reprodukčního procesu vyplývají. Dochází ke změnám v sociální struktuře, z nichž nejvýznamnější je trvalý růst počtu i proporce námezdně pracujících na celkovém činném obyvatelstvu v ekonomicky vyspělých zemích a s ním spjatý absolutní i relativní pokles samostatně výdělečně činných vrstev obyvatelstva. Výrazně se změnila podíly rozhodujících úseků i jednotlivých odvětví národního hospodářství na tvorbě úhrnného společenského produktu a ještě více na počtu osob tento produkt vytvářejících.

Zaměstnanost v jednotlivých odvětvích národního hospodářství je určována protichůdně působícími vlivy vývoje produktivity práce v těchto odvětvích a vývoje poptávky po jejich výrobcích:

Potřeba pracovních sil *stoupá* se stoupající poptávkou po produkci daného odvětví a naopak (jasně lze tuto závislost pozorovat ve vzestupných a sestupných fázích kapitalistických cyklů).

2. Potřeba pracovních sil *klesá* s rostoucím vědeckotechnickým a organizačním pokrokem, který se projevuje v rostoucí produktivitě práce (opačná situace v moderní ekonomice prakticky neexistuje).

Výsledná potřeba pracovních sil vyplývající z těchto dvou vlivů v jednotlivých výrobních procesech je vlastně nettoefektem změn v poptávce po produkci a změn v produktivitě práce. Vzájemné kombinace mohou být různé, a proto

výsledný účinek na rozsah a složení zaměstnanosti je v jednotlivých odvětvích rozdílný a v rámci národního hospodářství vede ke změnám struktury ekonomicky činného obyvatelstva. Odvětvová a kvalifikační struktura pracovních sil je úzce spojena s materiálněvěcnou strukturou ekonomiky a představuje jeden z nejdůležitějších ukazatelů charakterizujících úroveň rozvoje výrobních sil a produktivity a efektivnosti lidské práce.

Již ve dvacátých letech tohoto století došlo v ekonomikách vyspělých kapitalistických zemí k výraznému růstu produktivity práce díky racionalizační vlně a hromadnému zavádění pásové výroby v řadě průmyslových odvětví, a k rozvoji a rozšiřování dopravní a spojové techniky i počínajícímu rozvoji mechanizace zemědělství. V této době přispívalo zvýšené uplatňování nových technicko-organizačních opatření k početnému uvolňování sil z procesu materiální výroby, k vytvoření trvalé rezervní armády nezaměstnaných a k prudkému zvýšení její velikosti v období velké hospodářské krize. V období po druhé světové válce, 50. a 60. léta byla svědkem nového, ještě výraznějšího vzestupu produktivity práce v důsledku uplatňování vědeckotechnického pokroku ve výrobě.

Růst produktivity práce byl v uvedeném období, zvláště v západoevropských zemích (s výjimkou V. Británie), poměrně vysoký a stabilní. Například v NSR v letech 1950–1959 činil průměrný roční přírůstek produktivity práce na 1 odpracovanou hodinu v průmyslu 7,1 %, v celém národním hospodářství 6,7 %; v letech 1960–1966 6,2 %, resp. 5,0 %. Tento vysoký růst produktivity práce byl výrazně ovlivněn výchozí situací vyplývající z ekonomických následků 2. světové války. V USA byl vcelku růst produktivity práce pomalejší, ale urychlil se ve druhé polovině období. Přírůstek vyrobené produkce na 1 odpracovanou hodinu v soukromém sektoru činil v letech 1950–1960 2,8 %, v letech 1960–1970 3,0 % [2, s. 685].

Zdokonalování výrobní techniky vede k úspoře živé práce na jednotku vyrobené produkce.

Například v letech 1958–1966 v NSR klesl počet odpracovaných hodin v průmyslu o 0,7 % a objem výroby vzrostl o 61,4 % [1, s. 22]; v USA ve zpracovatelském průmyslu se zvýšila přidaná hodnota výroby v letech 1947–1969 zhruba o 170 %, zatímco počet zaměstnaných v tomto odvětví stoupl v téměř období o 40 % a z toho výrobních dělníků pouze o 20 % [2, s. 685].

Zavádění výsledků vědeckotechnického pokroku do výroby bylo následováno relativním snižováním počtu pracovních sil nezbytných v materiální sféře společenské výroby. Spolu s tím se měnila i úloha jednotlivých odvětví národního hospodářství v procesu společenské reprodukce a došlo k významným změnám ve struktuře celkové i odvětvové zaměstnanosti. Neustále klesal počet i podíl pracovníků v zemědělství a těžebním průmyslu; předchozí dlouhodobý růst zaměstnanosti ve zpracovatelských odvětvích průmyslu se celkově výrazně zpomalil a jejich tempo růstu je trvale nižší než tempo růstu nevýrobní sféry na celkové zaměstnanosti (viz tab. 1). Se zvětšujícím se bohatstvím výrobních kapacit společnosti dochází k přesunům zaměstnanosti od odvětví s vysokou produktivitou živé práce, která vytvářejí proporcí národního produktu značně překračující jejich proporcí na celkové zaměstnanosti, do odvětví s podstatně pomalejším růstem produktivity práce, ale bez nichž současná složitá ekonomická struktura vyspělých

Tabulka 1

Průměrné roční přírůstky nebo úbytky pracovníků v hlavních úsecích národního hospodářství v některých vyspělých kapitalistických zemích v letech 1950-1967 (v %)

Země	Zemědělství	Průmysl a stavebnictví	Ostatní
Francie	-3,2	+1,4	+1,9
Itálie	-3,7	+1,5	+1,9
NSR	-3,4	+2,0	+2,4
Švédsko	-3,0	+1,3	+2,2
Velká Británie	-5,4	+0,1	+1,0
USA	-3,9	+1,4	+2,8

Pramen: [3, s. 45].

zemí by nebyla schopna existence, a tím méně dalšího rozvoje. Zvýšil se význam a váha takových odvětví, jako je doprava (nemalou roli zde sehrál rozvoj mezinárodní dělby práce) pro účely výrobní i nevýrobní, obchod a téměř všechny úseky služeb materiální i nemateriální povahy — vědy, osvěty, zdravotnictví, veřejné správy a s ní spjatých oblastí ekonomické aktivity.

Tendence k rozvíjení obchodu a nevýrobní sféry je objektivně podmíněna a jejich trvalý růst je výrazně stimulován zvyšujícími se společenskými potřebami, které charakterizují každou vyspělou ekonomiku. Z této tendence plyne nadprůměrný vzestup počtu pracovních sil s odpovídající kvalifikací, nezbytných pro fungování této ekonomické oblasti. Ovšem v rámci kapitalistických výrobních vztahů, s jim vlastním sklonem k deformování objektivně podmíněných vývojových trendů, dochází k přebujelému růstu některých úseků nevýrobní sféry přitažlivých z hlediska zájmů kapitálu (např. finanční instituce, reklamní podniky a pod.), a naopak, k zaošťování úseků, které nepředstavují uspokojení ziskových zájmů kapitalistických podnikatelů a monopolů, nebo k němu bezprostředně nepřispívají (veřejné školství, zdravotní péče, péče o ochranu životního prostředí atd.). Oba směry deformací od žádoucího vývoje vedou ve svých důsledcích k plýtvání společenskými zdroji.

Změny v profesní a kvalifikační struktuře zaměstnanosti

Dosažený stupeň technického pokroku klade nové požadavky na organizaci a dělbu práce, na pracovní sílu, podněcuje kvalitativní a spolu se změnami odvětvové struktury národního hospodářství i kvantitativní přesuny v jejím souboru. Došlo a nadále dochází ke změnám ve struktuře povolání, ke změnám obsahu povolání tradičních a k postupnému vzniku nových a zániku starých profesí a kvalifikací.

V rámci produkce samotné materiální sféry se uskutečnily významné přesuny mezi kategoriemi pracovníků účastnících se bezprostředně ve výrobním procesu

a kategoriemi pracovníků více či méně vzdáleně tento proces zajišťujících. Současný průmyslový výrobní proces se vyznačuje rostoucí standardizací, která s sebou přináší rozdělení výrobního postupu na řadu úkonů tvořících malé, ale technologicky poměrně autonomní celky. Přitom se z procesu zpracování či zhotovování produktů vylučují úkony dříve tvořící nedílnou součást výrobního procesu — ošetřování a příprava materiálu nebo kontrola.

Tento směr vývoje vede ke zmenšování objemu lidských zásahů v průběhu samotného procesu výroby a k narůstání distance mezi pracovními úkoly a výrobním procesem. Roste význam přípravných a provoz zajišťujících (sekundárních) provozů — příprava práce, ošetřování a údržba strojního parku, vstupní a výstupní kontrola a pod. — na úkor kvantitativního snížení potřeby živé práce v přímých výrobních (primárních) provozech — zpracování materiálů, výroba součástí, montáž atd.

Kvalitativně představuje tento trend vyloučení řady tradičních, technickým pokrokem překonaných činností různých kvalifikačních úrovní. Pro pracovníky v sekundárních provozech vznikají nové úkoly. Pro ty, kteří jsou činní v úsecích obsluhujících výrobní zařízení, se stal pracovním předmětem nikoli zpracovávaný materiál neboli vyráběný produkt, ale výrobní zařízení — pracovní prostředek. Zavádění standardizace a automatizace i v sekundárních provozech zpětně podněcuje k dalším změnám primárního výrobního procesu a k novým vývojovým tendencím živé práce.

Technická opatření ke zvyšování produktivity práce jsou často uplatňována na úsecích, kde mohou být s jejich pomocí zlikvidovány jednoduché, ale málo produktivní, fyzicky namáhavé práce, a namísto lidské pracovní síly může být snadno a s velkým efektem nasazen stroj. Spolu s tím klesá počet činností, pro něž stačí nekvalifikovaná, třeba i negramotná pracovní síla (viz tab. 2).

Avšak nejen ve vyspělé zemi jako jsou USA, i v relativně tak málo ekonomicky rozvinuté oblasti, jakou je Jižní Itálie, se stále zmenšuje podíl nevyučených na celkovém počtu zaměstnaných (viz tab. 3).

Rozšiřování mechanizace a racionalizace vedoucí k postupnému zavádění automatizace a standardizace výrobních postupů přispívá k výraznější horizon-

Tabulka 2

Kvalifikační struktura dělníků ve sféře materiální produkce USA

	1900	1940	1970
Celkový počet dělníků v mil. osob	10,4	20,6	27,5
z toho v %			
kvalifikovaní a mistři	29,4	30,2	36,5
polokvalifikovaní (zaučení)	35,8	46,2	50,3
nekvalifikovaní	34,8	23,6	13,2

T a b u l k a 3

Podíl nevyučených v jižní Itálii na celkovém počtu zaměstnaných osob v národním hospodářství (v %)

	Včetně zemědělství	Bez zemědělství
1951	72	47
1961	66	43
1975 předpoklad	16	14

Pramen: [5].

tální a vertikální dělba práce a ke zúžení pracovního pole většiny dělnických profesí. Požadavky, které má na pracovníka obsluha dílčího strojního zařízení, montáž na páse a pod., se podstatně liší od požadavků tradičních výrobních metod.

Postup uplatňování vědeckotechnického pokroku ve výrobě, směřující k narůstání objemu i proporce úzkých činností ve výrobním procesu, měl za následek neustálý růst počtu *zaučených, polokvalifikovaných* pracovníků, který znamenal především značné zvýšení jejich podílu na celkové zaměstnanosti v dělnických profesích na úkor nekvalifikovaných a pomocných pracovních sil, ale také do určité míry na úkor kvalifikovaných pracovníků v tradičních dělnických povoláních.

V rámci okruhu *kvalifikovaných* dělnických profesí se projevuje několik vývojových tendencí vykonávajících protichůdný vliv na počet a podíl pracovníků náležejících k těmto profesím:

Za první, dělníci s tradiční obsáhlou odbornou řemeslnou kvalifikací mohli být jen zřídka nebo jen částečně využiti v rozšiřující se průmyslově organizované produkci a jejich význam i počet výrazně klesl.

Pokud byly tyto profese zaměřeny na produkci spotřebních statků, snížila se jejich váha proto, že poptávka spotřebitelů se hromadně zaměřila na průmyslově vyráběné zboží, které je díky zavádění produktivnějších moderních výrobních metod a nových druhů surovin a materiálů značně levnější než zboží řemeslně vyráběné. K tomu přistoupila skutečnost, že většina nových typů spotřebního zboží, např. předměty dlouhodobého užití strojírenské provenience, nemůže být řemeslně vůbec vyráběna. Pracovní síly tohoto typu kvalifikace nacházejí sice uplatnění jako výrobci luxusního zboží, většinu zakázkového, a jako pracovníci ve službách provádějící opravy širokého parku spotřebních předmětů. Ovšem kvantitativně nemohla tato pracovní místa nahradit absolutní i relativní pokles počtu pracovníků v oblasti tradiční řemeslné výroby.

Za druhé, v důsledku změn v technologických postupech došlo a stále dochází ke vzniku *nových kvalifikací a profesí*, které zvyšují svoji váhu na úkor tradičních.

Velmi ilustrativní je v tomto směru oblast stavební výroby. Vzhledem k bouřlivému rozvoji tohoto obvětví v NSR v první polovině poválečného období použijeme několika údajů, které jsou k dispozici. Objem stavební produkce v letech 1950—1961 se zvětšil o 143 % při absolutním zvýšení počtu pracovníků o 36 %. Počet vyučených zedníků

stoupl pouze o 18 % a malířů pokojů o 22 %. Naproti tomu nabyly na váze kvalifikace nezbytné pro nové stavební postupy, v nichž vzrůstá podíl betonářských a montážních prací při rostoucí mechanizaci: počet betonářů stoupl o 136 %, stavebních zámečníků o 53 % [5].

Za třetí, co se týče kvalifikací typických pro průmyslové dělníky, projevují se dva protichůdné vlivy přímo v jejich okruhu. Na jedné straně klesá podíl těchto dělníků v primárním výrobním procesu. S rostoucí mechanizací a automatizací, s pevnější organizací práce roste i její produktivita a klesá potřeba živé práce, především kvalifikované, na jednotku produkce, což vede ke snižování kvantitativní potřeby kvalifikovaných dělníků a k růstu požadavků po zaučených dělnících, zvláště v oblasti výroby spotřebních statků a jednodušších pracovních prostředků vycházejících z hromadné pásové produkce.

Například v kovoprůmyslu NSR vzrostl v letech 1950–1961 počet vyučených soustružníků o 35 % a jemných mechaniků o 13 %, ale počet pracovníků na úsecích, v nichž tyto kvalifikované profese pracují, se zvýšil o 72 %, respektive o 34 % [5].

Růst poptávky po výrobcích příslušných odvětví, který předstihuje růst produktivity práce v nich, však brání snížení absolutního počtu kvalifikovaných průmyslových dělníků a výrazné zvýšení předstihu poptávky má za následek i vzestup jejich počtu. Stejným směrem působí i stoupající složitost nejnovější výrobní techniky, spojená se zvýšenými nároky na odbornost a kvalifikaci pracovních sil účastnících se její výroby a montáže, a rozvoj poptávky po kvalifikované dělnické práci ve výzkumných a vývojových provozech při výrobě a zkoušení prototypů, nových součástek, přípravků a nových technologických postupů. Současně stoupá potřeba kvalifikovaných dělnických profesí ve výrobně orientovaných sekundárních provozech. Mechanizace a automatizace výroby a vnitropodnikové dopravy při rostoucí složitosti nákladního provozního vybavení vyvolává růst požadavků po kvalifikované dělnické práci v obsluze, údržbě a opravách strojů a zařízení.

V této souvislosti je třeba upozornit na změny ve vnitřním obsahu zdánlivě tradičních kvalifikací. Například pod jedním z velice rozšířených tradičních povolání, jakým je strojní zámečník, se v současné době často skrývá údržbář či seřizovač strojního parku.

Proces technicko-organizačního rozvoje a stálého zdokonalování výrobně technické základny vyžaduje v rámci celé ekonomiky růst počtu pracovníků *vědeckotechnického zaměření*, přímo ve výrobní sféře především pracovníků *technicko-organizačního a ekonomického zaměření*. Během celého dvacátého století se zvyšuje počet pracovních činností vyžadujících vyšší střední a vysokou kvalifikaci příslušného typu. Tento proces se značně urychlil v posledních desetiletích, zvláště v nejprogresivnějších odvětvích. Jeho výrazem je stálý růst počtu *inženýrů a techniků* — pracovníků, s nimiž je v první řadě svázána technologická úroveň a efektivnost výrobního procesu — a *hospodářských a administrativních* pracovníků všech stupňů. Ve všech úsecích národního hospodářství vyspělých kapitalistických zemí roste tento personál početně rychleji než celkový úhrn zaměstnaných.

Tabulka 4

Počet přírodovědců, inženýrů a techniků v soukromém průmyslu USA v letech 1961–1970

	1961	1970	$\frac{1970}{1961} \cdot 100$
Celkem	1 356 900	1 860 400	137
z toho inženýři a metalurgové techniky	653 800 570 000	872 200 786 300	133 142

Pramen: [7, s. 527].

V NSR se v letech 1950 až 1970 změnil poměr dělníků a zaměstnanců na celkovém počtu námezdně pracujících ze 74:26 na 61:39 [6, s. 46] a v USA poměr tzv. modrých a bílých límečků na celkovém činném obyvatelstvu v témže období ze 62,5:37,5 na 51,8:48,3. Podíl odborníků a technických kádrů se zvýšil v USA v letech 1950 až 1972 ze 7,5 % na 14 % [7, s. 233]. V odvětvích průmyslu, která jsou průkopníky vědeckotechnické revoluce (např. atomový průmysl), tvoří proporce techniků a inženýrů podstatnou část zde angažované pracovní síly.

Pokud jde o inženýry a techniky, jsou pro vývoj struktury jejich souboru rozhodující dva základní směry využití, které se promítají ve vertikální a horizontální dělbu práce této skupiny pracovníků. Především existují diference podle kvalifikační úrovně, na jejichž základě vykonávají inženýři — pracovníci s vysokoškolským vzděláním — vesměs činnosti vyšší úrovně než technici (viz tab. 4). Přitom se členové obou skupin dělí na pracovníky se zaměřením ryze technickým (projekce, konstrukce, zkoušky technických zařízení, vývoj nových technologických postupů a pod.) a na pracovníky provozní, kteří vedle technických (snad méně hlubokých) musí uplatňovat i organizační schopnosti a ekonomické znalosti. Zatímco pro první směr je charakteristická spíše převaha vysokoškolsky vzdělaných kádrů — inženýrů, pro druhý převaha techniků.

Obdobný vývoj jako v průmyslu nebo stavebnictví se zračí i ve struktuře v zemědělství vyspělých kapitalistických zemí. Růst produktivity práce a výrazný kvantitativní pokles počtu osob činných v zemědělství byly doprovázeny kvalifikačními přesuny směrem k průmyslově technickým a organizačním činnostem (úbytek zemědělských dělníků jen částečně nahrazují pracovníci v oborech obsluhujících zemědělské závody a pracovníci v různých mechanizačních a poradních střediscích) a zvýšením celkové kvalifikační úrovně zbývajících pracovníků v zemědělství.

Zvyšující se *potřeba pružnosti a efektivity* v ekonomické činnosti je doprovázena stoupající nároky na hospodářsko-organizační práci. Mění se objem, obsah i struktura řídicích a administrativních činností. Složitost a komplexnost soudobé společenské výroby, rostoucí velikost podniků, dělba práce a kooperace nutí vedle tradičních hospodářskoprávních činností (mzdová agenda, nákup surovin a odbyt hotových výrobků a pod.) i ve vyspělých kapitalistických zemích k vnitropodnikovému plánování, organizované informační činnosti atd.

Zároveň jsou náročné podmínky vědeckotechnické revoluce pūdou, v níž se

v procesu kapitalistické reprodukce zostřují staré a objevují nové protiklady a rozpory. Výrazem snahy kapitálu případné sociální konflikty mírnit nebo jim předcházet, je zvýšení počtu příslušníků netechnických odborných profesí nejrůznějšího druhu — jako psychologové, sociologové, odborníci na mezilidské vztahy na pracovištích a pod. To vše má za následek růst administrativního aparátu a jiných netechnických pracovníků v podnicích a v relaci ke stagnaci, příp. poklesu počtu výrobních dělníků znamená vyšší přírůstek pracovníků v zaměstnaneckých povoláních na úkor tradičních dělnických. V rámci národního hospodářství je tato tendence ještě posilována rozvojem veřejné správy a celé nevýrobní sféry, kde převládá váha duševní práce.

V rámci netechnických profesí náležejících k duševní práci došlo k řadě dalších významných změn. Spolu se stále se rozšiřujícím objemem těchto činností se uskutečňuje značná polarizace z hlediska odborné náročnosti kladené na pracovníky je vykonávající. Rozrůstá se do širě počet pracovních míst náležejících sice k duševní práci, ale svázaných s málo intelektuální monotónní, netvůrčí činností, která je charakteristická především pro řadové kancelářské práce různého druhu. Zároveň na opačném pólu, na úrovni vysoce kvalifikovaných činností v oblasti řízení a správy, dochází vzhledem k rostoucí komplikovanosti společenské produkce a společenského života vůbec k nárůstu požadavků kladených na příslušné pracovníky. Zvyšuje se počet kvalifikovaných povolání, v nichž praktická činnost vyžaduje vědecké znalosti a vědecké metody práce, případně i dvojí kvalifikaci.

Rozšiřování okruhu pracovníků s vysokou úrovní kvalifikace, jejíž základ spočívá na předchozím vysokoškolském vzdělání, je úzce spojeno s rozvíjením výzkumu a vývoje a nemateriálních služeb.

V podmínkách nastupující vědeckotechnické revoluce, kdy se ve všech vyspělých ekonomikách stala věda zákonitě jedním z hlavních zdrojů růstu, je výzkum a vývoj rozvíjen plánovitě a uvědoměle ve všech svých stádiích i v kapitalistických zemích.

V ekonomicky nejsilnější kapitalistické zemi světa, v USA, se v letech 1950 až 1970 zvýšil počet inženýrů a přírodovědců pracujících v národním hospodářství z 556,7 tis. na 1594,7 tis., tedy téměř třikrát. Přitom ve výzkumu a vývoji tvořil jejich počet v r. 1970 téměř jednu třetinu a růst tohoto počtu dosáhl proti r. 1950 3,4-násobku [4, s. 527].

Rozvoj a struktura nemateriálních služeb vyplývá z růstu poptávky po jejich výkonech, poptávky determinované dosaženou úrovní ve sféře materiální produkce a sociálně-politickými podmínkami života jednotlivých zemí. Tato oblast obsahuje vesměs činnosti náročné na živou práci — školství, zdravotnictví, sociální péče, kulturní a osvětová činnost, státní správa — což vede ke zvyšování váhy těchto odvětví na celkové zaměstnanosti.

„Oblast nemateriálních služeb tvoří z hlediska růstu zaměstnanosti několik různorodých skupin. Po druhé světové válce rostou zejména dvě skupiny. Je to jednak vzdělání, věda a výzkum, což jsou «pilíře» vědeckotechnické revoluce, jednak

zdravotnictví, obor, kam se v padesátých a šedesátých letech soustřeďuje zájem obyvatelstva. Přitom v obou těchto oborech neexistuje technický pokrok šetřící práci, takže růst poptávky (za kapitalismu), resp. společenské potřeby (za socialismu) se bezprostředně odrážejí ve zvyšujícím se počtu pracovníků“ [3, s. 42], a to ve velké míře pracovníků s vysokoškolským vzděláním a vzděláním středním-odborným i všeobecným.

Změny v poměru jednoduché a složité práce — předpoklad pro růst hodnoty pracovní síly

Uvedené tendence v zaměstnanosti jsou výsledkem uplatňování a zároveň předpokladem dalšího rozvoje vědeckotechnického pokroku. Pokusíme se shrnout vývojové trendy přesunů ve struktuře odvětvové a profesní zaměstnanosti ve vyspělých kapitalistických zemích a z nich vyplývající požadavky na kvalifikaci pracovních sil a vývoj hodnoty pracovní síly.

Zjišťujeme, že se výrazně změnila váha práce fyzické a duševní, vynakládané ve společenském reprodukčním procesu, ve prospěch práce duševní. Současně se zvyšuje podíl pracovníků nacházejících se vně bezprostředního výrobního procesu, a to jak díky rozvoji nevýrobních odvětví národního hospodářství, tak i ve sféře samotné materiální produkce, a nikoli jen v povoláních nedělnických, ale i dělnických.

Vývojové tendence svědčí o rozšíření diferencovanosti struktury úhrnné pracovní síly, o růstu úlohy a významu skupin pracovníků technického i netechnického zaměření s vysokou kvalifikací, v němž se odráží zvýšení vlivu vědy na společenskou výrobu. Ačkoli tito pracovníci nejsou v bezprostředním styku s výrobními prostředky, jejich práce je předpokladem vědeckotechnického pokroku a růstu efektivnosti současného reprodukčního procesu, vyjádřených v rychlejším růstu úhrnné hodnoty společenského produktu, než činí prostý kvantitativní přírůstek úhrnné živé práce na tento produkt vynaložené.

Pomalejší tempo růstu kvantitativního přírůstku lidské práce než produktu z ní vycházejícího, je projevem změn v poměru mezi jednoduchou a složitou prací, vyjadřuje výrazný přesun směrem k práci stále větší složitosti. Možno konstatovat, že v období nástupu vědeckotechnické revoluce byl *kvantitativní* růst živé práce zaměněn za její růst *kvalitativní*, přiněmž v souhrnu lidské práce neustále roste koeficient vyjadřující poměr práce složité a jednoduché. Práce vědce, inženýra, technického pracovníka vytváří nezbytné podmínky pro podstatný růst produktivity práce výrobního dělníka; práce odborného dělníka vytváří za jednotku času větší hodnotu než práce řadového dělníka s nízkou nebo střední dělnickou kvalifikací.

V rámci celkové zaměstnanosti se změnil poměr mezi vysokou, střední a nízkou kvalifikací v dělnických a nedělnických profesích ve prospěch střední a vysoké. Bezprostředně s tím se měnil i jejich obsah. Rozšíření techniky a její stále rostoucí složitost ve sféře materiální výroby a konečkonců i ve všech oblastech

všedního života znamená, že i vykonávání prosté nekvalifikované práce dnes není možné bez určité přípravy, bez elementárního všeobecného vzdělání, přinejmenším gramotnosti. Celá řada odborných dělnických profesí, náležejících sice k fyzické práci, vyžaduje nejen manuální zručnost, ale i rozsáhlé odborné znalosti a tvůrčí přístup k práci. „Dělník stále méně prodává kapitalistovi své pracovní ruce, ale stále více vysokou úroveň duševní práce, svůj mozek.“ [4, s. 41]

Velká proporce polokvalifikovaných dělníků vykonávajících práci po pouhém zaučení se vytvářela v meziválečném období v procesu zavádění hromadné pásové výroby na úkor kvalifikovaných dělnických profesí. Podíl zaučených dělníků převládá i v současnosti, ale jeho nárůst šel v období po druhé světové válce především na úkor historické kategorie nekvalifikovaných pracovních sil, přičemž změny v technologických procesech vedou ke zvyšování požadavků na ně klade-
ných.

Ačkoli se podíl nekvalifikovaných dělníků snižuje, kapitalismus ještě stále udržuje nemalý počet těchto nízkoplacených pracovníků jak ve výrobních odvětvích, tak ve službách — na místech, kde je jejich využití výhodnější než investice šetřící práci. Existence nekvalifikovaných pracovních sil je současně důsledkem společenských podmínek udržujících se v rámci kapitalistických výrobních vztahů, které neumožňují poskytovat dostatečné všeobecné vzdělání, tím méně odbornou kvalifikaci všemu obyvatelstvu. Tato kategorie námezdně pracujících je ve vyspělých kapitalistických zemích doplňována cizími dělníky, tzv. gastarbeitery z ekonomicky méně vyvinutých oblastí. Jejich nekvalifikovaná, málo placená pracovní síla je činitelem snižujícím hodnotu úhrnné pracovní síly v buržoazních zemích, které dosáhly vysoké ekonomické úrovně. V USA zastává tuto úlohu především obyvatelstvo barevné pleti.

Z vývojových trendů je nicméně zřejmé, že zvýšení vědeckotechnické úrovně výroby spolu se zostřováním konkurenčního boje v rozvinutém kapitalismu vedlo k růstu požadavků na všeobecnou úroveň kvalifikace námezdní práce. Kapitalistická společnost vydává v souhrnu na produkci materiálních a duchovních statků práci stále větší složitosti a kvality, čehož by nebylo možné dosáhnout bez rozšíření všeobecného vzdělání a odborné přípravy pracovních sil.

Pracovní síla, již se dostalo širšího všeobecného a hlubšího odborného vzdělání, je schopna vykonávat složitější práci a vytvářet za jednotku času větší hodnotu. V tomto procesu se zvyšuje i hodnota samotné pracovní síly, neboť vyšší vzdělání, jehož se jí dostalo, zvyšuje celkové náklady na její produkci i reprodukci ve srovnání s prostou pracovní silou schopnou jednoduché práce. Aby se pracovní síla stala „vyvinutou a specifickou pracovní silou, je zapotřebí určitého výcviku nebo výchovy, které opět stojí větší nebo menší sumu zbožních ekvivalentů. Tyto náklady na výcvik jsou různé podle kvalifikace pracovní síly. Tyto učební náklady, mizivě malé u obyčejné pracovní síly, patří k hodnotám vynakládaným na její výrobu“ [8, s. 191].

Spotřební koš ztělesňující náklady nezbytné pro reprodukci pracovní síly — individuální i souhrnné — se postupně naplňoval a rozšiřoval o nové položky.

Růst produktivity práce v oblasti materiální sféry společenské výroby a jemu odpovídající pokles společenské hodnoty jednotlivých položek tradičních hmotných statků (množství práce společensky nutné na jejich výrobu) v tomto koši obsažených, působí ve směru k poklesu hodnoty pracovní síly. Na druhé straně však se obsah tohoto koše postupně rozšiřoval, a to jak o nově vytvářené druhy hmotných statků, tak stále více o prvky nemateriální spotřeby, sloužící v první řadě k uspokojení požadavků kapitalistické výroby na zajištění odpovídající kvality námezdních pracovních sil, jejich vzdělání a kvalifikace. Rozšíření koše nákladů skládajícího hodnotu pracovní síly o tyto nové položky, spolu se zvětšováním jejich váhy v tomto koši, působí naopak ve směru k růstu hodnoty pracovní síly. Hodnota pracovní síly má sklon ke stagnaci či poklesu v případě, že se kapitálu prostřednictvím vědeckotechnického pokroku daří zvyšovat tempa růstu produktivity práce v produkci zboží a služeb vcházejících do hodnoty pracovní síly ve srovnání s tempy růstu vzělanostní či kvalifikační úrovně úhrnné pracovní síly (a naopak).

Oblast vzdělání a celá nemateriální sféra (na niž se především soustřeďuje oblast společenské spotřeby) je oblast mimořádně náročná na živou práci — zvláště složitou. Je to oblast, jejíž rozvoj neprobíhal prostřednictvím prudkého růstu produktivity práce, ale prudkého růstu zaměstnanosti. Množství práce nutné na jednotku výkonu v této sféře proto klesalo pomaleji (případně vůbec ne, nebo dokonce stoupalo) než rostla kvantitativní a kvalitativní úroveň těchto výkonů ve spotřebním koši úhrnné i jednotlivé pracovní síly.

Růst proporce nemateriálních služeb v rozšiřujícím se koši nákladů nezbytných k reprodukci pracovní síly žádoucí kvality přispívá ke zvyšování podílu složité práce v celkovém fondu práce společensky nutné k produkci tohoto koše, a proto ke zvýšení jeho hodnoty. Je třeba brát v úvahu, že růst podílu složité práce vynaložené na tvorbu společenského produktu, jak jej odrážejí změny v kvalifikační skladbě zaměstnanosti, několikanásobně nahrazuje pokles množství jednoduché práce i stagnaci, příp. i snížení úhrnného fondu pracovního času v důsledku postupného zkracování zákonné délky pracovní doby.¹

Uplatňování vědeckotechnického pokroku ve společenské výrobě v období vědeckotechnické revoluce tak vytváří předpoklady a podněty pro růst hodnoty pracovní síly. V podmínkách kapitalistických výrobních vztahů narážejí tyto objektivně podmíněné tendence na odpor plynoucí z úsilí kapitálu o maximalizaci zisku cestou minimalizace nákladů, v tom bezprostředně minimalizace nákladů živé práce. Odpor kapitálu zvláště sílí v dobách konjunkturních poklesů, a v současné situaci hluboké krize kapitalistické ekonomiky vede k přímému zmrazování růstu nebo snižování reálných mezd. Navzdory objektivnímu charakteru růstu hodnoty pracovní síly musí být proto objektivní požadavky ekonomiky, odpovídající zároveň subjektivně pocíťovaným potřebám pracujících tříd, prosazovány

¹ „Na druhé straně v každém hodnototvorném procesu se vyšší práce vždy musí převádět na průměrnou společenskou práci, např. jeden den vyšší práce na x dnů jednoduché práce.“ [8, s. 217]

tvrdým a houževnatým ekonomickým a politickým bojem dělnické třídy a ostatních pracujících.

Řada úspěšných výsledků tohoto dlouhodobého zápasu se projevila ve zvýšení ceny pracovní síly ve čtvrtstoletí po druhé světové válce, v němž díky revolučním změnám ve světě, se významně posílila pozice a vliv námezdní práce na sociálně politický a ekonomický život v buržoazních zemích. Tato skutečnost zároveň podněcovala podnikatele k ekonomicky výhodné záměně živé práce kapitálem, ke zdokonalování techniky a nahrazování staré novou, výkonnější.

Tendence k růstu hodnoty pracovní síly na současné ekonomické úrovni, odrážející se v bohatší a různorodější náplni spotřebního koše prostřednictvím růstu výdělku i společenské spotřeby, se stala důležitým činitelem ekonomického růstu i ekonomické efektivity. Na tomto základě se rozvíjející fyzické i duševní schopnosti pracujících jsou faktorem, jehož význam v rozvoji materiálních základů společnosti se stále zvětšuje. Překážky, jež staví do cesty tomuto rozvoji kapitalistické výrobní vztahy, proto nutně vedou k zostření základních rozporů kapitalistické ekonomiky a buržoazní společnosti vůbec.

Literatura

- [1] SOUKUP, J.: Technický pokrok a změny ve struktuře zaměstnanosti. [SIVO, č. 1259.] Praha, ÚVTEI 1974.
- [2] American Economic Almanac. Washington 1970/1971.
- [3] ČERVENKOVÁ, A.: Perspektivy využití technického pokroku ve službách a jeho ekonomické souvislosti. [SIVO, č. 1365.] Praha, ÚVTEI 1974.
- [4] ĀULPANOV, S. I. — ŠEJNIS, V. J.: Aktualnyje problemy političeskoj ekonomii sovremennogo kapitalizma. Moskva 1974.
- [5] KAMERER, A.: Wandel der Berufsstruktur, Technischer Fortschritt und Struktur-erler Wandel. Mnichov 1970.
- [6] GÖSEKE, G. — BEDAU, B.: Verteilung und Schichtung der Einkommensstruktur der privaten Haushalte in der BRD 1950 bis 1975. Berlin 1974.
- [7] Statistical Abstract of the United States. Washington 1973.
- [8] MARX, K.: Kapitál I. Praha 1954.

СТРУКТУРА ЗАНЯТОСТИ И СТОИМОСТЬ РАБОЧЕЙ СИЛЫ В РАЗВИТЫХ КАПИТАЛИСТИЧЕСКИХ СТРАНАХ

КОЦИАНОВА, Гелена

Статья занимается тенденциями в занятости, которые являются результатом принятия научно-технического прогресса, в процессе производства и, одновременно, они являются предположением его дальнейшего развития. Эти тенденции начались выразительно проявляться на порогу научно-технической революции в этапах после второй мировой войны в развитых капиталистических странах.

Тренды развития доказывают расширение дифференцированности структуры общей рабочей силы, рост роли и значения групп работников технического и нетехнического замещения с средней и высокой квалификацией, в котором отражается повышение влияния науки на общественное производство. Повышение научно-технического уровня производства, вместе с обострением конкурентной борьбы в развитом капитализме вело к росту запроса на общий уровень квалификации наемного труда. Можно наблюдать, что в период наступления научно-технической революции был количественный рост живого труда заменен на ее качественный рост. При этом в совокупности человеческого труда постоянно растет коэффициент выражающий отношение сложного и простого труда.

Рабочая сила с более широким общим и глубшим специальным образованием способна проводить более сложную работу и создавать больше стоимости на единицу времени. В этом процессе повышается также и стоимость рабочей силы, потому что более высокое образование, которым она пользуется, повышает в целом затраты для ее воспроизводства, в сравнении с простой рабочей силой, способной только простого труда.

Развивающиеся физические и душевные способности рабочих посредством расширения материальных и нематериальных форм потребления, являются фактором, которого значение в развитии материальной базы общества постоянно повышается. Но, в условиях капиталистических производственных отношений наталкиваются эти объективно обусловленные тенденции развития на сопротивление капитала, старающегося об минимализации затрат живого труда, что необходимо ведет к обострению старых и возникновению новых противоречий капиталистической экономики.

STRUCTURE OF EMPLOYMENT AND THE VALUE OF LABOUR FORCE IN DEVELOPED CAPITALIST COUNTRIES

KOCIÁNOVÁ, Helena

This article is concerned with tendencies in employment due to scientific and technological progress in production process, which at the same time form an assumption for its further development. These tendencies appeared to a greater extent at the threshold of the Scientific and Technological Revolution in the period after the World War II in developed capitalist countries.

Development trends indicate on broadening the differentiation in the structure of total labour force, growth in the role and importance of groups of workers having technological and nontechnological orientation with a medium and high qualification which is reflected by increased effects of science on social production. The increase in the scientific and technological level of production together with aggravating competitive struggle under developed capitalism has led to growth in requirements on common level of qualification of mercenary labour. One can observe that during the period of Scientific and Technological Revolution quantitative growth of live labour was oriented to its qualitative growth. At the same time a coefficient expressing the ratio between complicated and simple labour in the whole human labour constantly increases.

The labour force which received a broader general and deeper special education is able to carry out a more complicated labour and to produce a greater value per time unit. In this process the value of labour force itself increases since the higher

education which it received increases the total cost on its reproduction in comparison with simple labour force, which is able to carry out only simple work.

Developing physical and intellectual qualifications of workers by increasing material and immaterial forms of consumption represent a factor whose importance in the development of material and social bases constantly increases. However under conditions of capitalist production relationships these objectively stipulated development tendencies meet with resistance of capital, which endeavours to minimize costs of live labour and this necessary leads to an aggravation of old and to a formation of new contradictions in the capitalist economy.

S p r á v y

Ekonomická teória o otázkach vedeckotechnickej spolupráce

Koncom roku 1975 sa konalo v Prahe sympóziu vedeckých a odborných pracovníkov o otázkach vedeckotechnickej spolupráce krajín RVHP. Poriadateľom sympózia bol Medzinárodný ústav ekonomických problémov svetovej socialistickej sústavy pri RVHP (MÚEP SSS) spolu s Ústavom ekonomiky a riadenia vedeckotechnického rozvoja pri Federálnom ministerstve techniky a investičného rozvoja. Jeho riaditeľa, Ing. Jaroslava Kubíka, sme požiadali, aby nám poskytol rozhovor o otázkach prerokúvaných na sympóziu, z hľadiska niektorých aktuálnych otázok ekonomickej teórie.

Otázka: Mohli by ste predovšetkým uviesť dôvody, ktoré viedli k zvolaniu sympózia o otázkach vedeckotechnickej spolupráce?

Odpoveď: Bezprostredných dôvodů pro svolání symposia bylo několik. Zastavím sa u těch hlavních. Tak především: je známo, že mezi zeměmi RVHP se již poměrně dlouhou dobu rozvíjejí nejenom intenzivní hospodářské, ale i vědeckotechnické styky. Zvláště po přijetí Komplexního programu rozvíjení socialistické ekonomické integrace přistupují socialistické země RVHP k využívání vědeckotechnické spolupráce pro řešení klíčových problémů intenzivního rozvoje ekonomik jednotlivých socialistických zemí i socialistického společenství jako celku. Bylo podepsáno více než 70 mnohostranných dohod o vědeckotechnické spolupráci, vytvořilo se 45 koordinačních středisek, dva mezinárodní ko-

lektivy vědců, řada nových mezinárodních hospodářských organizací. Ve společenství zemí RVHP pracuje dnes kolem 5 miliónů lidí ve výzkumné a vývojové základně. Tento potenciál je s to zabezpečit trvalé rozvíjení výzkumu ve všech oblastech vědy a zabezpečit, aby výsledky výzkumu napomáhaly řešit základní úkoly socialistické výstavby. Za druhé: bližší analýza ekonomické spolupráce zemí RVHP ukazuje, že její intenzita a efektivnost je stále více ovlivňována stupněm rozvoje vědeckotechnické spolupráce. Začíná plnit úlohu vedoucího faktoru, z něhož se pak odvozují i úkoly ve spolupráci v ostatních oblastech. V podstatě máme co dělat s procesem, který má svůj objektivní základ v současné úloze vědy a techniky. Je jenom přirozeným důsledkem tohoto vývoje, že věda a technika svojí úlohou začíná intenzivně pronikat do mezinárodních ekonomických vztahů. Konečně nelze nevidět rostoucí potřebu nespokojit se s dosaženým, ale jít dál a otevřít prostor pro urychlení integračních tendencí, které budou spojeny s postupným formováním jednotného národohospodářského komplexu zemí RVHP. Věda a technika v něm bude mít mimořádně významnou úlohu.

Ekonomická teorie nemůže tyto procesy jenom zaznamenávat. Musí je analyzovat, třídit, hodnotit a odvozovat z nich obecně platné tendence a předkládat řídicím orgánům náměty a podklady pro rozhodování. Už z toho je vidět, že program symposia byl bohatý, ovlivněný navíc tím, že

se symposium k těmto otázkám v podstatě konalo poprvé.

Otázka: Tu je snád na mieste otázka, či ekonomická teória už môže túto úlohu splniť, či je na to dostatočne vyzbrojená?

Odpoveď: Domnívam se, že takovouto úlohu ekonomická teorie musí sehrát. Vždyť to patří k jejím základním úkolům a je to nesporně odpovědnost pracovníků ekonomické teorie všech socialistických zemí přispívat výstavbě vyspělé socialistické společnosti.

Myslím však, že otázka směřuje ještě někam jinam a že souvisí spíše s odpovědí na zhodnocení úrovně teoretického rozpracování problémů vědeckotechnické spolupráce jako neoddelitelné součásti teorie ekonomické integrace. Pokud takto rozumím otázce, je pravdou, že jde relativně o nejmladší oblast ekonomické teorie. Dá se říci, že se teprve formuje jako určitá disciplína. Není to ale nic neobvyklého. Vždyť takovýmto způsobem se teorie vyvíjí všeobecně.

Co pokládám za rozhodující z hlediska takto postavené otázky. Především to, že ekonomická teorie socialistických zemí se velmi intenzivně zaměřuje na problematiku integrace vůbec a vědeckotechnické spolupráce zvlášť. Vždyť zhruba před dvěma lety se objevovaly teprve prvé menší práce, více od jednotlivců než kolektivů a více od praktiků (kteří zřejmě tento problém pocítovali naléhavěji) než od teoretiků. Přitom bych přirozeně nechtěl zanedbat ohromnou práci (i z teoretického a metodologického hlediska), která je obsažena v Komplexním programu prohlubování socialistické ekonomické integrace.

A jaký je stav dnes? Myslím, že takové skutečnosti, jako že se pražského symposia zúčastnili představitelé výzkumných ústavů prakticky všech zemí RVHP, že se téměř ve všech zemích věnují otázkám vědeckotechnické spolupráce menší či větší kolektivy, že vzniklo ohromné teoretické zázemí pro výzkum těchto problémů v řadě sovětských ústavů, že jenom na

symposiu bylo předneseno kolem 40 fundovaných příspěvků, už svědčí o tom, že ekonomická teorie velmi odpovědně nastartovala k rozpracování závažné problematiky vědeckotechnické spolupráce.

Myslím, že není zanedbatelná ani skutečnost, že se na symposiu projevila shoda v oceňování závažnosti jednotlivých problémů, že tudíž nešlo o nějakou nepřehlednou tříšť názorů, ale že krystalizovaly poměrně ucelené skupiny problémů, které oceňují ekonomové shodně a že jim dávají i v plánech výzkumu prioritu. A v neposlední řadě snad stojí za zmínku, že na pražském setkání došlo k dohodě mezi řadou ústavů, že jednotlivé problémy budou napříště řešit společně podle jednotného plánu.

Všechny tyto skutečnosti jsou příslibem, že ekonomická teorie nebude stát stranou řešení aktuálních problémů vědeckotechnické spolupráce. Myslím, že určitým vkladem do jejich řešení bylo už samotné symposium.

Otázka: Možno v stručnej forme charakterizovať výsledky sympózia?

Odpoveď: To má vždycky jedno nebezpečí. A to, že při sebevětší snaze poskytnout zevšeobecňující informaci se položí důraz na některou stránku problému, která snad se může zdát méně významnou. Jestliže se tudíž o to pokusím, tak s touto mírou rizika a s prosbou o pochopení, že v tom může být i mnoho subjektivního.

V čem lze spatřovat základní přístupy, které účastníci symposia vs svých vystoupeních zdůraznili? Především zdůraznili myšlenku, že v současném období se nacházejí socialistické země RVHP v etapě, kterou lze charakterizovat jako období, v němž dostává úkol spojení vymožeností vědeckotechnické revoluce s přednostmi socialistického systému hospodářství nový — v podstatě internacionální — rozměr. To zároveň znamená, že všechny základní úkoly, které řeší socialistické země v rámci programu účinnějšího využití vědeckotechnického rozvoje pro zvýšení efektiv-

nosti národních ekonomik, by měly přispívat k plnění tohoto úkolu. Prohlubování socialistické ekonomické integrace rozšiřuje zároveň možnosti pro efektivní využití vědy a techniky a tím i pro to, aby

— vědeckotechnický rozvoj sehrál dynamickou úlohu v integračních procesech, aby ve stále větším rozsahu určoval jejich charakter;

— vědeckotechnická spolupráce hrála úlohu aktivního nástroje strukturální přestavby ekonomiky zemí RVHP na základě postupného propojování vztahů vědeckotechnické spolupráce — kooperace a specializace výroby — společná odbytová činnost.

Zabezpečování tohoto úkolu staví do popředí požadavek jednotného přístupu a zajišťování řady úkolů: při vytváření jednotné vědeckotechnické politiky zemí RVHP, při formování jednotného vědeckovýzkumného potenciálu, při vytváření jednotné koncepce uplatňování výsledků vědeckotechnického rozvoje v praxi, při uplatňování jednotných principů hodnocení efektivnosti atd.

Z těchto hledisek i z hledisek budoucích potřeb lze ocenit současný stav tak, že vědeckotechnická spolupráce mezi zeměmi RVHP v sobě zahrnuje bezprostředně největší zdroje urychlení integračních procesů a zvýšení efektivnosti každé socialistické země i celého socialistického společenství. V souvislosti s tím by měla aktivní úlohu sehrát zejména:

a) při zvýšení technické úrovně rozhodujících oborů průmyslu, aby držely krok s tempem rozvoje světové vědy a techniky a byly vybaveny potřebnou výzkumnou a vývojovou základnou;

b) při vyrovnávání se s problémem zabezpečení energetických a surovinových zdrojů pro národohospodářský komplex zemí RVHP;

c) při vytváření zdrojů zabezpečení soběstačnosti zemí socialistického tábora v zemědělských produktech;

d) při řešení programu rychlého rozvo-

je oborů spotřebního průmyslu a uspokojování potřeb obyvatelstva zemí socialistického společenství v souladu se sociálními programy komunistických a dělnických zemí RVHP.

Zvýšení účinnosti vědeckotechnické spolupráce zároveň vyžaduje prohloubit mechanismus jejího fungování. Vedoucí myšlenkou by mělo být úsilí o vytváření jednoty mezi ekonomickou a vědeckotechnickou spoluprací, aby v budoucnosti vytvářely jednotný celek. K tomu musí přispět:

— prohloubení systému prognózování (přechod ke komplexnímu ekonomickému oceňování rozvoje vědy a techniky a realizace jejich klíčových směrů);

— integrované technicko-ekonomické programy, které by byly již zcela konkrétním nástrojem, jak řešit společné problémy socialistického společenství;

— jednotný systém stimulace realizace vědeckotechnických poznatků (cenová politika, jednotné fondy zemí RVHP atd.);

— jednotná politika v oblasti přípravy a využívání vědeckých kádrů, aby se zabezpečilo co nejúčinnější využívání tvůrčího potenciálu.

Každá z uvedených tézí má svůj vnitřní obsah, své zcela konkrétní teoretické a metodologické aspekty. Počítáme s tím, že se všechny náměty vyhodnotí a závěry předloží příslušným hospodářským orgánům i výzkumným ústavům k využití.

Otázka: Možno pritom predsa len uviesť niektorý konkrétny námet, ktorý vzbudil mimoriadnu pozornosť na sympóziu?

Odpoveď: Bylo by jistě možno uvést nejen jeden námět. Zajímavé byly např. vystoupení týkající se výběru hlavních směrů a oblastí pro vědeckotechnickou spolupráci a s tím spojené otázky měření její efektivnosti. Oprávněně bylo hodně pozornosti věnováno otázkám přístupu k formování jednotné vědeckotechnické politiky zemí RVHP, problémům vytváření účelových fondů pro financování a stimulování vědeckotechnické spolupráce apod. Mnohé referáty obsahují cenné teoretické závěry zej-

měna z hlediska vymezení úlohy a místa vědeckotechnické spolupráce v systému socialistické ekonomické integrace. Z toho je vidět, že symposium vyústovalo svými závěry jak do teoretické, tak do praktické polohy.

Abych však byl přece jenom konkrétnější, rád bych zdůraznil vystoupení s. Poltorygina z Institutu společenských věd ÚV KSSS, který hovořil k otázkám technického přezbrojení průmyslové výroby v socialistických zemích. Na základě provedených analýz ukázal, že např. u 50 % pracovníků materiální výroby by bylo nutno zabezpečit úplnou mechanizaci práce. Uvedl zároveň, že převedení výroby na současnou technologii by umožnilo v socialistických zemích zvýšit na 3—4 násobek produktivitu práce. Není nutno být ani velkým ekonomem pro pochopení rozsahu rezerv, které v této oblasti mají všechny socialistické země i socialistický tábor jako celek.

Jaké závěry z tohoto poznání vyplývají. Soudruh Poltorygin dospěl k závěru a zdůvodnil, že je nutno zpracovat koncepci komplexního programově-cílového přístupu k technickému přezbrojení výroby, a to s využitím mnohostranné spolupráce, aby bylo možno spojit řešení vědeckotechnických problémů s celým reprodukčním procesem. Odvozené od toho dospívá k závěru, že mnohostranná spolupráce při řešení tohoto úkolu je prakticky jedinou možnou formou jeho úspěšného zvládnutí. Proto také rozvedl ve svém vystoupení otázky spojené s prognózováním technického přezbrojení průmyslu a s jeho pojetím jak v oblasti výroby, tak v oblasti uplatnění nové technologie. Upozornil zároveň na to, že je nutno přihlížet k dynamice a výrobní struktuře i k novým sociálně-ekonomickým podmínkám, které přechod výroby na novou technologii vyvolá. Za velmi aktuální pokládá otázky vytváření rezervních kapacit jakožto nezbytné podmínky růstu efektivnosti společenské výroby v podmínkách socialistické ekono-

mické integrace. Za velmi cenný lze pokládat i námět, aby se už dnes vytvářely ve výzkumu podmínky pro formování výrobní základny po roce 1980. Jinými slovy, aby vědeckotechnická politika dostávala už zcela konkrétní cíle v souvislosti se zabezpečením dlouhodobých úkolů.

Znovu bych chtěl říci, že takto by bylo možno „anotovat“ většinu příspěvků přednesených na symposiu. Příklad, který jsem právě uvedl, by snad mohl vést k hlubšímu zamyšlení, poněvadž o jeho aktuálnosti u nás by snad ani nebylo nutno snášet mnoho důkazů.

Otázka: Dovoľte nám poslednú otázku. Týka sa vymedzenia úlohy vedeckotechnického potenciálu krajín RVHP.

Odpoveď: Již jsem uvedl, že socialistické země RVHP disponují dnes potenciálem, v němž pracuje kolem 5 mil. osob. To jistě není málo. Trend dalšího růstu tohoto potenciálu bude pokračovat. Hovoří se o tom, že v perspektivě 10—15 let dosáhnou výdaje na výzkum v zemích RVHP 4—6 % z národního důchodu. Tomu odpovídá řád kolem 7—8 mil. pracovníků. Jako plně oprávněný se proto pokládá požadavek, aby rozvoj vědeckovýzkumného potenciálu byl cílevědoměji rozšiřován na základě dohodnutých směrů rozvoje vědy a techniky a zkoordinované vědeckotechnické politiky.

Ukazuje se přitom, že úkol formování vzájemně sladěného vědeckovýzkumného komplexu zemí RVHP je kvalitativně nový. Dotýká se nejenom řešení otázek jeho struktury, ale i optimálního rozmístění, prohloubení informačních vazeb, systému koordinace atd. Také ve výzkumu dnes platí, že efektivnost je zde spojena s určitou nezbytnou koncentrací kapacit, vysokou úrovní vybavenosti přístrojovou technikou apod. Spojením úsilí se i v této oblasti může udělat hodně. V posledních letech se také v tomto směru přijala a realizují četná opatření, která vytvářejí některé nezbytné předpoklady pro splnění uvede-

Teoretické a metodologické problémy komplexného zdokonaľovania spolupráce v oblasti plánovacej činnosti

Pod týmto názvom sa v dňoch 23.—25. 3. 1976 uskutočnilo v Moskve medzinárodné sympóziu ekonómov z členských krajín RVHP. Týmto sympóziom pokračoval Medzinárodný ústav ekonomických problémov svetovej socialistickej sústavy (MÚEP SSS) v sérii úspešných vedeckých podujatí, zameraných na to, aby koordinovaným úsilím s príslušnými národnými výskumami prispeli k spoločnému rozpracúvaniu teórie medzinárodnej socialistickej ekonomickej integrácie v spoločenstve RVHP. Reprezentatívne zloženie účastníkov, nielen pokiaľ ide o počet (140 účastníkov), ale aj z hľadiska zastúpenia tak vedeckovýskumných pracovníkov, ako aj pracovníkov plánovacej praxe na štátnej i medzištátnej úrovni, vytvorilo predpoklady tvorivej konštruktívnej výmeny názorov.¹

Sympóziu otvoril riaditeľ MÚEP SSS M. V. Senin. Zdôraznil, že súčasnosť kladie na ekonomickú vedu v krajinách RVHP náročné úlohy — rozšíriť a prehĺbiť výskum problémov socialistickej ekonomickej integrácie, ale aj medzinárodných ekonomických vzťahov vcelku. V tomto zmysle potom vymedzil orientačné východiskové pozície, ktoré by sa mali rešpektovať pri posudzovaní otázok predstavujúcich predmet rokovania na sympóziu. Zdôraznil, že v spoločnej plánovacej činnosti je potrebné vidieť jednak cestu zvyšovania ekonomickej efektívnosti národohospodárskych komplexov, jednak cestu upevňovania materiálno-technickej základne spolupráce a integrácie krajín RVHP. Spoločná plánovacia činnosť sa musí skúmať v organickej spätosti s tovarovo-peňažnými

vzťahmi, ktoré sú na jednej strane objektom plánovacej činnosti a na druhej strane tvoria dôležitú súčasť inštrumentária, ktoré musí plánovanie používať. V samom výskume spoločnej plánovacej činnosti je potrebné, aby sa vzájomne dopĺňali dve línie: prvá, ktorá sa sústreďuje na analýzu jej jednotlivých foriem, a druhá, ktorá skúma spoločnú plánovaciu činnosť ako ucelený systém vzájomne spätých a podmienených prvkov, t. j. jej jednotlivých foriem. Z hľadiska adekvátneho rozpracúvania otázok spoločnej plánovacej činnosti je dôležité, aby v zodpovedajúcej miere zahŕňalo aspekty vedeckotechnickej revolúcie a jej ekonomických dôsledkov. Taktiež je nevyhnutné, aby sa v spoločnej plánovacej činnosti odrazili momenty, ktoré vyplývajú z rozvoja spolupráce s vyspelými kapitalistickými štátmi a s rozvojom krajínami, z potrieb zvyšovania kolektívnej konkurenčnej schopnosti spoločenstva, zo súčasných podmienok súťaženia dvoch svetových sústav a z politickej a ideologickej konfrontácie medzi nimi.

Základom rokovania sympózia bol referát, ktorý vypracoval kolektív vedeckých pracovníkov MÚEP SSS pri RVHP v Moskve, pod názvom *Niektoré problémy spolupráce v oblasti plánovacej činnosti*. Sústredil pozornosť na štyri problémové okruhy: problémy zdokonaľovania spolupráce v oblasti prognózovania, otázky dlhodobých cieľových programov spolupráce; problémy ďalšieho rozvoja spoločného plánovania; problémy použitia ekonomicko-matematického modelovania v spolupráci v oblasti plánovacej činnosti.

V úvode sa konštatuje tesná vzájomná

¹Pri spracovaní správy sme vychádzali zo základného referátu predloženého MÚEP SSS a z vlastných záznamov z vystúpení jednotlivých účastníkov, ktorých referáty neboli vo väčšine prípadov k dispozícii v písomnej podobe. Kompletné materiály sympózia pripraví MÚEP SSS vo forme zborníka, ktorý potom dostanú príslušné orgány a inštitúcie jednotlivých členských štátov RVHP.

súvislosť a podmienenosť vnútorného rozvoja národných ekonomík a ekonomických vzťahov v rámci RVHP, z ktorej vyplýva, že všetka plánovacia činnosť tvorí jediný celok organicky spájajúci spoločnú plánovaciu činnosť v meradle RVHP a národohospodárske plánovanie v jednotlivých krajinách. Za rozhodujúce východiská teoreticko-metodologických výskumov problémov komplexného zdokonaľovania spolupráce v oblasti plánovacej činnosti považujú autori referátu tieto tézy:

- zdokonaľovanie spolupráce v plánovacej činnosti objektívne závisí, od materiálno-technickej základne spolupráce, t. j. od úrovne rozvoja medzinárodnej delby práce, v ktorej odvetvia a odbory výroby prekračujú národné hranice;

- vznikajú objektívne problémy, ktoré môžu krajiny RVHP riešiť len kolektívnym úsilím;

- vzniká trvalá (dlhodobá) medzinárodná proporcionálnosť, ktorú je potrebné ovládnuť v kontexte riešenia strategických problémov socialistickej integrácie;

- „spolupráca v oblasti plánovacej činnosti postupne prerastá do systému spoločnej plánovacej činnosti“;

- „systém spoločnej plánovacej činnosti možno chápať ako proces prípravy, rozpracovania a realizácie spoločných rozhodnutí (opatrení) týkajúcich sa integrácie“;

- „tento systém pomáha národným systémom plánovania a riadenia pri rozpracúvaní efektívneho riešenia problémov sociálneho, ekonomického a vedeckotechnického rozvoja národného hospodárstva a súčasne upevňovania a rozvoja celého socialistického spoločenstva“ (s. 3-4).

V súvislosti s ďalším zdokonaľovaním spolupráce v oblasti plánovacej činnosti vyzdvihujú ako nezastupiteľnú podmienku spoločné prognózovanie relevantných ekonomických procesov v meradle RVHP i v celosvetovom meradle. Rastúci vplyv integrácie na makroekonomické procesy, z ktorých integračné zameranie „presakuje“ aj do nižších úrovní, vyvoláva nevy-

hnutnosť skvalitňovať spoločné i národné ekonomické rozhodnutie na základe porovnávacích hodnotení rôznych variantov rozvoja spolupráce. Integráciou sa rozširuje rámec komplementárnosti a substitučnosti výrobných faktorov, rastie variantnosť využitia zdrojov, uvoľňuje sa priestor technickému a ekonomickému optimu, „národné a lokálne optimá sa nahrádzajú internacionálnym optimom“ (s. 6). Z týchto dôvodov autori považujú za potrebné rozpracúvať komplex prognóz, ktoré by mali tvoriť: spoločné prognózy ekonomického rozvoja krajín RVHP vcelku, a to jednak v širšom zmysle, t. j. ako súhrn národných ekonomík, jednak v užšom zmysle ako súhrn vzájomných ekonomických vzťahov s vonkajším svetom (s. 6); spoločné prognózy základných tendencií rozvoja socialistickej ekonomickkej integrácie, odkrývajúce možné integračné varianty; spoločné prognózy zblížovania a vyrovnávania úrovne ekonomického rozvoja krajín RVHP, ktoré by spájali poznatky o minulej a súčasnej úrovni s normatívnym modelom očakávanej a nevyhnutnej budúcej úrovne ekonomického rozvoja členských štátov v časovom horizonte 20-30 rokov (s. 8); spoločné prognózy nevýrobnej spotreby, ktoré by umožnili konkretizovať základný cieľ ekonomického rozvoja krajín RVHP, t. j. smery a objem uspokojovania materiálnych a kultúrnych potrieb, a ktoré by tak dávali dôležité východiská pre plánovité integračné opatrenia (s. 9), komplexné medziodvetvové odvetvové prognózy, odhaľujúce perspektívne potreby krajín RVHP a varianty ich možného uspokojovania (s. 13), a napokon prognózy tendencií ekonomického rozvoja v celosvetovom meradle, ktorých obsah majú tvoriť perspektívy temp rastu a zmeny štruktúry materiálnej výroby podľa druhov produkcie, podľa skupín krajín a integračných zoskupení a perspektívy svetového obchodu a dynamiky svetových cien (s. 15-16).

Druhá, rozsahom najväčšia časť hlav-

ného referátu bola venovaná dlhodobým cieľovým programom spolupráce krajín RVHP. Ide o kvalitatívne novú formu, ktorej objektivná nevyhnutnosť väzí v tom, že niektoré dozreté uzlové problémy rozvoja národného hospodárstva krajín RVHP nie je možné efektívne zvládnuť inak ako „spoločným, no aj dlhodobým a stabilným riešením“ (s. 17). Tým je, pravda, podmienená aj potreba väčšej zladenosti a nadväznosti hospodárskych procesov prekračujúcich hranice jednotlivých členských krajín s ostatnými zainteresovanými krajinami. „Programy slúžia vypracovaniu jednej spoločnej stratégie riešenia presne určených problémov predstavujúcich spoločný záujem...“ (s. 18) a predstavujú „spoločne vypracovaný dokument o rozvoji určitej výroby...“ (s. 19) Sú prostriedkom zladovania vybilancovaného riešenia hlavných integračných problémov s vybilancovaným rozvojom národného hospodárstva jednotlivých členských krajín RVHP“ (s. 19). Význam programov ako kvalitatívne nového prvku spočíva najmä v tom, že vytvárajú základy a predpoklady zdokonaľovania ostatných foriem spolupráce v plánovacej činnosti. V spojitosti s tým sa zdôrazňuje, že na efektívnosť riešenia určitého problému má podstatný vplyv vzájomná synchronizácia všetkých foriem plánovacej činnosti. V referáte sa hovorí aj o obsahovo-metodologických a organizačno-metodických náležitostiach vypracovania dlhodobých cieľových programov. Zdôrazňuje sa „určenie nevyhnutnosti a konkrétnych cieľov a funkcií programov“, „rozpracovanie pracovného režimu“, „proces spoločného rozpracovania programov“, „vybavenie programov formálnymi náležitosťami tak, aby mohli byť základom mnohostrannej generálnej dohody“, a napokon „kontrola plnenia dlhodobých cieľových programov“ (s. 25-30).

Niektorým problémom rozvoja spoločného plánovania je venovaná tretia časť referátu. Konštatuje sa v nej, že táto forma je ešte „v začiatočnom štádiu vývoja, že

ešte nedozreli všetky podmienky jej plného uplatnenia a že aprobácia jej základných východísk sa v praxi ešte neskončila“ (s. 33). Spoločné plánovanie sa chápe ako samostatná forma so špecifickými funkciami, ktorú je však potrebné aplikovať v organickej spätosti s ostatnými formami spolupráce v oblasti plánovacej činnosti. Jedným z aktuálnych praktických problémov je vzťah spoločného plánovania a koordinácie národohospodárskych plánov v prípade, keď ich konkrétny objekt je totožný. Za základný okruh prác, ktoré tvoria spoločné plánovanie, autori považujú „konkretizáciu objektu... určenie základných cieľov a zladenie metodiky“, „určenie sumárnych potrieb a sumárnej výroby spoločne plánovanej produkcie a rozdelenie výrobných úloh medzi členskými štátmi“, určenie úloh vedeckotechnickej a projekčno-konštrukčnej prípravy výroby“, určenie potrieb výrobných kapacít a rozdelenie úloh“ v súvislosti s ich rekonštrukciou a modernizáciou, „zabezpečenie spoločne plánovanej výroby surovinami, materiálmi a pracovnou silou“, určenie vzájomných dodávok spoločne plánovanej produkcie medzi zúčastnenými krajinami a do tretích krajín“ (s. 34). Pritom zdôrazňujú, že spoločné plánovanie má v dlhobohéj perspektíve zahŕňať riešenie vybraných problémov a ich rozvrhnutie do päťročných a ročných plánov (s. 35). Kriticky poukazujú na niektoré prekážky a nedostatky spoločného plánovania, ktorého „základný cieľ sa v niektorých prípadoch zužuje len na likvidáciu existujúceho deficitu produkcie. To predurčuje prístup k mnohým rozhodnutiam z hľadiska dneška, akcentuje pozornosť len na otázky vzájomných dodávok a necháva stranou koncepčné rozhodnutia“ (s. 36). Nie sú tiež dostatočne rozpracované a overené metódy spoločných plánovacích prác a ich spojitost so zodpovedajúcimi prácami v jednotlivých krajinách. Niekedy vznikajú aj pochybnosti o správnosti voľby objektu spoločného plánovania (s. 36). V závere sú sformulo-

vané najdôležitejšie úlohy pri ďalšom rozpracúvaní spoločného plánovania. Ide o otázky „metodológie určenia konkrétnych objektov“, „metodológie prepočtov efektívnosti rozhodnutí prijímaných v rámci spoločného plánovania“, väzby spoločných plánovacích prác so zodpovedajúcimi prácami v členských krajinách, včítane ich nevyhnutnej synchronizácie“, „zdôvodnenia nevyhnutnej informačnej bázy pre uskutočňovanie spoločných plánovacích prác“ (s. 39).

Štvrtá, posledná časť referátu hovorí o problémoch využitia ekonomicko-matematických metód spolupráce v oblasti plánovacej činnosti. Autori konštatujú, že v tomto smere neexistuje dostatočná koordinácia medzi členskými štátmi a navrhujú vytvorenie „jednotného komplexu modelov spoločnej plánovacej činnosti“ (s. 42). Tento komplex by vychádzal z jednotnej funkcie rozvoja socialistickej ekonomiky“ (s. 43), (ide o určitú formu produkčnej funkcie) a ako celok sa vyznačuje týmito vlastnosťami:

- „ekonomiky členských krajín RVHP sa skúmajú v procese prehlbovania a zdokonaľovania spolupráce a rozvoja socialistickej ekonomickej integrácie;
- „zachováva sa možnosť relatívne samostatného riešenia otázok ekonomického rozvoja členskými štátmi RVHP“;
- „naturálne a hodnotové problémy spolupráce a integrácie sa skúmajú v tesnej organickej spätosti, čo umožňuje nájsť ich skoodinované, optimálne riešenie“;
- „existuje možnosť využitia imitačného prístupu, t. j. prehrávania rôznych variantov ekonomickej spolupráce a integrácie členských štátov RVHP“ (s. 42-43).

Prednosťou jednotného komplexu modelov koordinácie národohospodárskych plánov, dlhodobých cieľových programov, plánov mnohostranných integračných opatrení a spoločného plánovania má byť okrem iného aj to, že bude predstavovať ucelený systém vzájomne spätých optimalizačných modelov. Pri jeho praktickej aplikácii navrhujú

uplatnenie tzv. „reflektorného prístupu“, ktorého „podstata spočíva v tom, že každý účastník (krajina) rieši svoju plánovaciu úlohu s ohľadom na predbežné výsledky riešenia plánovacích úloh partnerov, potom si partneri vymieňajú informácie a so zreteľom na ne znovu riešia svoje plánovacie úlohy“ (s. 46).

Celkove všetci účastníci sympózia hodnotili základný referát ako veľmi dobrý a v pozitívnom zmysle provokujúci podklad k diskusi. Je prirodzené, že referát nemohol dať jednoznačnú a vyčerpávajúcu odpoveď na nastolené otázky, no usmernil diskusiu tak, že sa sústredila na živé, otvorené problémy. So širokej palety myšlienok, ktoré odzneli, sa pokúsime účelovým zovšeobecnením vytypovať uzlové problémy relevantné z hľadiska ďalšieho rozvoja teórie i praxe socialistickej integrácie.

Otázka, ktorej sa implicitne alebo explicitne dotkli všetky referáty a vystúpenia, je vzťah národného a internacionálneho v základných aspektoch plánovacej činnosti od fundamentálne-koncepčných až po konkrétne-metodické. Veľkú pozornosť venovali účastníci sympózia všestranému posúdeniu tézy o prerastaní spolupráce v oblasti plánovacej činnosti do systému spoločnej plánovacej činnosti štátov RVHP. V týchto súvislostiach sa na jednej strane poukazovalo na charakter socialistickeho vlastníctva, ktoré podstatne vplyva na voľbu smerov a konkrétnych foriem optimalizácie ekonomického rozvoja v jednotlivých národohospodárskych komplexoch a v komplexe RVHP ako celku, a na druhej strane sa zdôrazňovala rastúca podmienenosť medzi optimalizačnými procesmi v národnom a medzinárodnom meradle. Diskusia jednoznačne ukázala, že problémy štátnej a medzištátnej plánovitosti, ako aj transformačné procesy medzi nimi nemožno skúmať a prakticky riešiť odtrhnuté od výrobných vzťahov a stupňa ich zrelosti na oboch úrovniach. Analogicky nemožno spoluprácu krajín RVHP v plá-

novacej činnosti posudzovať izolovane od ostatných zložiek ekonomického mechanizmu integrácie, najmä od komplexu tovarovo-peňažných vzťahov.

Ďalší závažný záver, ktorý vyplynul z rokovania sympózia, spočíva v tom, že zdokonaľovanie všetkých foriem spolupráce v oblasti plánovacej činnosti sa stále bezprostrednejšie viaže na vytváranie adekvátnej informačnej bázy v členských štátoch i na úrovni RVHP. V tejto súvislosti účastníci sympózia zdôrazňovali na jednej strane naliehavú potrebu rozširovať a prehĺbovať vzájomnú informovanosť členských štátov o zámeroch a výsledkoch plánovacích prác a rozširovať koordinovanú a spoločnú tvorbu a využitie relevantných informácií na úrovni RVHP, no na druhej strane sa musí rešpektovať skutočnosť, že príslušné informácie sú aj objektom ekonomických záujmov.

Problematika ekonomických záujmov vystúpila do popredia aj v súvislosti s tým, že v zrelších formách pôsobenia zákona plánovitého rozvoja sa musia organickjšie spájať národné a intraregionálne prvky, čo spolu so všeobecným tlakom na efek-

tívnosť a kvalitu zvyšuje význam a úlohu konštruktívneho zladovania celej štruktúry ekonomických záujmov nielen v národnom meradle, ale aj v meradle RVHP.

Sympóziu ukázalo, že efektívny rozvoj integračného procesu v súčasnosti už vyžaduje aj primeranú unifikáciu v metodologickej oblasti, ktorú možno dosiahnuť buď vypracovaním jednotnej metodiky, buď hľadaním možností prevodu národných metodík z jednej na druhú. Prirodzene, v oboch prípadoch, resp. v ich kombinácii je potrebné brať do úvahy „silové pole“ ekonomických záujmov, v ktorom sa majú uskutočňovať konkrétne formy metodologickej unifikácie.

Záverom možno konštatovať, že takéto podujatia, ktoré v priestore a čase koncentrujú medzinárodnú diskusiu teoretikov a praktikov, a tým umožňujú bezprostrednú konfrontáciu stanovísk a vzájomnú verifikáciu argumentov, predstavujú dnes nevyhnutný prostriedok urýchlenia vývoja teórie socialistickej integrácie v súlade s náročnými úlohami jej praktického uskutočňovania.

Milan Šikula

Ekonomická integrácia rozvojových krajín a spolupráca socialistických štátov s rozvojovými krajinami

Zákonnosti rozvoja svetového hospodárstva v súčasnej etape vývoja podmieňuje vznik a rozvoj procesu ekonomickej integrácie, ktorá je jedným z významných procesov vo svetových hospodárskych vzťahoch v druhej polovici 20. storočia. Rozvoj integračných procesov, základom ktorých sú objektívne potreby rozvoja výrobných síl, má všeobecný charakter.

Socialistická integrácia je podmienená rýchlym rozvojom výrobných síl pod vplyvom vedeckotechnického pokroku a je objektívnym procesom ekonomického zblížovania socialistických krajín. Upevňovanie medzinárodných hospodárskych stykov,

prebllhovanie a zdokonaľovanie hospodárskej a vedeckotechnickej spolupráce medzi týmito krajinami je faktorom zabezpečenia rýchlejšieho rozvoja výrobných síl a neustáleho rastu životnej úrovne obyvateľstva socialistických krajín.

Rozvoj ekonomickej integrácie vyspelých kapitalistických krajín, ktorá je podmienená potrebami rozvoja výrobných síl v podmienkach rozvíjajúcej sa vedeckotechnickej revolúcie v týchto krajinách, má z hľadiska cieľov a podstaty iný charakter. Pri rozvoji procesu ekonomickej integrácie vystupuje do popredia predovšetkým zabezpečenie záujmov monopolistického ka-

pitálu, upevnenie jeho pozícií na národnom trhu a vytvorenie priaznivých podmienok pre jeho prenikanie na trhy ostatných partnerov.

Zväčšovanie rozdielu v úrovni ekonomického rozvoja medzi rozvojovými a priemyselne vyspelými krajinami, ktorý sa prehlbuje nerovnomerným pôsobením vedeckotechnickej revolúcie, vytvára objektívnu nevyhnutnosť zjednotiť úsilie rozvojových krajín a využívať výhody vzájomnej delby práce pri realizácii úloh v procese dosahovania národnej hospodárskej samostatnosti, t. j. v procese prekonávania ekonomickej zaostalosti a oslabovania hospodárskej závislosti týchto krajín od imperialismu. Rozvoj integračných procesov v rozvojových krajinách má tiež objektívny charakter, i keď integrácia v týchto krajinách je podmienená nie vysokým, ale naopak, nízkym stupňom rozvoja ich výrobných síl. Tento fakt podmieňuje aj osobitosti rozvoja ekonomickej integrácie rozvojových krajín, vyvoláva viaceré prekážky a problémy v rozvoji integračných procesov. Napriek tomu, rozvoj ekonomickej integrácie môže zohrať mimoriadne dôležitú úlohu pri uskutočnení industrializácie — základnej úlohy v druhej etape národnooslobodzovacieho boja národov krajín „tretieho sveta“ v boji za dosiahnutie ich ekonomickej nezávislosti.

Tak marxistická, ako aj nemarxistická ekonomická teória venuje veľkú pozornosť výskumu rozvoja integračných procesov rozvojových krajín.

Ďalším faktorom, ktorý využívajú rozvojové krajiny vo svojom boji za dosiahnutie ekonomickej nezávislosti od imperialismu, je spolupráca týchto krajín so socialistickými, najmä s členskými krajinami RVHP, ktorá sa uskutočňuje na základe zásad vzájomnej výhodnosti a prospešnosti.

Neobyčajný význam ekonomickej integrácie rozvojových krajín a spolupráce týchto krajín so socialistickými vyzdvihlo i medzinárodné sympóziu na tému *Ekonomická integrácia rozvojových krajín a*

spolupráca socialistických štátov s rozvojovými krajinami, ktoré bolo v Moskve v dňoch 26.—28. novembra 1975. Toto sympóziu sa konalo v súlade s plánom práce medzinárodnej pracovnej skupiny *Medzinárodná delba práce a zahraničné ekonomické vzťahy rozvojových krajín*, vytvorenej v rámci problémovej komisie *Ekonomika a politika rozvojových krajín* ustanovenej vo februári 1974 na základe mnohostrannej spolupráce akademií vied socialistických krajín. Bola to druhá medzinárodná akcia spomínanej medzinárodnej pracovnej skupiny. (Prvou akciou bola medzinárodná konferencia, ktorá sa konala v novembri 1974 v Libliciach.)

Sympózia sa zúčastnili pracovníci 10 vedeckých a iných inštitúcií ZSSR a delegáti z BLR, ČSSR, MLR, NDR a PLR. Na zasadnutiach sympózia za spoločného predsedníctva A. Dinkeviča (Ústav orientalistiky AV ZSSR) a J. Foltýna (Ekonomický ústav ČSAV), po úvodnom referáte A. Dinkeviča, bolo prednesených 23 referátov. Referáty sa dotýkali týchto základných problémov: zdokonaľovanie foriem ekonomickej spolupráce medzi socialistickými a rozvojovými krajinami, integračné procesy vo svetovom kapitalistickom hospodárstve a ich vplyv na medzinárodné ekonomické postavenie rozvojových krajín, stratégia industrializácie rozvojových krajín v podmienkach vedeckotechnickej revolúcie a medzinárodnej delby práce.

Problémami integračných procesov sa zaoberali: úvodný referát A. Dinkeviča, referáty E. Obminského z Diplomatickej akadémie ZSSR, V. Jaškina, A. Solonického a S. Bylinjaka z Ústavu orientalistiky AV ZSSR, J. Kišovej z MLR, G. Kůcka a B. Wolfa z NDR, B. Rudoviča z PLR, J. Osipova z Finančného vedeckovýskumného ústavu ZSSR a spoločný referát československých účastníkov J. Foltýna a J. Pipeka z Ekonomického ústavu ČSAV. Zahraničným ekonomickým vzťahom ČLR s rozvojovými krajinami bol

venovaný referát E. Konovalova z Ústavu Dalekého východu AV ZSSR.

Účastníci sympózia dospeli k záveru, že v súčasných podmienkach sa začala nová etapa v rozvoji zahraničných ekonomických vzťahov krajín „tretieho sveta“ spojená s prestavbou starej sústavy týchto vzťahov, vytvorenej v období kolonializmu, a že rozhodujúci vplyv na formovanie novej sústavy medzinárodných hospodárskych vzťahov má ďalšia zmena v pomere svetových síl v prospech socializmu, zintenzívnenie boja rozvojových krajín za odstránenie ich nerovnoprávneho postavenia vo svetovom kapitalistickom hospodárstve. Prestavba medzinárodných ekonomických vzťahov prebieha v podmienkach rozvoja vedeckotechnickej revolúcie, prehĺbovania medzinárodnej delby práce a zintenzívnenia integráčných procesov.

Účastníci sympózia upozorňovali na úsilie imperialistických štátov vziať rozvojové krajiny do rámca imperialistickej integrácie, pričom kládli dôraz na nevyhnutnosť podporovať spravodlivé antiimperialistické požiadavky rozvojových krajín, demokratizácie medzinárodných hospodárskych vzťahov, ako aj všestranne rozširovať zahraničné ekonomické vzťahy socialistických štátov s rozvojovými krajinami, ktoré sú účinným prostriedkom zabezpečenia ich hospodárskej samostatnosti.

V uvedenej súvislosti veľká pozornosť na sympóziu bola venovaná problémom hľadania nových smerov a foriem efektívnej hospodárskej spolupráce medzi socialistickými a rozvojovými krajinami. Týmto problémom boli venované referáty sovietskych účastníkov L. Zevina z Ústavu ekonomiky svetovej socialistickej sústavy, T. Teodoroviča zo Štátneho výboru pre hospodárske styky so zahraničím pri Rade ministrov ZSSR, G. Smirnova a G. Rubinšteina z Ústavu Afriky AV ZSSR, M. Stasova z Ústavu orientistiky AV ZSSR a V. Gankovského z MGU. Z československých účastníkov sa uvedenými problémami zaoberal spoločný referát O. Mesá-

roša z Úradu predsedníctva vlády ČSR a J. Putnika z EÚ ČSAV a referát I. Tomkovej z ÚML SVŠT.

Jednotlivých stránok spolupráce medzi socialistickými a rozvojovými krajinami sa dotýkali aj referáty zamerané predovšetkým na problémy integrácie a industrializácie rozvojových krajín, ako napr. referát R. Andreasjana z Gosplanu ZSSR, N. Ušakovovej z Ústavu ekonomiky svetovej socialistickej sústavy a M. Paszinského z PLR.

Obsah vystúpení spomínaných účastníkov k problémom hospodárskej spolupráce socialistických krajín s rozvojovými krajinami možno zhrnúť takto:

Vzhľadom na to, že hospodárska spolupráca medzi socialistickými a rozvojovými krajinami je zložitou sociálno-ekonomickou kategóriou, optimálne riešenia jednotlivých stránok tejto spolupráce pri určovaní jej efektívnosti v súlade s princípom vzájomnej výhody možno dosahovať len využitím sústavy vzájomne prepojených ukazateľov.

K najdôležitejším zložkám takejto sústavy patria:

— Všeobecné kritériá, ktoré určujú dlhodobé ciele spolupráce, podmienky, za ktorých sa budú realizovať konkrétne opatrenia na rozvoj ekonomických vzťahov. Vo všeobecných kritériách sa dôsledne dbá na triedny prístup socialistických krajín k problémom národnooslobodzovacieho hnutia, vývojových ciest „tretieho sveta“ ako celku a jednotlivých krajín a pod.

— Špecifické (konkrétne) ukazovatele poukazujú na bezprostredné výsledky pre jednotlivých partnerov na makroúrovni a mikroúrovni. Efektívnosť možno posudzovať z hľadiska ekonomického efektu pre socialistickú krajinu, ekonomického efektu pre rozvojovú krajinu a z hľadiska stupňa vplyvu konkrétnych opatrení v oblasti spolupráce zameraných na formovanie trvalých hospodárskych vzťahov a na formovanie delby práce medzi partnermi.

— Nepriame ukazovatele, ako napr.:

možnosť odbytu tovarov na svetovom socialistickom trhu, získanie finančnej a technickej pomoci, odstránenie diskriminačných opatrení v obchode, špecializácie na výrobu nových tovarov a pod.

Metóda určovania efektívnosti spolupráce pomocou sústavy vzájomne prepojených ukazovateľov môže zabezpečiť voľbu alternatív v súlade s princípom vzájomnej výhody. Prijateľné sú také alternatívy spolupráce, ktoré zabezpečia výhodnosť pre obidve zúčastnené strany. V prípade protirečivých výsledkov (straty pre jednu a výhody pre druhú stranu) zúčastnené strany môžu danú alternatívu odmietnuť ako nezodpovedajúcu princípu vzájomnej výhodnosti, alebo hľadať možnosti kompenzácie straty jednej zo zúčastnených strán prostredníctvom iných foriem ekonomických vzťahov tak, aby celkový súhrn opatrení zabezpečil výhodu z delby práce všetkým partnerom.

Pri úverovej spolupráci, ktorej cieľom je aj export do socialistického štátu, treba prihliadať na zmenu ekonomického obsahu úveru poskytnutého rozvojovej krajine. Pri takejto forme spolupráce sa ekonomická funkcia úveru rozširuje. Úver sa tu mení z prostriedku pomoci budovania národnej ekonomiky rozvojovej krajiny a stimulátora vývozu zo socialistického štátu na nástroj prehĺbenia delby práce, priemyselnej kooperácie a rastu tovarovej výmeny. Z určitého hľadiska takéto úvery možno považovať za alternatívne varianty investícií na vybudovanie analogických druhov výroby vo veriteľských krajinách. Podobný prístup môže byť prijateľný i pri získaní úveru socialistickými krajinami z rozvojových krajín na rozvoj takých druhov výroby v socialistických krajinách, časť produkcie ktorej je určená na vývoz do rozvojovej krajiny, ktorá poskytla príslušný úver. Uvedená alternatíva spolupráce je reálna, najmä v súčasnom období, v podmienkach nahromadenia značných finančných zdrojov v krajinách ťažiacich

a vyvážajúcich ropu, ku ktorému došlo v dôsledku prudkého rastu jej cien.

Ako príčiny, ktoré brzdia rýchlejšie rozširovanie obchodu, ale aj ostatných vzájomne výhodných foriem hospodárskej spolupráce, treba uviesť predovšetkým relatívne nízky podiel vzájomného obchodu medzi členskými štátmi RVHP a rozvojovými krajinami na ich celkovom zahranično-obchodnom obrate a nedostatočné využívanie silného strojárskoho komplexu krajín RVHP a ich vedeckotechnického potenciálu zo strany rozvojových krajín. Prejavuje sa to v podstatne nižšom podiele krajín RVHP na dovoze strojov a vedeckotechnických poznatkov do rozvojových krajín, než je podiel RVHP na príslušných svetových ukazovateľoch.

Účinnosť hospodárskej a vedeckotechnickej spolupráce socialistických krajín s rozvojovými bude závisieť od ďalšieho rozvoja a zdokonaľovania foriem a zvyšovania efektívnosti tejto spolupráce. Preto zvyšovanie efektívnosti a rozširovanie objektov spolupráce vyžaduje komplexný prístup, ktorý všestranne prihliada na ekonomické, politické a sociálne faktory v oboch skupinách krajín.

Ako účelné sa javia tieto opatrenia:

— Pri súčasnom rozširovaní vzťahov s celou skupinou rozvojových krajín podporovať tendenciu koncentrácie spolupráce na krajiny s pokrokovými režimami, susedné a pohraničné štáty.

— Viac využívať metódu spolupráce vo výstavbe nie jednotlivých podnikov, ale odvetvových, územno-priemyselných, agro-priemyselných a dokonca aj národohospodárskych komplexov.

— Rozvíjať formu spolupráce výstavbou spoločných podnikov.

— Zdokonaľovať formy úverovej spolupráce.

— Popri dvojstranných vzťahoch aktívne rozvíjať aj mnohostranné formy vzťahov krajín RVHP, zapojiť do spolupráce

s rozvojovými krajinami medzinárodné organizácie socialistických krajín.

— Rozšíriť spoluprácu s rozvojovými krajinami v príprave národných kádrov a pri budovaní národnej vedeckotechnickej infraštruktúry. Väčšiu pozornosť venovať spolupráci v oblasti rozvoja „ľudského faktora“.

— Využívať možnosti spolupráce s integračnými opatreniami rozvojových krajín.

Uvedené opatrenia si súčasne vyžadujú aj ďalšie zdokonaľovanie organizačných foriem spolupráce na bilaterálnom a multilaterálnom základe, ďalšie formovanie ekonomického mechanizmu spolupráce, ktorý

musí zohľadňovať osobitosti vzťahov medzi krajinami s rôznym stupňom rozvoja a rozdielnym spoločenským zriadením.

Hlavným poslaním medzinárodného sympozia bola výmena dosiahnutých výsledkov vo vedeckovýskumnej práci medzi jednotlivými účastníkmi, nastolenie ďalších aktuálnych problémov, na ktoré by sa predovšetkým mala sústrediť výskumná činnosť a v neposlednom rade aj upevnenie a rozšírenie pracovných i osobných kontaktov medzi vedeckými pracovníkmi socialistických krajín za účelom ďalšieho prehĺbenia spolupráce vo výskume krajín „tretieho sveta“.

I. Tomková

Mladí ekonómi k XV. zjazdu KSČ

V dňoch 25.—27. mája 1976 v Modre pri Bratislave usporiadali mladí pracovníci Ekonomického ústavu SAV, členovia SZM a mladí pracovníci Ekonomického ústavu ČSAV, členovia SZM a sekcie mladých ekonómov Československej spoločnosti ekonomickej pri ČSAV ďalší, v poradí tretí seminár o aktuálnych otázkach politickej ekonómie socializmu. Seminár sa uskutočnil na počesť XV. zjazdu KSČ ako príspevok mladých k predzjazdovej aktivite.

Úvodné slovo, ktoré predniesol pracovník EÚ SAV L. Laudár, bolo venované záverom zjazdu pre oblasť spoločenských vied a osobitne pre ekonómiu. Na programe seminára bolo šesť referátov, z ktorých tri pripravili pracovníci EÚ SAV a 3 pracovníci EÚ ČSAV. Referáty prezentovali výsledky práce mladých pracovníkov sesterských akademických ústavov na plánovaných úlohách a z tohto hľadiska predstavovali široký záber problémov. Boli zamerané na:

— niektoré otázky výberu úloh vedekotechnickej spolupráce v rámci RVHP (EÚ SAV, V. Nemčeková),

— otázky merania syntetickej efektív-

nosti a jej vzťahu k rentabilite (EÚ ČSAV, M. Toms),

— interpretáciu niektorých výsledkov diskusie o tvorbe cien v socialistických krajinách (EÚ ČSAV, P. Soukup),

— dynamiku rozvoja vedeckovýskumnej základne v ČSSR s osobitným zreteľom na Slovensko (EÚ SAV, V. Krajčovičová),

— metodologické otázky produkčnej funkcie vo svetle marxistickej politickej ekonómie (EÚ ČSAV, J. Sýkora),

— problémy dlhodobej dynamiky investícií v ČSSR s osobitným zreteľom na Slovensko (EÚ SAV, E. Halajová).

Referáty boli starostlivo pripravené. V diskusii ku každému referátu sa bližšie objasnili niektoré čiastkové problémy, resp. ukázala sa možnosť ďalších teoretických prístupov k danej problematike.

Prvú časť rokovania viedol pracovník EÚ SAV J. Markuš, druhú časť pracovníčka EÚ ČSAV Z. Horská.

Stretnutie mladých pracovníkov a zväzakov uvedených ekonomických ústavov akademií okrem spoločenského efektu bolo opätovnou príležitosťou na podnietenie hlbšieho profesionálneho záujmu mladých eko-

nómov, na získavanie skúseností tak z oblasti spracovania určitej odbornej problematiky, ako aj z oblasti prezentácie výsledkov tejto práce.

Prínosom seminára boli aj myšlienky o ďalšom skvalitňovaní tejto formy vzájomnej spolupráce. Vzhľadom na užitočnosť vzájomnej výmeny poznatkov a skúseností účastníci sa rozhodli pokračovať v usporadúvaní seminárov aj v budúcnosti. Dohodli sa, že štvrtý seminár sa uskutoční v roku 1977 v Prahe. Pokiaľ ide o prípravu programu tohto seminára, vynorila sa potreba usilovať o väčšiu tematickú blízkosť referátov. V záujme tohto bude sa program orientovať tak, aby sa k jednému ťažiskovému referátu pripravili dva koreferáty a niekoľko diskusných príspevkov.

Pozitívne treba hodnotiť aj úsilie organizátorov ďalej dotvárať koncepciu spolupráce. Z tejto snahy vzišiel podnet rozšíriť spoluprácu s mladými ekonómami aj z iných ekonomických pracovísk. V súlade so závermi XV. zjazdu KSC o úlohách mladej generácie na všetkých úsekoch života našej spoločnosti účastníci seminára považujú za potrebné a účelné založiť sekciu mladých ekonómov pri Slovenskej ekonomickej spoločnosti a začať spoluprácu v širšej miere rozvíjať aj na jej pôde.

Účastníci seminára na záver vyslovili vďaka vedeniu Ekonomického ústavu SAV a vedeniu Ekonomického ústavu ČSAV za podporu a pomoc pri organizovaní seminára.

Hana Smilková

Prémia Slovenského literárneho fondu za I. polrok 1976

Výbor Sekcie pre vedeckú a odbornú literatúru Slovenského literárneho fondu udelil za I. polrok 1976 prámiu autorovi P. Vincúrkovi za článok *K problémom rozvoja dlhodobého plánovania v Československu*, ktorý bol uverejnený v čísle 2/24/1976 Ekonomického časopisu. Prémia je vyjadrením ocenenia prínosu state k prehlbovaniu poznatkov o význame dlhodobého plánovania v etape vedeckotechnickej revolúcie a politickej angažovanosti článku.

OBSAH 24. ROČNÍKA EKONOMICKÉHO ČASOPISU

STATE	Čís.	Str.
Alan Josef, pozri Karabin Štefan — — — — — — — — — —	7	617
Ambroš Pavel, Niektoré otázky ekonomického hodnotenia pôdy a výpočtu diferenciálnej renty — — — — — — — — — —	4	358
Andrášik Ladislav, Kritika neoklasických koncepcií dynamickej rovnováhy pretekov v zbrojení — — — — — — — — — —	6	551
Andrášik Ladislav, Možnosti využitia poznatkov teórie navedenia ekonomickej analýzy — — — — — — — — — —	2	148
Bachár Vladislav, Teórie inflácie v súčasnej buržoáznej politickej ekonomii — — — — — — — — — —	6	568
Baláz Vincent, Význam účelových úverov v rozvoji surovinovej a energetickej základne štátov RVHP — — — — — — — — — —	6	536
Đakin B. G., Jirges M., Dialektika vývoja mechanizmu riadenia socialistickej ekonomickej integrácie — — — — — — — — — —	6	503
Ferianc Ján, Rozvíjanie systému plánovitého riadenia národného hospodárstva — — — — — — — — — —	9	783
Figura Ivan, Zmedzinárodňovanie priemyselnej rezervnej armády západoeurópskeho kapitálu — — — — — — — — — —	8	732

Filkus Rudolf, Niektoré problémy využívania ceny v inovačnom procese — —	5	427
Guláš Štefan, Tvorivosť v ekonomike — — — — —	7	647
Hába Zdeněk, Zdokonalování vlastnických forem za socialismu — —	9	812
Heretik Štefan, Dvesto rokov ekonomickej vedy (K výročiu Smithovho Bohatstva národov) — — — — —	10	921
Hlaváček Oto, K otázke internacionalizace hospodářského života a vzájemné závislosti národů v soudobé epoše — — — — —	9	826
Hoffmann Pavel, Modelovanie súvislostí medzi omladzovaním fondov, vývojom ich účinnosti a investičnou náročnosťou rastu výroby — — — — —	3	238
Hoffmann Pavel, Niektoré poznatky z modelovania dlhodobého rozvoja hospodárstva SSR — — — — —	4	316
Jirges M., pozri Ďakin B. G. — — — — —	6	503
Karabín Štefan, Alan Josef, Metodologické problémy komplexných prognóz práce — — — — —	7	617
Knoll O., pozri Ondrčka P. — — — — —	4	344
Klusoň Václav, Celek, části a plánování — — — — —	6	519
Kodaj Milan, XV. zjazd KSČ a produktivita práce — — — — —	10	875
Kolárik Oto, pozri Korbíni Jaroslav — — — — —	3	226
Korbíni Jaroslav, Kolárik Oto, Niektoré otázky zdokonaľovania sústavy plánovitého riadenia poľnohospodárstva v ČSSR — — — — —	3	226
Krě Rudolf, Zrýchlenie cyklu veda — technika — produkcia a prekážky v jednotlivých fázach cyklu — — — — —	3	207
Lacko Rastislav, Životné prostredie a niektoré otázky efektívnosti — — — — —	10	911
Lepěň Klaudivs, Poznávacia funkcia riadenia inovačných procesov v stavebníctve	7	632
Leščišin Michal, Funkcia vedeckej organizácie v inovačnom procese — — — — —	1	37
Markuš Jozef, O mieste modelovania v národohospodárskom plánovaní — — — — —	4	303
Melišek František, Mokrý Vladimír, Analýza štrukturálnych zmien v hlavných oblastiach ekonomiky — — — — —	2	123
Mikuláš Vladimír, Teoretické východiská plánovitého investičného systému — — — — —	9	799
Mokrý Vladimír, pozri Melišek František — — — — —	2	123
Okáli Ivan, K vývoju ekonomiky v ČSSR v poslednom desaťročí — — — — —	8	700
Okáli Ivan, Objektívna povaha socialistickej výrobných vzťahov a možnosť ich spoločenského riadenia — — — — —	2	99
Ondrčka P., Knoll O., Ondrejka J., Ekonometrická analýza spotreby obyvateľstva — — — — —	4	344
Ondrejka J., pozri Ondrčka P. — — — — —	4	344
Pernica Karel, Úloha socialistickej obchodní politiky při stanovení základní úlohy obchodu (K tvorbě teorie socialistickej obchodní politiky) — — — — —	4	331
Rendek Ignác, Rozvíjanie úlohy cenovej sústavy v plánovitom riadení socialistickej ekonomiky — — — — —	3	219
Sokira Jozef, Charakter jednoty ekonomických záujmov za socializmu — — — — —	10	884
Šarmir Eduard, Ekonomická veda po XV. zjazde KSČ — — — — —	8	687
Šestáková Monika, Finančné operácie medzinárodných monopolov — — — — —	7	657
Šikula Milan, Aktuálne otázky miesta a významu prírodných zdrojov v ekonomickom raste krajín RVHP — — — — —	1	3
Šikula Milan, Funkcie socialistickej štátu vo vonkajších ekonomických vzťahoch	5	407
Šíbl Drahoš, K súčasným problémom a perspektívam ekonomických stykov medzi krajinami socialistickej spoločnosti a kapitalistickými krajinami v Európe	8	716
Švajdlerová Frída, Problémy dynamizácie pri využívaní bilancii medziodvetvových vzťahov — — — — —	1	20
Vincúr Pavol, O problémoch rozvoja dlhodobého plánovania v Československu	2	113
Vojtko Jozef, Charakter výroby za socializmu a cena — — — — —	7	599
Zervan Ján, Ceny a problémy zvyšovania technickej úrovne a kvality výrobkov	10	899

DISKUSIA

Gorodeckij, J. S., Charakter vzájomného vzťahu kvalitatívnej a kvantitatívnej analýzy v politickej ekonomii — — — — —	9	841
Kresák Ján, Potreby — súčasť hybných síl rozvoja spoločnosti — — — — —	3	264
Vojtko Jozef, Potreby — cena — štruktúra výroby — — — — —	1	52

KONZULTÁCIE

Bárta Vladimír, Zelenka Jan, Využití ekonometrických modelů pro prognózy tržní spotřeby — — — — — — — — — —	2	170
Zelenka Jan, pozri Bárta Vladimír — — — — — — — — — —	2	170

PREHLADY A INFORMÁCIE

Havelka Jaroslav, Významné zdokonalení sociálního zabezpečení v ČSSR — — — —	4	372
Hlaváček Oto, Země RVHP a integrace rozvojových zemí — — — —	5	458
Kaliská Elena, Kaliský Juraj, Analýza národního hospodářstva ČSSR s uplat- něním jednoho zo systémových prístupov — — — — — — — —	5	443
Kaliský Juraj, pozri Kaliská Elena — — — — — — — — — —	5	443
Kociánová Helena, Struktura zaměstnanosti a hodnota pracovní síly ve vyspě- lých kapitalistických zemích — — — — — — — — — —	10	938
Lipták František, Postavenie človeka v procese riadenia v podmienkach vedecko- technického rozvoja — — — — — — — — — —	6	583
Stehlík Jiří, Vývoj československého průmyslu podle oblastí — — — — —	5	465
Unčovský Ladislav, Odvetvové modely a ASR — — — — — — — — — —	8	748

ZO ZAHRANIČNEJ VEDY

Fiedler G., König R., Otázky efektivity společenské výroby v podmínkách súčasného ideologického boja — — — — — — — — — —	1	72
König R., pozri Fiedler G. — — — — — — — — — —	1	72
Lingott Günther, Proces riadenia a proces rozhodovania — — — — —	5	470
Notkin A., Typ rozšírenej reprodukcie v rozvinutom socializme — — — —	2	181

RECENZIE A BIBLIOGRAFIA

Adámková H., Mezinárodní ekonomická integrace v teorii a praxi — D. Šíbl	8	764
Artemiev A. S., Obščestvennoje pitanije i torgovlja prodovolstvennymi tovarami — problemy komplexnogo razvitija — A. Belovič — — — — —	9	855
Bakytová H., Ugron M., Kontšeková O., Základy štatistiky — R. Krč	4	390
Ball, G. W., Global Companies. The Political Economy of World Business — V. Bachár — — — — — — — — — —	4	392
Čížkovský M., Tendence k státněmonopolnímu plánování na úrovni Evropských společností — E. Gollvitzová — — — — — — — — — —	2	196
Goldmann J., Makroekonomická analýza a prognóza — R. Krč — — — — —	5	480
Háček V. a kol., Základy socialistických financí — V. Kyzlink — — — — —	1	89
Kamajev V. G., Súčasná vedeckotechnická revolúcia — R. Krč — — — — —	3	283
Kollektiv: Gosudarstvenno monopolističeskoje regulirovanije ekonomiki — Z. Komín- ková, L. Serdarevičová — Vadňalová — — — — — — — — — —	4	387
Kollektiv: Interesy v sisteme ekonomičeskich otnošenij socializma — J. Sokira	8	767
Kontšeková O., pozri Bakytová H. — — — — — — — — — —	4	390
Martos B., Nonlinear Programminy — Theory and methods — M. Hamala	9	858
Ralbovský M., Ekonomicko-finančná analýza podniku — A. Janus — — — — —	5	484
Sereghyová J., Podnik v podmínkách socialistické integrace — M. Šikula	2	193
Sloboda Š., Racionalizácia obchodnej prevádzky — F. Hronský — — — — —	3	282
Ugron M., pozri Bakytová H. — — — — — — — — — —	4	390
Zbiór: Rewolucja naukowo-techniczna jako czynnik rozwoju — H. Adámková	7	675
Bibliografia — L. Greiner — — — — — — — — — —	1	93
Bibliografia — L. Greiner — — — — — — — — — —	2	200
Bibliografia — L. Greiner — — — — — — — — — —	3	289
Bibliografia — L. Greiner — — — — — — — — — —	4	395
Bibliografia — L. Greiner — — — — — — — — — —	5	490

SPRÁVY

Desať rokov činnosti Výskumného ústavu životnej úrovne (F. Hronský) — —	8	771
Desať rokov práce Výskumného ústavu oblastného plánovania (Š. Mizera) —	7	680
XII. konferencia o problémoch výskumu tendencií ekonomického vývoja (M. Kodaj, R. Krč) — — — —	9	867
Dvesto rokov Smithovho Bohatstva národov (L. Hermannová, Z. Komínková) — — — —	9	864
Ekonomická integrácia rozvojových krajín a spolupráca socialistických štátov s rozvojovými krajinami (I. Tomková) — — — —	10	961
Ekonomická problematika komplexného výskumu práce (M. Hronský) — —	8	775
Ekonomická teória o otázkach vedeckotechnickej spolupráce — — — —	10	953
K životnému jubileu profesora Júliusa Chorvátha — — — —	5	499
Maurice Herbert Dobb (1900—1976), (M. Šestáková) — — — —	8	780
Mladí ekonómi k XV. zjazdu KSČ (H. Smilková) — — — —	10	965
O zdokonaľovaní a využívaní chozrasčotného systému riadenia (Š. Samson) —	9	861
Rozvoj mnohostrannej spolupráce vo výskume problémov vedeckotechnického pokroku (R. Krč) — — — —	6	594
IV. československo-nemecko-sovietske sympóziu o ekonomických problémoch vedeckotechnického pokroku (R. Krč) — — — —	5	492
Teoretické a metodologické problémy komplexného zdokonaľovania spolupráce v oblasti plánovacej činnosti (M. Šikula) — — — —	10	957
Teoretická konferencia Slovenskej ekonomickej spoločnosti pri SAV (G. Brhlvič) —	3	295
Základné vývojové tendencie kapitalistickej ekonomiky a kritika buržoázných teórií rastu (L. Hermannová) — — — —	4	402
Životné jubileum riaditeľa Ekonomického ústavu ČSAV Josefa Nikla — — — —	7	679
Obsah 24. ročníka Ekonomického časopisu — — — —	10	966

Z OBSAHU časopisu Ekonomického ústavu ČSAV

POLITICKÁ EKONOMIE číslo 12/24/1976

DIVILA, Emil: Problémy vytváření zemědělsko-průmyslového komplexu

MERVART, Josef: Metodologické principy ekonomického poznání

KOMANICKÁ, Lýdia: Podstata potrieb ako ekonomickej kategórie

BOUŠKA, Jiří — NACHTIGAL, Vladimír: K problematice systémů ekonomicko-matematických modelů

KROIHER, Jaroslav a kol.: Soustava plánovitého řízení efektivity

DVOŘÁK, Jiří: Zdroje na mzdy a strukturální vlivy na ukazatele objemu výroby

TOMS, Miroslav: Některé problémy konstrukce kritérií optimality v národohospodářských modelech

BRDEK, Miroslav: Dlouhodobé tendence rozvoje osobní spotřeby v evropských socialistických zemích

Autori článkov: prof. Ing. KODAJ, Milan, CSc., Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 884 16 Bratislava — Ing. SOKIRA, Jozef, CSc., Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 884 16 Bratislava — doc. Ing. ZERVAN, Ján, CSc., Slovenský cenový úrad, Štefaničova 5, 899 31 Bratislava — dr. LACKO, Rastislav, CSc., Výskumný ústav životnej úrovne, Malinovského 56, 885 03 Bratislava — prof. dr. HERETIK, Štefan, DrSc., Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 884 16 Bratislava — Ing. KOCIÁNOVÁ, Helena, Ekonomický ústav ČSAV, třída Politických vězňů 7, 111 73 Praha 1.

HOFFMANN, Pavel: Makroblastné aspekty zvyšovania efektívnosti československej ekonomiky

RUŽIČKA, Anton: Koordinácia národohospodárskych plánov krajín RVHP a účasť Československa

VÁLEK, Vratislav: Chozrasčot v rámci spoločných podniků členských států RVHP

BACHÁR, Vladislav: Príspevok k marxistickému výkladu súčasnej inflácie

IVANIČOVÁ, Zlatica: Niektoré metódy riešenia nelineárnych úloh odhadu parametrov

LINKEŠ, Jozef: 50 rokov bilancie národného hospodárstva

GREINER, Laurinec: Problémy klasifikácie ekonomickej literatúry

Z OBSAHU časopisu Ekonomického ústavu ČSAV

POLITICKÁ EKONOMIE číslo 11/24/1976 a 12/24/1976

VANER, Josef: Vědeckotechnický pokrok, společenský pokrok a nová úloha vědy

MSTISLAVSKIJ, Pavel — DURNEV, Viktor: Problémy ekonomického stimulování mezinárodní vědeckotechnické spolupráce

CHVOJKA, Petr: Mezinárodní měnové vztahy v rozvoji integrace RVHP: možnosti a předpoklady zapojení národních měn do systému

ŠUJAN, Ivan — KOLEK, Juraj: Prognózy vývoja národného dôchodku v závislosti od technického rozvoja

FILIP, Václav: Dlouhodobé normativy pro tvorbu investičních prostředků

KLUSOŇ, Václav: Systém komplexního plánování III.

KHOL, Josef: Lidské a sociální souvislosti ekonomického řízení

BEZDĚKOVÁ, Milada: Organizace řízení a principy činnosti kapitalistických firem

VEČEŘ, Jan: Postoj českých autorů druhé poloviny 19. a počátku 20. století k fyziokratismu

---

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied, ročník 24, 1976, č. 10. — Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Hlavný redaktor Andrej Lantay, výkonná redaktorka Frída Švajdlerová, redaktorka Katarína Rybanská, tajomníčka redakcie Naďa Proksová. — Vytlačili: Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Ružomberok. — Výmer SÚTI 2/1. — Rozširuje PNS. — Objednávky vrátane zo zahraničia a predplatné prijíma PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 884 19 Bratislava. — Časopis možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. — Celoročné predplatné Kčs 80.—, jednotlivé čísla Kčs 8.—.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Gottwaldovo nám. 6, 805 32 Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON und SAGNER, D-8000, München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, N. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, Amsterdam, Netherlands.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1976